

DOKTORI (PhD) ÉRTEKEZÉS

Fikó László

Debrecen

2016

Debreceni Egyetem Közgazdaságtudományi Doktori Iskola

„Versenyképesség, Globalizáció és Regionalitás” Doktori Program

A fejlesztő állam fennmaradása a globalizációban

Doktori értekezés

Témavezető

Dr. Gyórfy Dóra, egyetemi tanár

Készítette: Fikó László

Debrecen

2016

2

A doktori értekezés betétlapja

A fejlesztő állam fennmaradása a globalizációban

Értekezés a doktori (PhD) fokozat megszerzése érdekében

közgazdaságtudomány tudományágban

Írta: Fikó László

Készült a Debreceni Egyetem Közgazdaságtudományi Doktori Iskola

"Versenyképesség, Globalizáció és Regionalitás" doktori program keretében

Témavezető: Dr. Györffy Dóra, DSc. egyetemi tanár

A doktori szigorlati bizottság:

elnök: Dr. Losonczy László, DSc. professor emeritus, Debreceni Egyetem,
Gazdaságtudományi Kar

tagok: Dr. Erdey László, PhD. egyetemi docens, Debreceni Egyetem, Gazdaságtudományi
Kar

Dr. Szanyi Miklós, DSc. egyetemi tanár, Budapesti Gazdasági Főiskola, MTA KRTK

A doktori szigorlat időpontja: 2016. január 12.

Az értekezés bírálói: Dr. Kapás Judit, PhD. egyetemi tanár, Debreceni Egyetem,
Gazdaságtudományi Kar

Dr. Czeglédi Pál, PhD. egyetemi docens, Debreceni Egyetem,
Gazdaságtudományi Kar

A bírálóbizottság:

elnök: Dr.

tagok: Dr.

Dr.

Dr.

Dr.

Az értekezés védésének időpontja: 20... ..

Tartalomjegyzék

Ábrák jegyzéke.....	7
Táblázatok jegyzéke.....	8
Köszönetnyilvánítás	9
1. Bevezető	10
1.1. A kutatás elhelyezése a szakirodalomban	11
1.1.1. Az állam és az érdekcsoportok közötti összefüggések.....	11
1.1.2. A fejlesztő állam és a globalizáció kapcsolata	13
1.2. A dolgozat módszertani jellemzői.....	16
1.3. Az értekezés újszerűsége.....	18
1.4. A dolgozat tézisei.....	19
1.5. Az értekezés szerkezete.....	19
2. A társadalmi csoportok elmélete	21
2.1. Az olsoni csoportelmélet.....	22
2.1.1. Az olsoni elmélet szakirodalmi utóélete.....	27
2.1.1.1. A stabilitás és az érdekcsoportok kapcsolata	27
2.1.1.2. A demokratikus folyamatok elindulása	29
2.2. A putnami csoportelmélet	34
2.2.1. A civil szervezetek megalakulása és társadalmi hatásuk.....	35
2.3. Következtetések	38
3. A fejlesztő állam	41
3.1. Mely gazdaságokat nevezünk fejlesztő államnak?.....	44
3.2. Az ázsiai fejlődés sajátosságai	46
3.2.1. A fejlesztő állam jellemzői	46
3.2.2. A fejlesztő állam eszköztára	47

3.2.2.1. A lúdraj modell	49
3.2.3. A fejlesztő állam sikereinek magyarázatai	50
3.3. A fejlesztő állam megjelenésének körülményei	53
3.3.1. A kérdés geopolitikai vonatkozásai	54
3.3.2. A fejlődésben érdekelt elit megjelenése	55
3.3.3. Az importhelyettesítő szakasz elhagyásának körülményei	55
3.3.4. A fejlesztő állam autonómiája	56
3.3.5. A hatékony forrásallokáció kérdése	57
3.4. A fejlesztő állam átalakulása -- hosszú menetelés a demokrácia irányába	59
3.4.1. Az önfelszámoló fejlődés	59
3.4.2. A hidegháború vége	59
3.5. A globalizációhoz alkalmazkodott fejlesztő állam felemelkedése	60
3.6. Következtetések	62
4. Dél-Korea	63
4.1. A fejlesztő állam intézményi kereteinek kiépítése	63
4.2. Az exportorientált gazdaságpolitika és hatása az érdekcsoportokra	69
4.3. Demokratikus folyamatok kibontakozása	75
4.4. A fejlesztő állam alkalmazkodása a globalizáció követelményeihez	80
4.4.1. A Kim Dedzsung kormány reformjai	82
4.5. A fejlesztő állam a 2000-es években	86
4.6. Következtetések	92
5. Szingapúr	95
5.1. A fejlesztő állam intézményi kereteinek kiépítése	95
5.1.1. A korrupció elleni küzdelem	96
5.1.2. A munkásmozgalmi béke megteremtése	97
5.1.3. A megtakarítások kikényszerítése a CPF rendszer révén	98

5.1.4. FDI ösztönző lépések.....	102
5.2. A munkaigényes exportorientált iparosítás időszaka: 1965 - 1980.....	105
5.3. A tőkeigényes iparosítás időszaka.....	108
5.4. A szingapúri belpolitika sajátosságai	116
5.5. Következtetések	119
6. A dolgozat következtetései	121
6.1. A dolgozat előző fejezeteinek áttekintése	121
6.2. Az állami autonómia szerepe a fejlődésben	123
6.3. Az érdekcsoportok szerepe a fejlesztő állam lebontásában	124
6.4. A fejlesztő állam fennmaradásának lehetősége a globalizációban.....	126
6.5. Tézisek megfogalmazása.....	129
6.6. A kutatás tanulságai és továbbviteli lehetőségei	131
Irodalomjegyzék.....	133

Ábrák jegyzéke

2.1. A társadalmi csoportok gazdasági és politikai fejlődésben betöltött szerepe	40
4.1. A tőke ára Koreában a fejlesztő állam iparpolitikája szerint (%)	66
4.2. Az állam és a csebolok viszonya a fejlesztő állam korai időszakában	68
4.3. Az infláció alakulása Koreában a fejlesztő állam virágzása idején (%)	69
4.4. A koreai exportbevételek növekedése a Pak rezsim alatt (millió dollár).....	70
4.5. A feldolgozóipari reálbérek és a termelékenység viszonya (%)	72
4.6. A koreai iparstruktúra változása (%)	73
4.7. A GNP növekedése a Pak-rendszer alatt (%)	74
4.8. A top 10 csebol értékesítéseinek aránya a GNP-ből (%).....	76
4.9. Az állam és a nagyvállalati szféra viszonya az 1990-es években.....	78
4.10. A koreai GDP növekedése 1980-tól napjainkig (%).....	81
4.11. A kereskedelmi bankok hitelkihelyezéseinek változása a válságot követően (%)	84
4.12. Nettó FDI beáramlás 1980-tól napjainkig (millió USD)	87
4.13. A koreai WGI mutatók.....	91
4.14. A koreai fejlesztő állam evolúciója napjainkig.....	93
5.1. Nettó FDI beáramlás 1980-tól napjainkig (millió USD)	104
5.2. Feldolgozóipari export részesedése a GDP-ből a munkaigényes iparosítás időszakában, olajipar nélkül (%)	106
5.3. Külföldiek részesedése a szingapúri feldolgozóiparban (%)	107
5.4. A szingapúri GDP változása 1961 és 2011 között (%).....	108
5.5. A szingapúri feldolgozóipar fontosabb jellemzői 2013-ban (%).....	112
5.6. A szingapúri WGI mutatók.....	114

5.7. A szingapúri fejlődés folyamata	120
--	-----

Táblázatok jegyzéke

4.1. A jelentősebb koreai nagyvállalatok eladósodottságának szintje 1996-ban.	80
--	----

6.1. Korea és Szingapúr összehasonlítása a fejlesztő állam átalakulása kapcsán	128
--	-----

Köszönetnyilvánítás

A dolgozat elkészülésével kapcsolatban köszönetem szeretném kifejezni témavezetőmnek, Győrffy Dórának. A tanárnő munkássága mindvégig követendő példát jelentett az út során adódó nehézségek leküzdésében. Gyors, ugyanakkor alapos, részletekbe menő válaszai lehetővé tették a folyamatos előrehaladást. A dolgozat munkahelyi vitáján tett fontos javaslataik miatt köszönetet szeretnék mondani a két bírálónak, Kapás Juditnak és Czeglédi Pálnak. Köszönettel tartozom Csaba Lászlónak, akinek a biztató szavai kulcsszerepet játszottak a doktori iskola elkezdésében. Barátságuk és segítőkészségük miatt köszönet illeti Elek Nórát és Hidi Ágneszt. Nóri és Ági tanácsai, ötletei és együttműködési készsége több esetben megoldhatatlannak tűnő akadályok leküzdését tették lehetővé. Köszönetet szeretnék mondani továbbá Lee Minyoungnak, aki révén lehetőség nyílt a kutatási téma mélyebb megismerésére.

1. fejezet

Bevezető

A gazdasági világválság kapcsán ismét megnövekedett az állam gazdasági szerepvállalásába vetett hit. A válság következtében a szakirodalmi diskurzus alapvetően négy területen javasolt változtatásokat: keresletélénkítő gazdaságpolitikák bevezetését, szigorúbb szabályozást, a tulajdonviszonyok átalakítását, valamint a piacvédelem gyakorlatának felelevenítését hangoztatták (Csaba, 2010: 40-41). Ezen világgazdasági tendenciák különösen érdekessé teszik az ázsiai fejlesztő államot, mint az egyetlen sikeresnek bizonyult államilag vezérelt fejlesztési kísérletet. A dolgozatban a fejlesztő államot a 20. század második felében kiemelkedő sikereket elért kelet-ázsiai gazdaságokkal azonosítom¹. Kérdés azonban, hogy napjainkban, a pénzügyi és kereskedelmi globalizáció feltételei között mennyire lehet működőképes ez a koncepció, hiszen a fejlesztő államok fénykorát alapvetően autoriter irányítás, zárt tőkeárnyék és külkereskedelmi többletre törekvő (neo-merkantilista) gazdaságpolitika jellemezte. A disszertációban tehát arra keresek választ, hogy a fejlesztő állam milyen körülmények mellett maradhat fenn napjaink egyre inkább globalizálttá váló világgazdaságában. A kutatási kérdésre egy olyan magyarázatot igyekszem találni, amely egy adott gazdaság belső viszonyrendszere alapján jut el a megállapításokhoz, hiszen az egyes államok szintjén csak a belső tényezők alakítására nyílik lehetőség. Ezt a belső, endogén tényezőkből építkező elemzési keretet a társadalmi csoportok elméletei alapján megalkotott átalakulási mechanizmus szolgáltatja. **A dolgozat legfontosabb megállapítása szerint a fejlesztő állam fennmaradhat a globalizációban, mivel az intézményrendszer fejlesztése és külföldi működőtőke (FDI) vonzás révén továbbra is el tudja látni legfontosabb feladatát, a gazdasági növekedés biztosítását.**

A kutatásnak vannak általánosítható eredményei is, amelyek közép-európai esetekben is érvényesek lehetnek, hiszen az ázsiai fejlődés tapasztalatai rávilágítanak néhány tágabb összefüggésre a gyors növekedés feltételeit illetően. Ilyen az állam és az érdekcsoportok közötti erőviszony fontossága a fejlesztéspolitika kivitelezése során, valamint az állami képességek hangsúlyozása a globális verseny közepette.

¹ Elfogadom Weiss (2000) nézeteit, amelyek szerint csak a japán mintát követő sikeres ázsiai gazdaságok (Dél-Korea és Tajvan) tekinthetők valóban fejlesztő államnak (Weiss, 2000: 23). Mindez nem jelenti azt, hogy más gazdaságok ne alkalmazhatták volna -- változó sikerrel -- a bevált módszereket. A fejlesztő állam intézményi megoldásai elterjedtek a délkelet-ázsiai régióban (Csáki, 2009: 24).

A bevezető fejezetben a továbbiakban a vonatkozó szakirodalom rövid áttekintése alapján megfogalmazom a kutatási kérdést. Ezt követően bemutatom a dolgozatban alkalmazott kutatási módszereket. A módszertani kérdések tisztázását követően sor kerül a kutatás eredményeinek valamint az írás szerkezeti felépítésének ismertetésére.

1.1. A kutatás elhelyezése a szakirodalomban

A következőkben a kutatás szakirodalmi előzményeit szeretném röviden ismertetni. Ennek során rávilágítok az állami fejlesztéspolitikák és az érdekcsoportok közötti összefüggésekre továbbá a fejlesztő állam és a globalizáció kapcsolatát is bemutatom. Az alfejezet végén meghatározásra kerül a dolgozat kutatási kérdése.

1.1.1. Az állam és az érdekcsoportok közötti összefüggések

A kései iparosodás előtt álló akadályok leküzdésének lehetőségei már igen korán, a kontinentális Európa iparosodásának hajnalán élénken foglalkoztatták a társadalomtudományok kutatóit. Az állam által irányított iparosodás szakirodalma visszavezethető Friedrich List munkásságáig. A szerző állami beavatkozást és piacvédelmet javasolt a kései iparosítás elősegítése érdekében, ezzel mintegy szembeszállt a klasszikus közgazdaságtan tanításaival (Cumings, 1984: 5). A kontinentális Európa iparosodása csupán a 19. században kezdődött el. Ezen kései iparosodás jellemzői eltértek az angol tapasztalatoktól. Az angol iparosodás fokozatosan, hosszabb időtáv alatt, állami beavatkozás nélkül, spontán módon zajlott. Ezzel ellentétben a kontinentális Európa kései iparosodása feltételezte az állami szerepvállalást. Azonban az állami szerepvállalás mértéke tekintetében különbséget kell tennünk Nyugat-Európa és a kontinens keleti országai között. A nyugati felzárkózás során az állami szerepvállalás a gyors fejlődés lehetőségeinek megteremtésére korlátozódott. A fejlett technológiák átvételén alapuló iparfejlesztés finanszírozását a források szűkössége és a lakosság bizalmatlansága miatt a hosszú távon tervező fejlesztési bankok végezték (Gershenkron, 1962: 11-14). A nyugat-európai tapasztalatokkal ellentétben Kelet-Európában az iparosodás közvetlen állami beavatkozások segítségével zajlott. A gazdasági és társadalmi elmaradottság foka nem tette lehetővé, hogy az iparfejlesztés feladatát a piaci szereplőkre bízják. Az állami beavatkozások sikereit követően azonban a

társadalom gyors változásokon ment keresztül. Az üzleti magatartás nyugatosodott, lehetővé vált a beruházások piacról történő finanszírozása (uo.: 19-22). Az európai tapasztalatok szerint minél inkább a periférián található egy gazdaság, annál nagyobb szerep hárul az államra a fejlődés megindítása során.

A latin-amerikai fejlődés sajátosságait kutatva Hirschman (1968) különbséget tesz a 19. századi nyugat-európai kései iparosodók, valamint a későbbi iparosodási tapasztalatok között. Ezen "kései-kései" iparosodók esetében a szerző a fejlődés jelentősebb kihívásait fedezi fel. A gazdasági kihívások között említi, hogy a fejlettség alacsony szintje miatt nem létezik belföldi ipari bázis, amire fel lehetne építeni egy modern ipart, ahogyan azt például Németország tette iparosodása kezdetén (Hirschman, 1968: 7). A gazdasági lemaradás felszámolására beindított importhelyettesítő stratégia kezdeti sikere ugyanakkor stabil bázisul szolgálhatott volna az exportra termelő ágazatok kiépítése során. Ennek elmaradása túlmutat a gazdasági nehézségeken. A latin-amerikai országok versenyképtelenségét a szerző a fennálló társadalmi és politikai összefüggésekben fedezi fel. Az importhelyettesítő politika a behozatal ellenőrzésén és a túlértékelt árfolyamon alapult. Az import ellenőrzése megóvta a belföldi ipart a külföldi vetélytársaktól, a túlértékelt valutaárfolyam pedig lehetővé tette a szükséges ipari felszerelések és élelmiszerek alacsony költségen történő behozatalát. A vidéki elit ezzel ellentétben az alacsony árfolyamban volt érdekelt a mezőgazdasági termékek exportja miatt. Az elit közötti harcnak köszönhetően lehetetlenné vált koherens gazdaságpolitikát folytatni, aminek az eredménye az úgynevezett "stop-go" politika lett. Az érdekellentétből eredeztethető politikai bizonytalanság nem kedvezett az exportszektor által igényelt hosszú távú befektetéseknek, így az ipari elit továbbra is a kevésbé kockázatos importhelyettesítést választotta (uo.: 27-28). Az alacsony exportteljesítmény miatt fizetésimérleg hiány lépett fel, miközben az állami szerepvállalás növekedése miatt költségvetési hiány jelentkezett (Fishlow, 1990: 63-64). Az importhelyettesítő fejlődési pálya költségeinek csökkentése végett az érintett gazdaságok az 1960-as években igyekeztek diverzifikálni az exportjukat. Mivel azonban az állam társadalmi csoportokkal szembeni függetlensége nem valósult meg, ezért -- a már említett stop-go politika értelmében -- az importhelyettesítés újabb körébe kezdtek (Haggard, 1986: 358). Mindez arra hívja fel a figyelmet, hogy a sikeres fejlesztéspolitika érdekében kulcsfontosságú tényező az állam érdekcsoportokkal szembeni beágyazott autonómiájának kialakítása. Ennek értelmében az állam a képzett bürokrácián keresztül elszigetelődik a társadalmi csoportoktól ugyanakkor a

bürokrácia biztosítja a megfelelő információáramlást az állam és a társadalom között (Evans, 1995).

Az állami szerepvállalás kiemelt fontosságú a kései iparosodás során, azonban Latin-Amerika példája azt szemlélteti, hogy az érdekcsoportok által foglyul ejtett állam esetében lehetetlen egységes gazdaságpolitikát folytatni. A vidéki elit ellenérdekelt az iparosításban, ezért gátolja a fejlődést. Ebből következik, hogy a fejlesztéspolitika megfogalmazása és kivitelezése érdekében a fejlődésben ellenérdekelt csoportok befolyásának megtörése szükséges.

A bemutatott tömör áttekintésből már körvonalazódni kezd az állam és az érdekcsoportok közötti viszony kulcsfontosságú szerepe a politikaformálás sikerességét illetően. Az állami beavatkozás nagyon fontos a fejletlen gazdaságok esetében, ugyanakkor az erős érdekérvényesítési képességgel rendelkező társadalmi csoportok meggátolhatják az egységes állami fejlesztéspolitikák kialakítását. Ebből kifolyólag a társadalmi csoportokkal fenntartott kapcsolatot a fejlesztő állam működése szempontjából kiemelt jelentőségű belső tényezőnek tekinthetjük. A társadalmi csoportok jelentette belső tényezők mellett a fejlesztő állam működését a globalizációs folyamatok, mint külső tényezők is befolyásolták.

1.1.2. A fejlesztő állam és a globalizáció kapcsolata

A fejlesztő állam két legfontosabb intézményi eszközét a piac terelése és a komparatív előnyök megteremtése jelentette. A piac terelése során az állam a bürokratikus ügynökségek révén a kiválasztott szektorok felé irányította a zárt tőkemérleg miatt szűkös forrásokat. A komparatív előnyök megteremtése során az állam a korábbi exportbevételeket erős vámvédelem mellett új, magasabb fejlettségi szintet képviselő iparágak kifejlesztésére fordította (Vigvári, 2009: 130-137). Az 1990-es években, a nemzetközi szervezetekkel (GATT/WTO, OECD) folytatott csatlakozási tárgyalások során azonban megszűnt az említett eszközök alkalmazásának lehetősége. Nem volt lehetőség a tőkeforgalom ellenőrzésére valamint a vámvédelem és az exporttámogatás is kikerült a fejlesztő állam eszköztárából (uo: 139). A továbbiakban részletesebben bemutatom a fejlesztő állam pénzügyi intézményei és a

globalizációs folyamatok² közötti ellentétet. Mindez igen fontos, mivel a fejlesztő állam működése tulajdonképpen a zárt tőkemérlegre épült.

A nagyvállalatok adósságállománya -- ezen belül a rövid lejáratú adósság aránya -- fenntarthatatlan szintet ért el az 1990-es években, sebezhetővé téve az érintett gazdaságokat (Haggard, 2000: 18). Erre a pénzügyi szabályzórendszer hiányosságai miatt volt lehetőség. Hiányosságokat a hitelbírálat, az előrejelzés valamint a kockázatbecslési gyakorlat terén lehet említeni. A pénzintézetek a tőkemegfeleltetési mutató alacsony szintje mellett működtek, a bankfelügyelet gyenge volt, az átláthatóság pedig nem kielégítő (Goldstein és Hawkins, 1998: 24-25). A pénzügyi közvetítőrendszer hiányosságai miatt a gyors hitelexpanzió annak ellenére folytatódott, hogy a kockázatos befektetések miatt a beruházások hozadéka lecsökkent az 1990-es évekre. A tőkeáramlás intenzitását a kormányzatok és a nemzetközi szervezetek részéről érkező kimentés biztos tudata tartotta fenn. A fejlesztő állam addigi gyakorlata szerint az állam elvárta a vállalatoktól a teljesítményt, cserébe pedig a magánszféra bízhatott az állami mentőövben (Corsetti és társai, 1999: 307-308). Azonban az évtized közepére a külföldi spekulációs tőke beáramlása már igen jelentős méreteket öltött, a bel és külpolitikai változások, valamint a gazdasági nehézségek pedig az állami kimentés lehetőségét esetlegessé tették (Moreno és társai, 1998: 3). A régióban halmozódó feszültségek a thaiföldi baht árfolyamának 1997 nyarán történt összeomlását követően súlyos pénzügyi válsághoz vezettek. Spekulatív támadások miatt 1997 június 2-án a jegybank lebegő árfolyamrendszert vezetett be, amely lépéssel leértékelési hullámot idézett elő a régióban található, egymással szoros gazdasági kapcsolatban lévő országok között (Haggard, 2000: 3-7). Az ázsiai pénzügyi válság tovaterjedéséhez és elmélyüléséhez a nemzetközi pénzügyi szereplők pánikhangulata, valamint politikai hibák és rosszul megalkotott nemzetközi programok vezettek (Radelet és Sach, 2000: 106-107). A valutaárfolyamok 1997 második felében 20 és 80 százalék közötti mértékben értékelték le az amerikai dollárhoz képest (Goldstein és Hawkins, 1998: 3). A válság fertőző jellege ellenére az erős pénzügyi szabályozás fontosságára utal az, hogy a nemzetközi pénzügyi központként is működő városállamok -- Szingapúr és Hongkong -- képesek voltak dacolni a

² A Világbank meghatározása szerint a globalizáció a világgazdaság országainak egy globális piac felé haladó integrációját jelenti a kereskedelem, a pénzügyek, a munka és az ötletek terén. A nemzetközi kereskedelem és a beruházások áramlása a legfontosabb része ennek az integrációnak (Soubbotina és Sheram, 2000: 66).

válsággal (Fikó, 2013). A zárt tőkemérleg mellett kialakított pénzügyi intézmények nem voltak összeegyeztethetők a pénzügyi globalizáció követelményeivel. A gyenge szabályzórendszer következtében az ázsiai gazdaságok pénzügyi rendszereiben nagy mennyiségben halmozódott fel a külföldi spekulatív tőke, ami súlyos pénzügyi válsághoz vezetett.

A fejlesztő állam pénzügyi közvetítőrendszere a nemzetközi pénzpiacoktól elzárva működött, ami lehetővé tette a piaci folyamatok állami befolyásolását. Az állami beavatkozás eredményeként megjelenő új ágazatok erős vámvédelemben részesültek. A globalizációs folyamatok 1990-es években történt felgyorsulása a fejlesztő állam ezen két legfontosabb intézményi sajátosságára voltak hatással. Mivel a hazai vállalatok hozzáfértek a nemzetközi tőkepiacokhoz, ezért a piac terelésére már nem volt többé lehetőség. A vámvédelem és az exporttámogatások nélkül pedig az új ágazatok nem voltak versenyképesek.

A globalizációban tehát a fejlesztő állam hagyományos intézményrendszere nem működőképes, reformokra szorul³. Az intézményi reformokra az 1997-1998-as ázsiai pénzügyi válság kínált alkalmat. Pirie (2005) úgy véli, hogy Koreában a válságot követően az IMF reformok és a politikai változások következtében megszűnt a fejlesztő állam (Pirie, 2005: 25-28). Ezzel kapcsolatban Lee és Han (2006) nézetei szerint paradigmaváltás ment végbe az állam vezető szerepét illetően. A külföldi befektetők növekvő gazdasági szerepe lehetetlenné teszi a fejlesztő állam helyreállítását. A fejlesztő állam teljes lebontása azonban egy hosszadalmas folyamat (Lee és Hann, 2006: 321-323). Láthatóan a fejlesztő állam további működésével kapcsolatban kérdőjelek merülnek fel. Nem egyértelmű, hogy a válság során végbement intézményi átalakítást követően beszélhetünk-e továbbra is fejlesztő államról.

A kérdés azért is érdekes, mivel az állam és a globalizáció kapcsolata már régóta vita tárgyát képezi. Számos szerző úgy véli, hogy a globalizáció próbára teszi az állami képességeket a független döntéshozatal terén. A kormányok elveszítik az ellenőrzést a globalizációban. A globalizáció aláássa az állam cselekvési képességét. Velük ellentétben többen úgy gondolják, hogy a globalizációban az állami képességek továbbra is fontosak. Csupán abban történik

³ Az intézményi reformok szükségessége a fejlesztő állam klasszikus modelljének tekintett Japán esetében is megfigyelhető. A japán gazdaság az 1990-es évek óta válságban van. A fejlesztő állam hőskorából származó intézményrendszer nem tud eredményesen működni a globalizáció viszonyai között (Muraközy, 2015).

változás, hogy mely képességek kerülnek előtérbe. Így például a globalizációban felértékelődik a pénzügyi szabályzórendszer szerepe (Polillo és Guillén, 2005: 1764-1766). A dolgozatban ezért a fejlesztő állam globalizációhoz történő alkalmazkodásának lehetőségét vizsgálom.

Az előbbi két rövid irodalmi összefoglalóban láthattuk, hogy a fejlesztő állam működése szempontjából belső és külső tényezők egyaránt fontosak. Az állam társadalmi csoportokkal szembeni beágyazott autonómiája teszi lehetővé a fejlesztési tervek kivitelezését. A globalizálódó világgazdaságban azonban a fejlesztő állam hagyományos intézményrendszere nem volt működőképes. Ebből adódóan a dolgozat kutatási kérdése a következő: Hogyan maradhat fenn a fejlesztő állam a globalizációban? A kérdés megválaszolása során a fejlesztő állam tapasztalatai a társadalmi csoportok elméletei segítségével kerülnek értelmezésre.

1.2. A dolgozat módszertani jellemzői

A kutatási kérdés megválaszolása során az intézményi és az összehasonlító közgazdaságtan gyakran használt módszerének tekinthető elméletileg megalapozott összehasonlító esettanulmányokkal dolgozom. Ezen belül a leghasonlóbb esetek módszerét használom. A cél az oksági mechanizmusok vizsgálata, amelyek révén választ adok a kérdésre.

A dolgozatban először egy elméleti keretet alkotok meg, amely képes leírni az érdekcsoportok és a fejlesztő állam közötti összefüggéseket. Ezt az elméleti keretet a társadalmi csoportok Mancur Olson (1987, 1993, 1997), Robert Putnam (1993) és Douglass North (1989, 2006) által leírt elméletei, valamint azok szakirodalmi utóélete alapján határozom meg. A csoportelméleti irodalom áttekintését követően alapvetően úgy vélem, hogy az érdekcsoportok megerősödése felelős az autoriter rendszerek természetes fejlődés útján, mondhatni organikusan megvalósuló átalakulásáért, lassú demokratizálódásáért. Ennek értelmében autoriter rendszerekben az elit által engedélyezett korlátozott belépés hatására megjelenő gazdasági növekedés eredményeként idővel a gazdasági területen működő érdekcsoportok alkupozíciója megnövekszik, ami demokratikus folyamatokat indít el. Létrejön a magántulajdonra és pluralizmusra épülő befogadó intézményrendszer, amely kedvez a társadalmi szinten megnyilvánuló bizalom növekedésének. Az intézményekbe vetett bizalom lehetővé teszi azok hatékony működését. Lehetővé válik a hosszú távú tervezés, ami

kedvező a gazdasági tevékenységeket illetően. A gazdasági sikerek tovább erősítik az intézményekbe vetett bizalmat, létrehozva a bizalom és a siker angyali körét. A befogadó intézmények a gazdasági növekedésen keresztül kedveznek a civil csoportok szerveződésének, ami végül a demokratikus folyamatok elmélyüléséhez vezet. Az elméleti keret és a fejlesztő állam elmélete alapján kerülnek meghatározásra a dolgozat hipotézisei.

Az elméleti következtetéseket Dél-Korea és Szingapúr tapasztalatait bemutató esettanulmányok segítségével illusztrálom. A két gazdaság a kutatási téma kapcsán kiváló lehetőséget ad az összehasonlításra, hiszen úgynevezett „leghasonlóbb esetnek” tekinthetők.

A leghasonlóbb esetek metódusa értelmében a kiválasztott esetek egyet kivéve minden független változó tekintetében hasonlóak. Mivel a vizsgálat során csupán egyetlen független változó és a kimeneteli érték különbözik, ennek következtében feltételezhető, hogy az eltérő változó hatása miatt jön létre az eltérő végeredmény (Seawright és Gerring, 2008: 304).

Korea és Szingapúr⁴ iparosítással kapcsolatos tapasztalatai csupán egy ponton térnek el egymástól. Az autoriter fejlesztő államok az 1960-as évek közepén exportvezérelt iparosításba fogtak, kiaknázva a hidegháborús geopolitikai összefüggések okozta kereskedelmi lehetőségeket. A stratégia sikerei elsősorban az iparstruktúra korszerűsödésében, a gyors és hosszú időn keresztül fenntartható gazdasági növekedésben valamint az életkörülmények és a humántőke fejlődésében jelentkeztek. Egyetlen fontos területen találunk eltérést a két gazdaság között, ez pedig az iparosítás során igénybe vett gazdasági szereplők köre. Amíg Korea a hazai, magántulajdonban lévő nagyvállalatokra és az állami pénzügyi intézetek célzott hitelkihelyezéseire fektette a hangsúlyt, addig Szingapúr a transznacionális vállalatok vonzására támaszkodott. Ez a kezdeti eltérés az érdekcsoportok fejlődésére gyakorolt hatásán keresztül vezetett a fejlesztő állam eltérő tapasztalataihoz. Ez adja az összehasonlítás alapját. A kifejtés során a két gazdaság fejlődési tapasztalatait hosszú távú statisztikai adatsorok felhasználásával szemléltetem.

Az elméleti keretben felvázolt folyamat az 1997-1998-as ázsiai pénzügyi válságot követően eltér az esettanulmányok során tapasztaltaktól, mivel a válság során az állam visszanyerte az érdekcsoportokkal szemben korábban meglévő autonómiáját, ezáltal pedig alkalmazkodhatott a globalizáció követelményeihez, a teljes demokratikus átalakulás ezért várat magára. Az

⁴ Az iparosítás sajátosságai miatt Szingapúrra a fejlesztő állam globalizációhoz alkalmazkodott változataként tekintek a dolgozatban.

elméleti megfontolások és a tapasztalat közötti eltérés ad lehetőséget a kontextus függő kérdések megválaszolására.

Mivel a vizsgálatok alapvetően kelet-ázsiai összefüggésrendszerben zajlanak, ezért a két esetre szorítókozó bizonyítás megfelelő magyarázóerővel rendelkezik a kutatási kérdések megválaszolásához.

1.3. Az értekezés újszerűsége

A dolgozatban a fejlesztő állam fennmaradásának körülményeit vizsgálom a globalizáció teremtette világgazdasági összefüggésrendszerben. A kutatási kérdést a belső társadalmi tényezők vizsgálatán keresztül válaszolom meg. Ennek megfelelően a vizsgálatok kezdetén a csoportelméleti irodalom eredményei segítségével kialakításra kerül a kutatás elméleti keretétül szolgáló átalakulási mechanizmus. Ez a mechanizmus egy autoriter állam esetében a korlátozott belépésből eredően meginduló gazdasági növekedés hatására végbemenő demokratizálódási folyamatot írja le. A kialakított elméleti keret és a fejlesztő állam elmélete alapján meghatározásra kerülnek a kutatás hipotézisei, amelyeket az esettanulmányok segítségével szemléltetek.

A kutatás során elméletileg megalapozott magyarázatok születnek amelyek túlmutatnak a megfigyelt tapasztalatok leírására szorítókozó munkákon. Ezen munkák felhasználásra kerültek a dolgozat esettanulmányaiban, komoly segítséget nyújtva az elméleti keret illusztrálása során. A kutatás a fejlesztő állam és a társadalmi csoportok között megfigyelt viszony változását a csoportelméleti irodalomba ágyazza, ezáltal nem csupán a fejlesztő állam 1990-es években lezajlott erózióját képes magyarázni, hanem rámutat a fejlesztő állam globalizáció viszonyai közötti működésének feltételeire is. Ezen túlmenően az elméleti keret lehetőséget ad a kutatás továbbgondolására, felvillantja a fejlesztő állam teljes átalakulásának lehetőségét.

Az értekezés újszerűségét a csoportelméleti irodalom segítségével kialakított elméleti keret jelenti, amely az esettanulmányokkal illusztrálva képes leírni a fejlesztő állam belső tényezők által meghatározott fejlődési pályáját ennek során pedig válaszokkal képes szolgálni a felmerült kutatási kérdés kapcsán.

1.4. A dolgozat tézisei

Korea ázsiai pénzügyi válságot megelőző tapasztalatai a fejlesztő állam önfelszámoló fejlődési folyamatának elméletét támasztják alá. A hazai nagyvállalatokra alapozott fejlődési stratégia az érdekcsoportok megerősödését és ezáltal a fejlesztő állam háttérbe szorulását eredményezte. Azonban a globalizáció körülményei közepette ez a folyamat megtorpant. A globalizációban a fejlődés sajátosságai és a társadalom igényei megteremtik az állami autonómiát, amely keretében lehetőség van a fejlesztő állam fennmaradására. A tapasztalatok arról tanúskodnak, hogy a fejlesztő állam legitimitációját a gazdasági növekedés társadalmi igénye teremti meg. Ennek érdekében az állami beavatkozások az intézményrendszer fejlesztése, továbbá az iparstruktúra korszerűsítése érdekében előtérbe kerülő FDI vonzás területén nyilvánulnak meg. Szingapúr esetében az FDI beáramlás ösztönzése és az erős intézményrendszer kiépítése lehetővé tette a belső érdekcsoportok megkerülését az iparfejlesztés során. Az állami autonómia fennmaradása révén a fejlesztő állam folytathatta útját, alkalmazkodhatott a globalizációhoz, mivel a társadalom igényelte a gazdasági növekedést, amit csak az állam képes szolgáltatni. Ezek alapján a dolgozat legfontosabb tézise a következő:

A fejlesztő állam fennmaradhat a globalizációban, mivel az intézményrendszer fejlesztése és FDI vonzás révén továbbra is el tudja látni legfontosabb feladatát, a gazdasági növekedés biztosítását.

1.5. Az értekezés szerkezete

Az értekezés hat fejezetből épül fel. A 2. fejezetben a kutatás elméleti keretét alkotom meg. Ennek során egy autoriter állam demokratikus átalakulásának belső összefüggéseit meghatározandó a társadalmi csoportok elméleteit hívom segítségül. A fejezetben sor kerül az elméletek kutatási téma szempontjából fontos elemeinek ismertetésére, továbbá a nemzetközi szakirodalom alapján bemutatom a róluk kialakult vitát. A fejezet végén a csoportelméleti eredmények alapján megalkotom a dolgozat elméleti keretéül szolgáló átalakulási mechanizmust.

A 3. fejezetben a fejlesztő állam elméleti kérdéseit tárgyalom történelmi és világpolitikai perspektívában. A fejezet során megállapítom a kutatás legfontosabb hipotézisét, miszerint a

fejlesztő állam evolúciójában alapvetően belső társadalmi folyamatok, az állam és a társadalmi csoportok egymásra hatása játszotta a főszerepet. A fejezetben továbbá sor kerül a kontextus-specifikus kérdések megfogalmazására is.

A 4. és az 5. fejezetben Dél-Korea és Szingapúr esettanulmányok segítségével szemléltetem az elméleti fejezetek eredményeit. Az esettanulmányok továbbá hozzásegítenek az elmélet alapján felmerült kontextus függő kérdések megválaszolásához.

A 6. fejezetben a dolgozat eredményeinek összefoglalására és a végső következtetések megfogalmazására kerül sor. Hangsúlyozom a globalizáció teremtette újabb lehetőséget a fejlesztő állam számára, ezen belül kiemelendő az FDI vonzás és az erős intézményrendszer kiépítésének fontossága.

2. fejezet

A társadalmi csoportok elmélete

A dolgozat arra a kérdésre keresi a választ, hogy hogyan maradhat fenn a fejlesztő állam a globalizálódó világgazdaságban. A latin-amerikai országok tapasztalatai alapján arra lehet következtetni, hogy a kérdés megválaszolásának kulcsát a társadalmi csoportok és az állam közötti kapcsolatban lehet megtalálni. Ebből kifolyólag a dolgozat második fejezete során a társadalmi csoportok elméletei segítségével létrehozom azt az elméleti keretet, amely képes leírni az állam és a társadalmi csoportok közötti kapcsolat változását. A dolgozat során alapvetően a társadalmi csoportok két változatát különböztetem meg: a Mancur Olson (1987, 1993, 1997) által tanulmányozott lobbicsoportokat, valamint a Robert Putnam (1993, 1995a,b) által kutatott civil szervezeteket. A kétfajta nézőpont ismertetését fontosnak tartom, mivel a két elmélet kiegészíti egymást. Amíg az olsoni lobbicsoportok a politikai hatalom megosztása irányában fejtik ki hatásukat, addig a putnami csoportok a demokratikus folyamatok elmélyülését gyorsítják. A dolgozatban az olsoni elméletből kiindulva, de azt némileg korlátozva az érdekcsoportok elnevezést a szakszervezetek, az ipari csoportok és más lobbicsoportok gyűjtőneveként használom. Ezzel szemben a putnami elmélet alapján a civil szervezetek elnevezéssel azon társadalmi csoportokat jelölöm, amelyek kölcsönösségre és együttműködésre épülnek, amelyekhez bárki szabadon csatlakozhat, és céljuk nem különféle exkluzív jogosultságok vagy források megszerzése. E csoportok a közsférát többnek tekintik a céljaik elérésére szolgáló küzdőtérnél. A fejezet először az olsoni csoportelmélet dolgozat szempontjából lényeges eredményeit ismerteti, ezt követően pedig az elmélet kibővítésére vállalkozó szakirodalom összegzését is elvégzi. Ennek értelmében egy autoriter rendszerben a gazdasági növekedés hatására a piacgazdaság és a demokrácia közötti egymást erősítő körfolyamat jön létre. Ezt követően kerül sor a putnami csoportelmélet és annak a kutatás szempontjából releváns kritikái bemutatására. A demokrácia és a piacgazdaság intézményeinek fokozatos kiépülése a rendszerszintű bizalom emelkedése révén kedvezően hat a civil társadalom csoportjainak megalakulására. A civil társadalom csoportjai a demokratikus folyamatok további elmélyítésében játszanak fontos szerepet. A fejezet végén a bemutatott irodalmak és a belőlük levont következtetések alapján megalkotom a dolgozat elméleti keretét. Az elméleti keret a demokratikus átalakulás mechanizmusát írja le. A bemutatott folyamat egy autoriter politikai berendezkedésű, a piaci

belépést korlátozó állam irányából egy demokratikus, piacgazdaságot működtető állam felé vezet.

2.1. Az olsoni csoportelmélet

Mancur Olson az 1965-ben megjelent "Kollektív cselekvés logikája" ⁵című első könyvében alapvető csoport és szervezetelméleti kérdésekre keres válaszokat. A gyakorlatban minden szervezetre jellemző, hogy a szervezeti tagok érdekeinek megvalósulását igyekszik elősegíteni. A szervezetek által képviselt érdekek általában közös érdekek, mivel a kollektív érdekeket a közös cselekvés mozdítja elő legjobban. A szervezetek csak akkor láthatják el megfelelően a feladatukat, ha tagjaiknak közös érdekeik vannak. Ezért a könyv alapfeltevése, hogy minden szervezetnek van közös érdeke. Mivel egy szervezet egy közös cél elérése érdekében jön létre, ezért a szervezet alapvető funkciójának bizonyos közjavak szolgáltatását tekinthetjük (Olson, 1997: 13-15). A csoportelmélet alapfogalmait követően a könyv három, a dolgozat témájával kapcsolatban lényeges megállapítását szeretném kihangsúlyozni:

- *A csoportérdek nem minden esetben esik egybe a csoporttagok egyéni érdekeivel.* Kompetitív piacokon szervezett csoportok esetén például a csoportérdek az árak emelkedése, amely célt a kibocsátás visszafogása révén lehet megvalósítani. A csoportot alkotó vállalatoknak azonban az egyéni érdeke az értékesített árumennyiség emelkedése. Tökéletes verseny feltételei között az egyes vállalatok az iparági kibocsátás visszafogásából származó összes haszon töredékét kaphatják meg. Így minden vállalatnak érdeke fűződik ahhoz, hogy a csoportérdek eléréséhez szükséges költségeket a többi csoporttaggal fizettesse meg, ezért a termelését egyik csoporttag sem hajlandó visszafogni, aminek az árak zuhanása lesz a következménye. Vagyis önkéntes befizetésekkel egyetlen nagy szervezet sem tud fennmaradni, ahogyan azt az állam példája is bizonyítja. Ha a szervezet által biztosított közjavak bárki számára elérhetők, abban az esetben azok szolgáltatását csak kötelező hozzájárulás útján lehet megvalósítani (uo.: 18-21).

⁵ Az alábbiakban a könyv első két fejezetének a kutatás szempontjából fontos megállapításai kerülnek ismertetésre (Olson, 1997: 13-87).

- *A kiscsoportok a nagyokkal ellentétben képesek lehetnek ellátni magukat közjavakkal abban az esetben is, ha nem folyamodnak ösztönzők alkalmazásához.* Ez azért lehetséges, mert egyes esetekben a csoport alacsony létszáma miatt egy vagy több csoporttag úgy vélheti, hogy a kollektív jószág bizonyos mennyiségének biztosításából származó nyereség meghaladja az annak megszerzésével járó költségeket. Minél érdekeltőbb egy adott tag a közjószághoz történő hozzájárásban, annál valószínűbb annak valamilyen szintű biztosítása, azonban a kiscsoportokban sem kerül sor a közjószág csoport szempontjából optimális mennyiségének elérésére. Mivel a nem fizető tagokat nem lehet kizárni a közjavak fogyasztásából, ezért a csoport-optimum elérése előtt abba fogják hagyni annak vásárlását. Vagyis minél nagyobb egy csoport, annál nehezebben tudja tagjait közjavakkal ellátni (uo.: 39-40).
- *A piaci csoportok exkluzívak, a nempiaci csoportok viszont érdekeltek a létszám emelkedésében.* Piaci szituációban a kollektív jószág a magasabb ár, ami a piacra bocsátott termékek mennyiségétől függ, ezért a tagok korlátozott mennyiségű hasznon osztoznak, ami arra készteti a csoport tagjait, hogy korlátozzák a létszámot. Ezért a piaci csoportok exkluzívak. Nem piaci szituációban a kollektív jószágból származó haszon nincs rögzítve, így a csoport a tagok számának növekedésében érdekelt. Az ilyen csoportokat inkluzív csoportnak nevezzük. Az exkluzív csoportok jellegzetessége, hogy a konkurenciaharc ellenére az együttműködés a csoport tagjainak teljes körű részvételét igényli, ellenkező esetben a csoport akciójában nem résztvevő tag realizálhatja a teljes hasznot. Mindez elhúzódó alkudozási folyamatot válthat ki, amely megnehezíti a döntéshozatalt (uo.: 43-47).

Összegzésként elmondható, hogy a legkisebb csoportok külön egyezség vagy formális szervezet nélkül is képesek közjavakat biztosítani tagjaik számára. A nagyobb csoportok azonban már csak csoportmegegyezés segítségével képesek erre, ami egy elhúzódó és költséges folyamat. A csoportmegegyezés szükségessége tovább csökkenti a közjavak szolgáltatásának esélyét.

Az alapvető csoportelméleti kérdések tisztázását követően a továbbiakban az érdekcsoportok gazdasági és politikai hatásait tárgyalom a szerző 1982-ben megjelent (Olson, 1987), nemzetközi ismertséget hozó könyve, a "Nemzetek felemelkedése és hanyatlása" alapján. Második könyvében a szerző a "Logika" következtetéseinek vonalán gondolja tovább a

különérdeket védelmező csoportok elméletét. A mű kilenc fontos következtetése közül az alábbiakban bemutatásra kerülők különösen sokat segíthetnek a fejlesztő államok tapasztalatainak megértésében és a kutatási kérdés megválaszolásában:

- *A stabilitás és az érdekcsoportok kapcsolata.* Azok a szervezetek, amelyek sikeresen létrejöttek és sikerült megteremteniük a szükséges szelektív ösztönzőket sokszor abban az esetben is fennmaradnak, ha már a korábban nyújtott kollektív jószágra nincs szükség, hiszen a szelektív ösztönzők határozatlan idejű fennmaradást tesznek lehetővé. A hosszadalmas alkufolyamatok révén megalakuló szervezetek tehát mindaddig fennmaradhatnak, amíg egy erős társadalmi-politikai megrázkódtatás fel nem számolja őket. A könyv 2. következtetése értelmében egy stabil társadalomban idővel mind több különérdeket védelmező csoport jön létre (Olson, 1987: 74-78).
- *Az érdekcsoportok tevékenységének hatása a termelésre és a politikai stabilitásra.* Az érdekcsoportok célja, hogy mind nagyobb szeletre tegyen szert a társadalmi tortából. Nevezhetjük őket *elosztási koalícióknak* is, amelyek a *járadékvadászatban* érdekeltek. A társadalmi termelés újraelosztása az ösztönzőket is megváltoztatja, ami ismételten a termelés szintjének csökkenése irányában ható folyamat. Az elosztási harcokban senki sem nyerhet anélkül, hogy a társadalom valamely csoportja ne veszítene. Ilyen körülmények között nem születnek tartós politikai döntések. A 4. olsoni következtetés szerint a nagyobb részesedés megszerzésére, a társadalmi termelés redisztribúciójára felhasznált erőforrások egyúttal a társadalmi termelés csökkenését is eredményezik. Ha az elosztási koalíciók tevékenysége folytán az elosztási kérdések túlzottan hangsúlyossá válnak, akkor a politikai élet megosztott lesz (uo.: 82-89).
- *Az óriás-szervezetek kedvező hatásai.* Az eddigiekben a kiscsoportok tevékenységeiről és azok hatásairól esett szó. A kis, exkluzív csoportok társadalmi szempontból káros tevékenységével ellentétben az 5. következtetés szerint az inkluzív óriás szervezetek tagjaik létszámánál fogva ösztönözve vannak arra, hogy tevékenységük kifizetődő legyen a társadalom egésze számára. Mivel csak néhány, a társadalom többségét átfogó szervezet létezik, ezért a szervezet tagjai a társadalom erőforrásainak jelentős része fölött rendelkeznek, ezért érdekükben áll az ösztársadalmi hatékonyság megteremtése. A vállalati és iparági szakszervezeteknek például érdekükben áll, hogy

támogassák az adott vállalatot vagy iparágat a fellendülés érdekében, ellentétben a szűkebb szakmai szervezetekkel (uo.: 89-97).

A következtetések megfogalmazása után a szerző esettanulmányok segítségével szemlélteti azokat. Néhány, a kutatás kapcsán fontos példát szükségesnek látok megemlíteni, hiszen a szerző esetválasztásai többször a fejlesztő állam szempontjából lényeges kérdéseket mutatnak be.

- *Az érdekcsoportok helyzete jelentős társadalmi felfordulás idején.* A 2. világháborút követő japán és német gazdasági eredményeket a szerző a háborús traumával magyarázza, amely szétzúzta az érdekcsoportokat, azonban az is fontos részlet, hogy a létrejövő érdekcsoportok mind igen nagyok, inkluzívak voltak, valamint a szabályozás is viszonylag alacsony bonyolultságú volt, összhangban az elmélettel (uo.: 132-133).
- *Erős állam, közigazgatási integráció és az érdekcsoportok kapcsolata.* Az újkori Európában a leggyorsabb növekedés ott ment végbe, ahol politikai zavargások zajlottak, de ezután a közigazgatási integráció is megvalósult és egy erős államszervezet jött létre. A közigazgatási integráció megnehezíti a járadékvadászatot, mivel az új közigazgatási egység politikájának befolyásolásához nagyobb hatalomra van szükség. Épp ezért az ipari forradalom Angliában bontakozott ki, ahol elsőként sikerült megteremteni a helyi vámoktól mentes piacot (uo: 206).
- *A külkereskedelem hatása az érdekcsoportokra.* Az exportsikerek kapcsán a szerző hangsúlyozza, hogy az érdekcsoportok befolyása nem terjed ki a külföldi kereskedelmi partnerekre. A liberalizáltság foka tehát az érdekcsoportok szempontját figyelembe véve képes magyarázni Japán és Németország teljesítményét a 2. világháborút követően (uo.: 213-218). Elsősorban a helyi jelentőségű iparágak és szolgáltatási ágak vannak kitéve az érdekcsoportok káros hatásának. Azonban a szabad kereskedelem, és a szabad tényezőáramlás sem jelent teljes megoldást. A béke és stabilitás rövid távon előnyös a gazdasági fejlődés szempontjából, ugyanakkor hosszú távon jelentkeznek az elosztási koalíciók okozta káros hatások (uo.: 224-231).
- *Makrogazdasági vonatkozások.* Az elmélet jelentős makrogazdasági vonatkozásokkal is rendelkezik. Azon gazdaságokban, ahol szétzilálták a különérdeket védelmező

csoportokat, ott defláció vagy infláció esetén is fenn kell maradjon a teljes foglalkoztatás és a termelési kapacitások teljes kihasználtsága. Olson szerint ilyen gazdaság például Tajvan, Korea vagy Szingapúr (uo.: 339).

A háborús trauma vagy a nagy horderejű politikai változások tehát alapvető forrásai lehetnek az érdekcsoportok megszűnésének az elmélet szerint. Ezt azonban egy erős államszervezet megjelenése kell kövesse, amely kereteket biztosít a nyugodt fejlődéshez. Az érdekcsoportoktól mentes gazdaságokban lehetőség nyílik a termelési kapacitások teljes kihasználására. Mindez rövidtávon gyors gazdasági növekedést tesz lehetővé. A politikai stabilitás hatására azonban idővel ismét megjelennek az érdekcsoportok. Tevékenységüket az újraelosztás fokozódásán keresztül a gazdasági növekedés csökkenése és a politikai megosztottság fokozódása kíséri. Az elosztási koalíciók érdekérvényesítő képességét csökkenti, ha lezajlott a közigazgatás integrációja, vagy az, ha exportvezérelt gazdaságpolitikát folytatnak. A kis csoportok káros hatásaival szemben az óriásszervezetek tevékenységének -- amennyiben képesek megszerveződni -- lehet össztársadalmi haszna.

Az 1990-es években Olson (1993) az érdekcsoportok elméletét kiterjesztette a politikai rendszerek vizsgálatára. Nincs olyan társadalom, amely megfelelően tudna működni törvényes rend hiányában. Azonban -- mint ahogyan azt az elmélet eddigi részleteiből már tudjuk -- a nagy csoportok csak nehezen tudják önmagukat megszervezni és emiatt nem tudják tagjaikat közjavakkal ellátni. Nagy területen élő népes közösség fejlődéséhez ezért szükség van egy külső ösztönző megjelenésére, amely képes az alapvető közjavak szolgáltatására, amilyen például a közrend, biztonság, tulajdonjog szavatolása, szerződésekben foglalt kikényszerítése. Vagyis a fejlődéshez szükség van az erős állam felbukkanására. Az államszervezet megjelenése az úgynevezett "stacionárius bandita" tevékenységének tulajdonítható. A racionális, önérdelmet követő, katonai erő felett rendelkező kis csoportoknak -- megszerezvén egy adott földrajzi terület fölötti hatalomgyakorlás lehetőségét -- érdekükben áll az alapvető közjavak biztosítása, hiszen ezáltal fejlődést gerjesztenek, ami az adóztatás útján megszerezhető javak mennyiségének növekedését jelenti. Amennyiben helyi hatáskörrel rendelkező autoriter uralkodók együttműködésre kényszerülnek -- mivel egyik sem képes elnyomni a többi vetélytársát -- abban az esetben demokráciához vezető folyamatok indulnak be (Olson, 1993). Vagyis az érdekcsoportok számának és érdekérvényesítő képességének emelkedése elvezethet a demokratikus

folyamatok beindulásához. A demokrácia végső soron az érdekcsoportok megerősödésének következménye.

2.1.1. Az olsoni elmélet szakirodalmi utóélete

Az alábbiakban az olsoni elmélettel összefüggésbe hozható azon legfontosabb szakirodalmi eredményeket veszem sorra, amelyek hozzá tudnak járulni a dolgozat elméleti keretének megalkotásához.

2.1.1.1. A stabilitás és az érdekcsoportok kapcsolata

Olson (1987) 2. következtetése értelmében minél régebb óta állnak fenn stabil belpolitikai állapotok egy társadalomban, annál inkább behálózzák azt az érdekcsoportok. Habár a szerző nem határozta meg pontosan a stabilitás fogalmát, ennek ellenére úgy tűnik, hogy stabilitás alatt a nagyobb fegyveres konfliktusok -- polgárháborúk vagy kiterjedt államközi összetűzések -- hiányát értette (Goldsmith, 1987: 474).

Chan (1987) az ázsiai újonnan iparosodott gazdaságok és Japán esetében teszteli az olsoni elméletből következő azon összefüggéseket, melyek szerint háborús pusztítás, idegen megszállás, vagy belső politikai felfordulások felbomlasztják az érdekcsoportokat és mivel ezen csoportok ismételt megszervezése időbe kerül, ezért a belpolitikai állapotok stabilizálódását követően gyors fejlődés mehet végbe, valamint a jövedelmek elosztása is kiegyenlítettebb lesz az érdekcsoportok beavatkozásai nélkül. Az eredmények alátámasztják az elméletet, vagyis a meggyengült érdekcsoportok kevesebb újraelosztást tudtak elérni a tagjaik számára, ezáltal lehetővé tették a gyors gazdasági és társadalmi fejlődést. A szerző szerint az eredmények jobban képesek magyarázni Kelet-Ázsia második világháborút követő fejlődését, mint más elméletek, amelyek például a kulturális tényezőkkel vagy a humántőke minőségével érvelnek (Chan, 1987). A háborús pusztítás alapján vizsgálódó statisztikai kutatások tehát megerősítik az elmélet helytállóságát. Azonban Olson főműve mellőzi az állam és az érdekcsoportok közötti összetett viszony feltárását, állítja Tang és Headley (1998), akik ezért az érdekcsoportok alkupozícióját is figyelembe veszik Kelet-Ázsiára és Latin-Amerikára kiterjedő kutatásaik során. Megállapítást nyer, hogy azon országok esetén, ahol a második világháborút követően jelentős belső felfordulás zajlott le, ott az

érdekcsoportok befolyása meggyengült, az állam nem volt az újraelosztási harcok nyomása alatt, ezért sokkal hatékonyabban tudott beavatkozni a gazdasági fejlődés érdekében. A szerzők a vizsgálat során a földreformok és az állami képességek közötti kedvező kapcsolatot is kimutatják. A cikk azt sugallja, hogy az állami erőt mindig a társadalmi érdekcsoportokhoz képest kell értelmezni (Tang és Headley, 1998).

A fentebb bemutatott két cikk egyik fontos eredménye az, hogy bebizonyítják, az olsoni elmélet kiválóan magyarázza a fejlesztő állam kezdeti sikereit. A dolgozat elméleti keretének megalkotása szempontjából kiemelten fontos, hogy Tang és Headley (1998) az állam és az érdekcsoportok közötti erőviszony meghatározó voltára hívja fel a figyelmet. Vagyis nem pusztán az érdekcsoportok száma a döntő, hanem azok érdekérvényesítő képességét is figyelembe kell venni. Az érdekcsoportok közötti érdekérvényesítő képesség fontosságára a későbbiekben visszatérek a demokrácia felé vezető folyamatok elindulása kapcsán (North, 1989).

Olson (1987) elméletével ellentétben ugyanakkor több kutatás is bemutatja, hogy a létrejött érdekcsoportok nem minden esetben káros hatásúak. Egyes speciális szakmai szervezetek fontos szerepet tölthetnek be az innováció valamint az iparági minőségi szabványok meghatározása terén (Unger és Waarden, 1999). Egy széleskörű nemzetközi összehasonlítás is azt sugallja, hogy ezen érdekcsoportok számos kedvező hatással is rendelkezhetnek. Ezek a szervezetek sok esetben azért jönnek létre, hogy javítsák a piaci és az állami funkciókat, nem pedig a piactorzítás miatt (Doner és Schneider, 2000). Működésük során az információáramlás serkentése által csökkenthetik a tranzakciós költségeket, a szakmai szervezetek által bevezetett standardok pedig hatékonyságnövelő hatásúak is lehetnek (Knack, 2003).

A fentebb leírtak egybevágóan azzal, amit Korea kapcsán Lee (1992) az úgynevezett "kvázi belső szervezetek" hatásaként említ. A kormány és a piaci szereplők szoros együttműködése például segítette a döntéshozatalt (Lee, 1992: 192-194). Az állam és a kisszámú nagyvállalat közötti szoros kapcsolat kedvező lehet a hatékonyság szempontjából egy gyenge intézményrendszerrel rendelkező gazdaságban. Az állami alkupozíció gyengülése azonban a járadékvadászat erősödéséhez vezet (Kang, 2003: 447-448). A koreai tapasztalatok továbbá azt is szemléltetik, hogy alkupozíciójuk növekedése révén az addig kedvező hatást kifejtő érdekcsoportok közvetlenül beavatkozhatnak a politikai életbe (Evans, 1995: 229).

Olson (1987) szerint az érdekcsoportok száma a stabilitás hosszával arányosan emelkedik, számuk növekedése pedig kedvezőtlen hatást gyakorol a gazdasági növekedésre és a politikai stabilitásra. A bemutatott példák mindezt igazolják, ugyanakkor felhívják a figyelmet az érdekcsoportok alkupozíciójának fontosságára is. A stabilitás időszaka során létrejövő érdekcsoportok nem minden esetben jelentenek közvetlen veszélyt a gazdasági teljesítményre nézve, azonban a tapasztalat azt mutatja, hogy alkupozíciójuk növekedésével fokozzák a politikai élet megosztottságát. Mindez már az elméleti keret egy következő lépcsőfokához vezet...

2.1.1.2. A demokratikus folyamatok elindulása

A tulajdonjogok szavatolása és a szerződések kikényszerítése kulcsfontosságú a gazdasági fejlődés szempontjából. Mindez feltételezi az erős kormányzat működését. Egy autoriter rendszer azonban nem garantálhatja a tulajdonjogok hosszú távú érvényességét. Ezzel ellentétben a demokrácia lehetővé teszi a tulajdonjogok hosszú távú védelmét, ezáltal maximalizálva a gazdasági fejlődést. Demokratikus folyamatok akkor indulnak el, ha egyetlen csoport sem tudja alárendelni a másikat, hiszen ekkor megegyezésre kell sor kerüljön (Olson, 1993: 572-573). Az elmélet azonban nem ad választ arra, hogyan jelennek meg az egymással alkudozásra kényszerülő csoportok. Ebben tud segítségünkre lenni Douglass North, az Új Intézményi Közgazdaságtan neves képviselőjének munkássága. Véleménye szerint intézményi változások akkor indulnak el, ha a relatív árak változnak. A relatív árak változása során az egyik vagy mindkét fél úgy vélheti, hogy egy új megállapodás kell létrejöjjön. Az új megállapodás érdekében a felek alkupozíciójuktól függően átalakítják a létező szerződést. Így például a 14. századi Angliában tapasztalt népességcsökkenés⁶ a jobbágyok alkupozíciójának emelkedéséhez vezetett (North, 1989: 1324-1325). Mindez azonban csupán az elit számbeli növekedésére képes választ adni. A demokrácia és a piacgazdaság létrejöttének mechanizmusa további kutatásokat igényelt. Ennek megfelelően a szerző az évtizedek alatt ezt a viszonylag egyszerű elméleti koncepciót alaposan kibővítette. A revideált elméletrendszerben a demokratikus változások kulcsát az úgynevezett korlátozott

⁶ Acemoglu és Robinson (2013) részletesen kifejti a pestisjárvány eltérő hatásait Anglia és a kontinentális Európa fejlődésére nézve. A kontinentális Európában az Angliától eltérő kezdeti intézményi fejlődés nem tette lehetővé a jobbágyok felszabadítását. A kizsákmányoló intézmények tovább erősödtek.

hozzáférésű rendből a nyílt hozzáférésű rendbe történő átmenet jelenti. Egy autoriter politikai berendezkedésű államban -- a szerző kifejezésével élve "természetes állam" -- a gazdasági és politikai verseny korlátozása, a vetélytársak kizárása, vagyis a korlátozott hozzáférés biztosítja azt a járadékot, amely egyben tartja az államot uraló elit koalícióját. Az elitet befolyásos katonai, gazdasági, vallási és más csoportok alkotják. A koalíció létszámának esetleges növekedése lecsökkenti a járadékot, ezért a koalíció fennmaradása veszélybe kerülhet. A nyílt hozzáférésű rend irányába történő átmenet az elit létszámának növekedését feltételezi (North és társai, 2006: 28-30). Nyílt hozzáférésű rend esetében a járadék-képzés helyett a csoportok közötti verseny a jellemző. A nyílt hozzáférés lényege szerint a gazdaság, a politika vagy a civil szféra területein alakuló csoportok szabadon versenybe szállhatnak, ami a demokratikus folyamatok fennmaradásának, az alkotmányban foglalt kikényszerítésének a biztosítéka (uo.: 43). Az átmenet a zárt hozzáférésű rendből a nyíltba akkor mehet végbe, ha egyre több társadalmi csoport alakulhat meg és részesül a belépésből, azáltal pedig versenyhelyzet jön létre gazdasági és politikai téren egyaránt. Az elit számbeli növekedése akkor valósulhat meg, ha a korábbi személyes kapcsolati hálók helyett lehetőség van a személytelen együttműködésre (uo.: 48). Azonban egy szűk elitréteg közötti személyes együttműködésre épülő rendben a személytelen együttműködési lehetőségek kifejlődéséhez három küszöbfeltétel (doorstep conditions) kell teljesüljön (uo.: 52-61):

1) *A jog uralmának (rule of law) biztosítása az elit számára*, ami lehetővé teszi, hogy az elit valamennyi tagja a törvényes kereteken belül egyforma elbírálásban részesüljön.

2) *Az elit állandósult (perpetual) szervezeteinek jelenléte*. Ezen szervezetek fennmaradnak a tagjaik élettartamán túl is. Mindez a törvény uralmát és az előírások kikényszeríthetőségét feltételezi. Ez azonban feltételezi azt is, hogy maga az állam is fenn kell maradjon az épp aktuális elit bukását követően.

3) *A katonaság politikai ellenőrzése*, ami egyrészt megkívánja, hogy a domináns koalíció egyetértően a katonai erő alkalmazásának eseteiben, másrészt feltételezi azt, hogy létezzen egy erős nem katonai csoport, amely képes hatékonyan fegyelmezni a kormányzatot és a katonaságot.

A küszöbfeltételek fontos tulajdonsága, hogy összeegyeztethetőek mindkét renddel. Fennállásuk növeli a személytelen együttműködések lehetőségét. A személytelen

együttműködések fokozódása nem vezet feltétlenül tranzícióhoz, de növeli a járadékot, ezért a domináns koalíció növekvő bevételei miatt folytatódik a nyitás (uo.: 61-69).

A bemutatott elmélet értelmében az átmenet a nyílt hozzáférésű rend, vagyis a demokrácia és a piacgazdaság felé azáltal megy végbe, hogy egyre több érdekcsoport szerveződik a gazdaság, a politika és a civil társadalom területén. A belépés szabaddá válása során a járadékvadászat helyét átveszi a piaci és a politikai verseny.

Nem egyszerű azonban választ adni arra, hogy mely intézmények a kulcsfontosságúak az átmenet valamint a nyílt hozzáférésű rend fenntartása során. A szerző a politikai és a gazdasági intézmények közötti kettős egyensúlyról számol be. Ennek során a politikai verseny erősíti a gazdasági versenyt és a gazdasági verseny erősíti a politikai versenyt. A kettős egyensúly értelmében a gazdasági és a politikai rendszerek kéz a kézben működnek. Az autoriter politikai vezetés feltételezi a piaci belépés korlátozását. A nyílt hozzáférésű rend feltételezi a versenyt gazdasági és politikai téren egyaránt (North és társai, 2006: 45-47).

A Hayek--Friedman-hipotézis szerint a gazdasági szabadság előfeltétele a politikai szabadságnak. A hipotézis értelmezése során Kapás és Czeglédi (2011) a társadalmi rendek fentebb már bemutatott elméletét alkalmazzák. Tanulmányukban a szerzők 130 országot tartalmazó, 1970 és 2005 közötti időszakot lefedő adatbázison végeznek empirikus vizsgálatokat (Kapás és Czeglédi, 2011: 485-486). A kutatás legfontosabb eredménye szerint a gazdasági szabadság a politikai szabadság fenntartásának szükséges feltétele. Amennyiben a politikai szabadság már létrejött akkor annak fennmaradásához gazdasági szabadságra van szükség. Ezt tekintik a hipotézis "gyenge" értelmezésének. Ezen túlmenően a tanulmány empirikus vizsgálatai lehetőséget kínálnak a demokratizálódási folyamattal kapcsolat következtetések levonására is. A szerzők úgy találták, hogy a demokratikus átmenet azon formája a gyakoribb, amely során a politikai szabadságszint-emelkedés megelőzi a gazdasági szabadság szintjének emelkedését. Ugyanakkor felhívják a figyelmet arra, hogy a "klasszikus" nyílt hozzáférésű rendek fejlődése az ellenkezőjét sugallja (uo.: 504-505). Mivel a dolgozat kérdéseire a belső társadalmi folyamatok alapján igyekszem választ találni, ezért úgy vélem, hogy a "klasszikus" nyílt hozzáférésű rendek szolgálhatnak tanulsággal a demokratizálódás tekintetében, hiszen ezen tapasztalatok mentesek a demokrácia "bevezetését" sürgető külső tényezőktől és a demonstrációs hatásoktól.

North és társai (2006) munkájához hasonlóan a demokrácia és a piacgazdaság kifejlődésének az érdekcsoportok közötti interakciók alkalmával végbemenő folyamatát írja le Acemoglu és Robinson (2013) nagysikerű könyve is. Munkájuk során a szerzők az úgynevezett "befogadó intézmények" fejlődésben betöltött kulcsszerepét hangsúlyozzák. Ahogyan azt a könyv harmadik fejezete kifejti, a társadalom valamennyi tagjára kiterjedő befogadó intézmények a jogrend pártatlanságán, a magántulajdon szentségén és az állam által nyújtott közszolgáltatásokon nyugszanak. A befogadó intézményrendszer ösztönzi a gazdasági tevékenységeket, beruházásra és innovációra sarkal. A gazdasági intézményrendszer azonban a politikai intézmények által meghatározott. Amennyiben egy adott érdekcsoportnak lehetősége van befolyásolni az intézményrendszer fejlődését, az kizsákmányoló intézményekhez vezet. Ebből következik, hogy a pluralizmus és az erős állam kulcsfontosságú a gazdasági fejlődés szempontjából (Acemoglu és Robinson, 2013: 74-99).

Elméletük alátámasztása során a szerzők a könyv hetedik fejezetében nagy figyelmet szentelnek az angol fejlődés bemutatásának. A parlamentarizmus több évszázados fejlődésen ment keresztül Angliában. Kialakulásában szerepet játszottak kezdeti intézményi sajátosságok -- mint például az 1215-ös Magna Charta Libertatum, amely már a parlamentarizmus csíráját hordozta magában --, valamint váratlan történelmi fordulatok -- mint például az atlanti kereskedelem beindulása a spanyol flotta 1588-as váratlan legyőzését követően --, amelyek növelték az elitnek alávetett csoportok alkupozícióját.

Az egyik legfontosabb lépés a demokrácia felé vezető úton az erős, központosított állam megeremtése volt, szemben a decentralizált feudális állammal. Ez a folyamat 1485 után, VII. Henrik uralkodása során kezdődött. Az 1530-as évekre Angliában már bürokratikus államszervezet működött. A meginduló gazdasági fejlődés következtében kiszélesedett azon csoportok köre, amelyek követeléssel élhettek az uralkodó elittel szemben, köszönhetően a parlamentarizmus hagyományainak. Mindez fontos szerepet játszott abban, hogy az 1600-as évek elején meginduló atlanti kereskedelmet Spanyolországgal vagy Franciaországgal ellentétben már nem tudta monopolizálni a Korona. A tengeren túli kereskedelem révén tovább erősödő hazai kereskedő réteg kiemelt szerepet töltött be a kincstár kiadásainak finanszírozásában, így alkupozíciójuk megnövekedett. Az autoriter állam a megerősödött magánvállalatokra támaszkodott céljai elérése során. Azonban az államszervezet végbement reformjai és a parlament növekvő szerepe ellenére továbbra is kizsákmányoló politikai és gazdasági intézmények jellemezték Angliát. A kizsákmányoló intézményeket az 1688-as

Dicsőséges Forradalom során sikerült eltörölni. Ezt követően a hatalom és a döntéshozatali jogkör a parlamentre szállt, amely immár támogatta az erős állam létrejöttét, valamint a hadiflotta fejlesztését, hiszen azok a parlamentben képviseltetett csoportok érdekeit védtek. A befogadó politikai intézmények befogadó gazdasági intézményeket hívtak életre. A belső piacon teljesen eltűntek a belépési korlátok, kedvezőbb tulajdonjogi viszonyok jöttek létre, fejlődött az infrastruktúra, javult a pénzügyi forrásokhoz való hozzáférés lehetősége. A politikai forradalmat követően kezdtek átalakulni a gazdasági intézmények, s ez a kulcsfontosságú fordulat végül az ipari forradalomhoz vezetett⁷ (Acemoglu és Robinson, 2013: 179-207). Politikai és gazdasági téren egyaránt fokozódott a verseny, amely évszázadok alatt a napjainkban ismert demokráciához és piacgazdasághoz vezetett. Ezen hosszú folyamat során a befogadó politikai intézmények és a befogadó gazdasági intézmények egymást erősítették (uo.: 290-305). A szerzők álláspontja szerint tehát a gazdasági fejlődés alapfeltétele nem az érdekcsoportok hiánya, hiszen az önkényhez vezethet, hanem az érdekcsoportok közötti megegyezés, amely befogadó intézményeket hoz létre. A könyv ezen alap gondolata szerint a politikai liberalizáció meg kell előzze a piacgazdaság kialakulását. A befogadó politikai intézmények hívják életre a befogadó gazdasági intézményeket, amelyek lehetővé teszik a szabad belépést a piacra. A befogadó politikai intézmények létrejöttének az érdekcsoportok alkupozíciójának emelkedése az előfeltétele. Az alkupozíció emelkedése azonban általában a gazdasági növekedésnek tulajdonítható. Ebben az esetben is fel kell fedeznünk tehát a politikai és a gazdasági intézmények kölcsönhatását, a kettős egyensúly fennállását.

A bemutatott folyamatok azt bizonyítják, hogy a demokrácia és a piacgazdaság között szoros kapcsolat van, egymást erősítve fejlődnek⁸. Ebben a tekintetben összhangot fedezhetünk fel Acemoglu és Robinson (2013) elmélete valamint North és társai (2006) elmélete között. Az első szerint az apró intézményi eltérések és a váratlan történelmi fordulatok révén

⁷ A könyv részletes bemutatása és kritikája egy korábbi írásomban található (Fikó, 2014).

⁸ A piac és a demokrácia között kölcsönös strukturális megfelelés mutatható ki a szabadságjogok létrejötte alapján. Ugyanakkor a demokrácia gátolhatja is a piac működését, ha a gazdasági egyenlőtlenségek politikai lépések megtételét idézik elő. Mindazonáltal a piac és a demokrácia egymást erősítő hatása időben viszonylag stabilnak tekinthető. Az egyenlőtlenségek miatti politikai lépések nem számolják fel a politikai és piaci szabadságot, csak módosítják azt (Gedeon, 2014: 71).

meggazdagodott angol érdekcsoportok alkupozíciójuk növekedése segítségével kikényszerítették a demokratikus folyamatokat. Az angol demokratikus átmenetet a második elmélet fényében vizsgálva ugyanakkor láthatjuk, hogy az átmenet küszöbfeltételei a közigazgatási integráció és a parlamentarizmus hagyományai miatt adottak voltak, így létrejöhetett az elit tagjai közötti személytelen együttműködés. Mindez évszázados fejlődési folyamat során elvezetett a demokrácia és a piacgazdaság napjainkban ismert formájához. Mivel azonban a parlamentarizmus hagyományai az érdekcsoportok magasabb alkupozíciójának tulajdonítható, ezért úgy vélem, hogy a demokráciához és piacgazdasághoz vezető körfolyamat alapvetően akkor veszi kezdetét, amikor az érdekcsoportok alkupozíciója megnövekszik.

Összefoglalás: Az autoriter rezsimeknek a járadék megszerzése céljából érdekükben áll az alapvető közjavak biztosítása és bizonyos korlátok között lehetővé teszik a hozzáférést a gazdasági szervezetek számára. Ezzel gazdasági növekedést gerjesztenek, ugyanakkor a gazdasági érdekcsoportok alkupozíciójának emelkedése kíséri a folyamatot. Az érdekcsoportok alkupozíciójának emelkedése demokratikus folyamatokat indít be, ami visszahat a gazdasági intézményekre egy anyagi körforgást hozva létre. A demokrácia és a piacgazdaság felé történő átmenet hossza változó lehet, hiszen az érdekcsoportok alkupozíciójának növekedése több tényezőtől függ és fontosak az apró intézményi sajátosságok is. Ezek alapján feltételezhetjük, hogy autoriter rendszerekben végbemehet úgy is a gazdasági növekedés, hogy az nem vezet a belföldi érdekcsoportok alkupozíciójának látványos emelkedéséhez, ami egy elhúzódó átmenetet vetít előre.

Egy autoriter rendszer először csupán gazdasági téren teszi lehetővé a szélesebb hozzáférést, ami azonban később politikai téren is a hozzáférés kiszélesedéséhez vezet. Ezen körfolyamat során van lehetőség a civil társadalom kiformálódására.

2.2. A putnami csoportelmélet

Robert Putnam (1993) Olaszország civil hagyományait és azok intézményrendszerre és gazdasági fejlődésre gyakorolt hatásait kutatja. A vonatkozó szakirodalom áttekintése során a szerző felvázolja a civil társadalom alapvető jellemzőit. A civil társadalmat a közügyekben való aktív részvétel jellemzi, tagjai a közszférát többnek tekintik, mint a saját céljaik

elérésére szolgáló küzdőteret. A civil közösségeken belül a tagoknak egyenlő jogai és kötelezettségei vannak, a kölcsönösség és az együttműködés horizontális kapcsolatrendszerre épül ki, ellentétben az autoriter irányításra jellemző vertikális függőséggel. A civil szervezetek -- amilyen például egy amatőr sportklub, vagy egy természetjáró egyesület -- növelik a demokratikus kormányzatok hatékonyságát és stabilitását a tagjaikra valamint a szélesebb politikai életre gyakorolt kedvező hatások miatt. Épp ezért a civil szervezetek a hatékony önkormányzatiság előfeltételeit képezik (Putnam, 1993: 87-90). Ahol a civil szervezetek virágzanak, ott az állampolgárok érdeklődnek a közügyek iránt és ügyekre szavaznak, nem pártfogókra, ezért a politikai elit is elfogadja a demokratikus értékeket (uo.: 102). Az állam számíthat a társadalom együttműködésére, így különösebb erőfeszítés nélkül is erős és hatékony állam jöhet létre (uo.: 112-113). Az évszázados civil tradíciók révén az észak-olaszországi régiók könnyebben tudtak válaszolni a huszadik század kihívásaira és lehetőségeire, ezért napjainkban gazdaságilag igen fejlettek, ellentétben a déli területekkel (uo.: 152-159). A civil szervezetek működése tulajdonképpen a társadalmi tőkét növeli, aminek fontos eleme a bizalom. A kiterjedt társadalmi hálózatok annak a jelei, hogy a közösség hajlandó együttműködni kölcsönösen előnyös módon. A bizalom magas szintje megkönnyíti az együttműködést. Az együttműködés tovább erősíti a bizalmat, így egy angyali kör jön létre (uo.: 170-174). A társadalmi tőke és a bizalom jelentősége felértékelődik a gazdasági fejlődés során, a személytelen gazdasági tranzakciók lebonyolításának szükségessége miatt (uo.: 178).

Összefoglalva: a civil szervezetek a társadalmi tőke képzése, ezen belül a bizalom erősítése révén megkönnyítik az együttműködést, ami végeredményben a demokratikus intézmények működésének javulásában valamint a gazdasági teljesítmény növekedésében csapódik le. A putnami elmélet szerint alapvetően a civil szervezetek által létrehozott magasabb bizalmi környezet vezet a kedvező társadalmi hatásokhoz. Ugyanakkor a civil szervezetek megjelenése feltételezi is a magasabb bizalmi szintet.

2.2.1. A civil szervezetek megalakulása és társadalmi hatásuk

A putnami elméletben a csoporttagság a bizalom szintjének növelése révén fejti ki hatásait. A szerző statisztikai adatokkal szemlélteti, hogy ahol a civil szervezetek elterjedtek, ott magas a bizalmi szint (Putnam, 1993). Több kutatás azonban azt bizonyítja, hogy a civil szervezetek

szerepe nem ilyen egyértelmű. A csoporttagság nem függ össze a bizalom szintjének emelkedésével. Ezzel szemben a társadalmi egyenlőség és az erős intézményrendszer, amely meggátolja a kormányzat önkényes viselkedését hozzájárul az együttműködés és a bizalom fejlődéséhez (Knack és Keefer, 1997: 1283-1284). A bizalom putnami elméletnek ellentmondó természetét tárták fel laboratóriumi kísérletek során is. A svájci hadseregben végzett fogolydilemma típusú játékok arra a következtetésre jutnak, hogy az együttműködési készség és a bizalom fokozottabb egy csoporttárssal, mint egy csoporton kívülivel szemben (Goette és társai, 2006: 8). A csoporttagság nem erősíti a bizalom általános szintjét egy társadalomban, így a civil szervezetek nem töltenek be jelentős szerepet a rendszerszintű bizalom és az együttműködés erősítése terén. Ebben a felfogásban az észak-olaszországi civilszervezetek Putnam (1993) által leírt nagy száma nem oknak, hanem inkább okozatnak tekinthető, amely a szabad belépést lehetővé tevő intézményi környezetre enged következtetni. A demokrácia és a piacgazdaság hosszú fejlődési folyamat során létrejött intézményei megteremtik a rendszerszintű bizalom emelkedésének feltételeit. Ebben a kedvező intézményi környezetben kerülhet sor a civil társadalom csoportjainak tömeges megalakulására.

Az intézmények minősége és a bizalom ugyanakkor egy önmagát erősítő körfolyamatot is elindít. Az intézményekbe vetett bizalom lehetővé teszi azok hatékony működését, ennek következtében lehetővé válik a hosszú távú tervezés, ami kedvező hatást fejt ki a gazdasági tevékenységekre nézve. A gazdasági sikerek tovább erősítik az intézményekbe vetett bizalmat, létrehozva a bizalom és a siker anyagi körét. Ezzel ellentétben alacsony bizalmi környezetben a rövid távra tervezés, valamint a túlzott kockázatkerülés dominál a gazdasági tevékenységek során. A gazdasági kudarcok tovább erősítik a bizalmatlanságot az intézményekkel szemben (Györffy, 2013: 31-34). A társadalom rövid távú szemléletmódjának hatására külső kényszer hiányában a politikai döntések során is a rövid táv kerül előtérbe. Megvalósulhat a jövő felélése, ahol az alacsony társadalmi szintű bizalom folytán a politikai elit a választók bizalmát a költségvetési egyensúlytalanságok révén nyeri el, ami alacsony növekedéshez vezet. A bizalomhiány, a rövid távú politikai döntések és az eredményként megjelenő gyenge növekedés önmagát erősítő ördögi kört hoz létre (45-50). Láthatjuk, hogy az intézményi fejlődés és a bizalom építése egy egymást erősítő folyamat, amely során a gazdasági sikereknek egyfajta katalizátor szerep jut.

A gazdasági prosperálás fontos szerepet játszik a civil társadalom működésében, mivel a putnami csoportok a fogyasztást ösztönzik (Coates és Heckelman, 2003). Ez azért lehetséges, mert az emberek a fejlettebb országokban szívesebben hozzájárulnak érdekközösségük céljaihoz, ezért egy gazdaságilag fejlődő országban számítani lehet arra, hogy egyre több érdekcsoport szerveződik a "jövedelemköltő" területen (Bishop, 2003). A gazdasági növekedés a civil társadalom virágzásának másik fontos feltétele.

A putnami csoportok megalakulásának két feltételét tártuk fel: az első a rendszerszintű bizalom növekedését lehetővé tevő intézményrendszer, a második pedig a gazdasági növekedés. Ezek alapján arra következtethetünk, hogy a civil szervezetek a gazdasági és társadalmi fejlődés egy adott fokán, a demokratikus folyamatok megindulása és a piacgazdaság kiépülése során jelennek meg, gazdasági hatásuk pedig összességében negatív.

Putnam (1993) a civil társadalom fontos szerepét a közügyek iránti érdeklődés növelésén keresztül a demokratikus értékek kifejlődésében látja (Putnam, 1993: 102). Azonban Berman (1997) a weimari Németország példáján keresztül felhívja a figyelmet a horizontális társadalmi csoportok rendszerfüggő hatásaira. Amennyiben a politikai intézmények és struktúrák gyengék és/vagy a fennálló politikai rendszer a társadalom részéről alkalmatlannak vagy illegitimnek tekintett, abban az esetben a civil szféra a politikai élet színterévé válhat, hiszen az ellenzéki mozgalmak könnyedén beférkőzhetnek a civil szervezetek sorai közé. Ilyen esetben a civil szervezetek szélsőséges eszmék melegágyává válhatnak (Berman, 1997: 427). Vagyis a civil társadalom egy már működő pluralista rendszerben képes kedvezően befolyásolni a politikai folyamatokat, amennyiben elfogadja a demokratikus játékszabályokat, és nem válik az ellenzéki érdekcsoportok eszközévé. Véleményem szerint itt, a demokratikus folyamatok elmélyítése terén lehet megragadni a civil társadalom lényegét.

A civil társadalom létrejöttéhez vezető körfolyamat és ezáltal a demokratikus folyamatok elmélyülése kapcsolatba hozható a Hayek--Friedman-hipotézis "gyenge" értelmezésével. A befogadó intézményrendszer és a gazdasági növekedés közötti, a rendszerszintű bizalom emelkedésén alapuló körfolyamat ugyanis feltételezi mind a politikai mind a gazdasági szabadság magas szintjét. Amennyiben valamilyen oknál fogva a gazdasági szabadság szintje lecsökken, az a rendszerszintű bizalomra gyakorolt káros hatása révén negatívan hat a megindult demokratizálódási folyamatra. A demokratizálódási folyamat során történt

változások tehát megváltoztathatják a folyamat kimenetelét. Mivel a demokratizálódási folyamatot a belső társadalmi erők szemszögéből tárgyaltuk, ezért feltételezhető, hogy a folyamatot módosító hatás külső tényezőkön fakad.

Egy további lényeges kérdés a civil szervezetek kapcsán a technikai fejlődés hatása. A 20. század végén tapasztalt gyors telekommunikációs fejlődés vajon befolyásolja-e a civil szervezetek működését? Az Egyesült Államokban a televíziózás népszerűségének gyors emelkedése az 1950-es évek során oda vezetett, hogy a szabadidő eltöltése magányos tevékenységgé alakult, minek következtében a közösségi élet sekélyessé vált. A társadalmi tőke fogyatkozásának egyik leglátványosabb jele a szavazókedv csökkenése, valamint a kormányzattal szembeni bizalmatlanság emelkedése volt (Putnam, 1995a, 1995b: 677-680). A televíziózás azonban javíthatja is a társadalom tájékozottságát a közügyek terén. Mindez természetesen függ a rendelkezésre álló és felhasznált tévécsatornáktól is. Továbbá felvethető az a kérdés, hogy a közösségi tevékenységek feltétlenül a legjobb eszközök-e a problémák kezelésére egy megosztott társadalomban (Norris, 1996). A technikai fejlődés és a civil társadalom közötti kapcsolat úgy tűnik, hogy nem egyértelmű. Függ attól, hogy az új technológiák milyen lehetőségeket kínálnak a civil társadalom számára. Az internet elterjedése például segíti a szavazók tájékozódását olyan országokban, ahol a sajtószabadság nem teljes (Skoric és szerzőtársai, 2012). A technikai fejlődés tehát segítheti a civil társadalom működését.

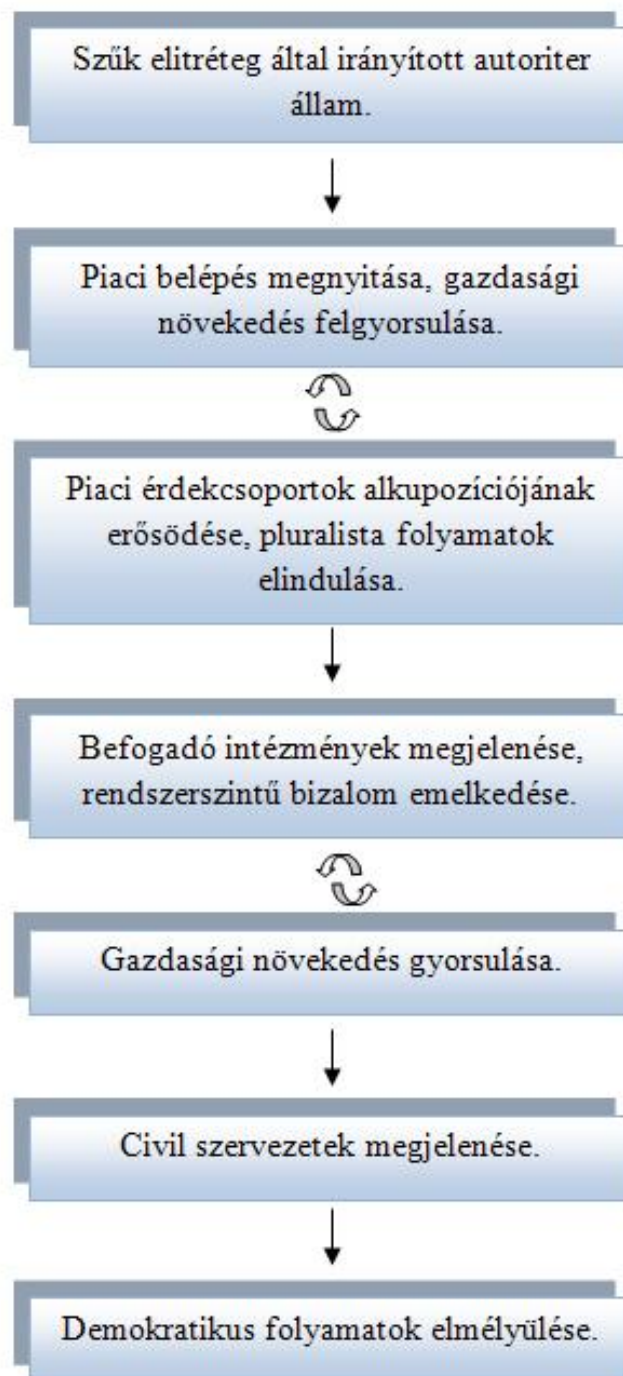
2.3. Következtetések

A dolgozat második fejezete során a kutatás szempontjából kulcsfontosságú csoportelméleti munkák kerültek tárgyalásra olyan formában, hogy azok magyarázni legyenek képesek a gazdasági és politikai fejlődés évszázadokon átívelő folyamatát. A fejezet során leírt fejlődési folyamatot az alábbiakban összegezhetjük: A gazdasági és politikai fejlődési folyamat kezdetének az autoriter állam létrejöttét tekintem. Az államot irányító elitet a járadék tartja egyben, ezért érdekelt az alapvető közjavak szolgáltatásában és a gazdasági növekedésben. A gazdasági növekedés előmozdítása érdekében az elit támogatja új csoportok belépését a gazdaság területén, így stabil társadalmakban az idő múlásával egyre több csoport jön létre. A gazdasági növekedés hatására ezen érdekcsoportok alkupozíciója megemelkedik. Megnövekedett alkupozíciójuk folytán csoportérdekeik védelmezése miatt ezen csoportok

harcba szállnak az államot irányító elittel. Amennyiben az ellenzéki csoportok koalíciója széles társadalmi támogatottságú, akkor demokratikus folyamatok indulhatnak el, hiszen a széles támogatottság meggátolja azt, hogy egy szűk érdekcsoport ismét magához ragadja a hatalmat. A demokratikus átmenetet elősegíti, ha vannak hagyományai a pluralizmusnak, valamint az, ha az átalakulás hosszabb időtávon zajlik. Az átalakulás során a demokratikus és a piaci intézmények egymást erősítve fejlődnek, fokozatosan megnyitva a versenybe történő belépés lehetőségét politikai és gazdasági téren egyaránt. A demokratikus és a piaci intézmények fejlődése kedvez a rendszerszintű bizalom emelkedésének, ami beruházásra bátorítja a gazdasági szereplőket. Az intézményi és gazdasági fejlődésnek köszönhetően fokozódik a civil csoportok szerveződése, ami a demokratikus folyamatok elmélyüléséhez vezet. A fejlődés ezen belső tényezőkön alapuló folyamata során a gazdasági sikerek katalizátorként működnek. Ezt az átalakulási folyamatot mutatja be a 2.1. ábra. Megjegyzendő, hogy a folyamat során külső tényezők hatással lehetnek az átalakulási folyamatra.

A fejezet célja az volt, hogy elemzési keretet alakítson ki a fejlesztő állam fennmaradásával kapcsolatos vizsgálatok elvégzése érdekében. A következtetések megalkotása során a dolgozat fő kérdését tartottam szem előtt, így azok alapvetően a fejlesztő állam evolúciójával kapcsolatos kérdések megválaszolását segíthetik elő a továbbiakban. A dolgozat 3. fejezetében a fejlesztő állam elméletét a fenti következtetések fényében kívánom tárgyalni.

2.1. ábra: A társadalmi csoportok gazdasági és politikai fejlődésben betöltött szerepe

Forrás: saját szerkesztés

3. fejezet

A fejlesztő állam

A dolgozat harmadik fejezetében a kelet-ázsiai fejlődéssel kapcsolatos elméleti eredményeket tekintem át, beágyazva azokat a történeti tapasztalatokba. A történelmi perspektíva lehetővé teszi, hogy az olvasó megértse a fejlesztő állam evolúcióját, továbbá rávilágít a modell fennmaradásának sajátos feltételeire. A kifejtés során a szakirodalom eredményeit a 2. fejezet csoportelméleti következtetéseinek fényében tárgyalom. A fejezet legfontosabb tézise szerint a fejlesztő állam fennmaradása alapvetően a belső érdekcsoportok érdekérvényesítő képességének a függvénye. Az elitnek érdekében áll a gyors gazdasági növekedés, ezért lehetővé teszi egyes kiválasztott csoportok belépését a gazdaság meghatározott területein. Ezen csoportok alkupozíciójának megnövekedése a 2. fejezetben leírt körfolyamat értelmében politikai változásokat eredményez.

A fejlesztő államot a kapitalizmus egyik fajtájának tekintem, amely igen sajátos intézményrendszert alkalmaz. A komparatív kapitalizmus meglehetősen szerteágazó irodalmában egyetértés van annak tekintetében, hogy az egyes gazdaságokat egyedi intézményi berendezkedés jellemzi. A sajátos intézmények a gazdasági tevékenységek adott fajtái esetében nyújtanak komparatív előnyöket. Ugyanakkor az intézményi sajátosságok megváltoztatásának nehézségei miatt egyfajta intézményi útfüggőség is felfedezhető. Ezen közös pontokon túl azonban a kapitalizmus számos modelljét különbözteti meg az irodalom, többnyire egymásnak ellentmondóan csoportosítva a vizsgált országokat. Az egyes vizsgálatok a gazdasági tevékenységek egy adott területére összpontosítanak: pénzügyi közvetítőrendszer, vállalatirányítás, vállalatok közötti kapcsolatok, ipari kapcsolatok, képességfejlesztés, a munka szervezése, jóléti állam, innováció (Jackson és Richard, 2006).

A kapitalizmus változatai egy igen népszerű elmélet a komparatív kapitalizmuson belül. Ez az irányzat a vállalatokat központi szereplőnek tekinti egy gazdaságban, hiszen az eredményes működés végett együtt kell működniük a gazdasági élet és a társadalom egyéb szereplőivel. Az elmélet az együttműködés két formáját különbözteti meg. Az első esetben a vállalat a versenyző piacokon keresztül áll kapcsolatban a társadalom és a gazdaság többi szereplőjével. A második esetben az együttműködés stratégiai interakciók révén történik. Az együttműködés ezen két formája minden piaccgazdaságban megtalálható, csupán eltérő arányban vannak jelen. Az intézményrendszer határozza meg, milyen típusú

együttműködésre van lehetőség. A liberális piacgazdaságok esetében a vállalat és a többi társadalmi szereplő közötti együttműködést elsősorban a piac szabályozza. A részvények értékének gyors növekedése a cél. A kapitalizmus ezen változata kedvez az innovációk és a tudományos áttörések létrehozásának. Ezzel ellentétben a koordinált piacgazdaságok esetében a stratégiai együttműködések dominálnak. A döntéshozatal során a hosszú táv és a csoporton belüli kapcsolatrendszer erősítése a meghatározó. A kapitalizmus ezen változata inkább a termékek továbbfejlesztését, tökéletesítését támogatja. A stratégiai interakciók túlsúlya miatt sorolják sok esetben egy csoportba Nyugat-Európát a sikeres kelet-ázsiai gazdaságokkal (Hall és Gingerich, 2009: 452-453).

Ennek megfelelően a német és a japán kapitalizmust számos esetben állítják szembe a liberális angolszász piacgazdaságokkal. Ez nem meglepő, hiszen a két gazdaság sok tekintetben hasonló. A vállalatokat egy szűk üzleti csoport birtokolja, a finanszírozást végző bankok pedig monitoring szerepet is betöltenek. A szakszervezetek hallatják a hangjukat a vállalat irányításán belül, ami a munkahelyek stabilitását eredményezi, a bérek közötti eltérések pedig mérsékeltek. A vállalati menedzserek a belső ranglétra megmászása révén kerülnek kinevezésre és a vállalat hosszú távú stratégiájára fókuszálnak. Koalíció jön létre a befektetők, bankok, munkavállalók és menedzserek között. Ez a szemlélet kedvező a termelés minősége szempontjából. Ugyanakkor jelentős eltérés is tapasztalható a két gazdaság között. Németországban a vállalatokat irányító koalíció együttműködésének törvényi garanciái vannak, a kollektív alkuk pedig iparágak szintjén zajlanak. A japán vállalatirányítási módszereket az informális megállapodások jellemzik. A vállalatot irányító koalíció együttműködésének nincsenek törvényi garanciái. A szakszervezetek egyes nagyvállalatok körül szerveződnek. A vállalatok közötti együttműködés az üzleti csoportokon (keiretsu) belül történik. A csoportot alkotó vállalatokat a részvények kölcsönös birtoklása (cross-shareholding) kapcsolja össze (Jackson és Moerke, 2001: 352). A világgazdaságban elterjedő angolszász vállalatirányítási módszerek és az intézményi útfüggőség kölcsönhatása miatt a szerzők a jövőben a kapitalizmus változatainak gyarapodását feltételezik. Ezen belül a japán változat fennmaradását -- a némettel ellentétben -- biztosítottak ítélik a sajátos intézményeknek és a szuverén államnak köszönhetően (358-359). Az angolszász típusú, a részvények széleskörű tőzsdei értékesítésén alapuló (shareholder) tulajdonlási rendszer Japánban csak azon vállalatok esetében tudott teret nyerni, amelyek nem voltak beágyazódva az üzleti csoportokba (Ahmedijan, 2005: 467). Egy gazdaságon belül az intézmények

kapcsolatban vannak egymással, kiegészítik egymást. Egy intézmény megváltoztatása változásokat generál más intézmények működésében is. Épp ezért létezik az intézményi útfüggőség. Egy létező intézmény megváltoztatása ellenállásba ütközhet a társadalom más csoportjai részéről. Az intézményi változások fontos kiváltói a vállalatok, amelyek -- mint legfontosabb gazdasági szereplők -- érdekeik érvényesítése közben a számukra kedvező intézményi változások érdekében lobbiznak. Amennyiben végbemegy az intézményi változás, az hosszabb távon politikai változásokat is eredményezhet⁹ (Hall és Thelen, 2009). Az előbbieken láthattuk, hogy a japán kapitalizmus -- a felszínen megfigyelhető hasonlóságok ellenére -- jelentősen eltér a német kapitalizmustól. A gazdasági szereplők közötti kapcsolatok alapjaiban véve másképp intézményesültek a két gazdaság esetében. Amennyiben egy japán vállalat érdekei érvényesítése közben változásokat gerjeszt az intézményrendszer egy adott területén az óhatatlanul olyan irányú intézményi fejlődéshez fog elvezetni, amelyre a német intézmények esetében nincs lehetőség. Mindebből pedig az következik, hogy a kapitalizmus változatainak csoportosítása során nagyobb figyelmet kell szentelni a földrajzi közelségből, kulturális kapcsolatból vagy közös történelmi fejlődésből eredő intézményi fejlődésnek. A fejlett kelet-ázsiai gazdaságokat egy csoportként kell vizsgálni¹⁰.

Japán, Dél-Korea, Tajvan és Szingapúr esetében államvezérelt kapitalizmusról beszélhetünk. A kapitalizmus ezen változata esetében a kormányzat hozza meg a gazdasági döntéseket, amely folyamatnak része a győztesek kiválasztása is. Ennek ellenére a gazdasági rendszer kapitalista marad, mivel az állam elismeri és szavatolja a tulajdonjogokat, a szerződéseket foglaltak kikényszeríthetők, az árak pedig a piacon jönnek létre¹¹ (Baumol at al, 2007).

A fejezet három fontos szerkezeti egységből épül fel. A fejlesztő állam múltbéli tapasztalatainak alapos ismertetését követően a fejezet második része az 1980-as és 1990-es évek liberalizációs folyamatait tárgyalja, amelyek az 1997-1998-as ázsiai pénzügyi válsághoz

⁹ Az itt bemutatott elmélet láthatóan összhangban áll a dolgozat elméleti keretében leírt folyamattal. A gazdasági területen működő csoportok érdekeik érvényesítése során intézményi változásokat indítanak el. Az intézmények egymást kiegészítő jellege miatt a gazdasági intézmények területén végbement változások a politikai intézményekre is hatást gyakorolhatnak.

¹⁰ Dél-Korea és Tajvan esetében a japán gyarmati megszállás valamint a hidegháború során a japán gazdasági dominancia meghatározta ezen országok intézményi fejlődését (Cumings, 1984).

¹¹ A későbbiekben látni fogjuk, hogy a fejlesztő állam eszközei lehetővé tették a piaci árak befolyásolását.

vezettek. A válságot követően a helyi érdekcsoportok alkupozíciója lecsökkent, ami lehetőséget teremtett a régóta halogatott reformok kivitelezésére és a fejlesztő állam globalizációhoz történő alkalmazkodására. Ezt mutatja be a fejezet befejező része.

3.1. Mely gazdaságokat nevezük fejlesztő államnak?

Japán, valamint egykori gyarmatai, Dél-Korea és Tajvan esetében a sajátos történelmi fejlődési pálya szükségessé teszi a megkülönböztetést a kelet és délkelet ázsiai régió többi gazdaságától (Perkins, 1994). Ezek a gazdaságok kiérdemelhetik a fejlesztő állam megnevezést, hiszen esetükben teljesül három fontos kritérium: egyértelmű fejlesztési cél, bürokratikus fejlesztési ügynökség és intézményesített kapcsolat az állam és a magánszféra között. Amennyiben az első két tulajdonság nincs meg, abban az esetben az állam kiszolgáltatott az érdekcsoportoknak. A harmadik hiányában az állam nem rendelkezik megfelelő társadalmi beágyazottsággal, ezért nem rendelkezik megfelelő információkkal a politikák előkészítése és kivitelezése terén (Weiss, 2000: 23).

Mivel a latin-amerikai országok esetében a kiterjedt állami beavatkozás közben nem valósult meg a fejlesztési célok érdekcsoportoktól független megalkotása és kivitelezése (Haggard, 1986: 357-358), ezért nem tekinthetők a fejlesztő állam megnyilvánulásainak. A szocialista országok esetében az állami fejlesztési célok és a bürokratikus koordináció nem társult a magánvállalatokra épülő gazdasággal¹² (Baumol at al, 2007: 64-65), ezért őket sem lehet a fejlesztő államok közé sorolni.

A fejlesztő állam felsorolt jellemzői azonban Szingapúr esetében helytállóak. A szingapúri fejlődés az állami ösztönzők segítségével létrejövő FDI beáramlásra alapult. A szingapúri állam a gazdaság valamennyi területén igen aktívan és sikeresen beavatkozott. Tevékenysége nyomán az iparstruktúra állami programok keretében korszerűsödött, a versenyképtelen ágazatok pedig a környező országokba lettek kiszervezve (Huff, 1995; Pereira, 2006, 2008; Yeung, 2005). Mivel az iparosodás nem a helyi gazdasági érdekcsoportokra támaszkodott,

¹² A szocialista országokban végbement állam által vezérelt iparfejlesztést nem tekintem a fejlesztő állam létrehozására tett kísérletnek, hiszen az ideológiai alapon történő gazdaságirányításnak esélye sem volt a sikerre. A kapitalista és a szocialista rendszer tömör és olvasmányos összehasonlítását végzi el Kornai (2011).

ezért a fejlesztő állam globalizációhoz alkalmazkodott változataként tekintek Szingapúrra, hiszen esetében is megvalósulnak a fejlesztő állam kritériumai.

Az 1950-es évektől kezdődően felmutatott kiemelkedő gazdasági sikerei folytán csábító lehet, hogy Hongkongot is a fejlesztő államokhoz soroljuk, mint ahogyan csábító lehet a másik véglét is, amely során a hongkongi sikereket kizárólag a piacnak tulajdonítjuk. Az egykori brit koronagyarmat második világháborút követő fejlődésének azonban végletekig sajátos körülményei vannak (Choi, 1994). Hongkongban a kínai polgárháború során oda menekült vállalkozók voltak az ipari fejlődés kulcsa. Az iparstruktúra fejlesztésébe a gyarmati kormányzat nem avatkozott bele. Jelentős állami intervenciók a lakosság életkörülményeinek javítása továbbá a bankrendszer védelme érdekében történtek (Lam, 2000). Az alacsony hozzáadott értéket hordozó termelés egészen az 1980-as évekig jelen volt, amikor a kínai nyitott ajtók politikáját kihasználva a helyi vállalkozók a szomszédos kínai tartományokba helyezték át a termelést, csökkentve annak költségeit. A pénzügyi szolgáltató szektor ebben az időszakban virágzott fel, finanszírozandó a Kína területén történt beruházásokat (Naughton, 1999). Hongkongot egy sajátos esetnek tekintem, amelyre nem illenek a fejlesztő állam jellemzői.

A fejlesztő állammal szemben támasztott szigorú kritériumoknak csak négy ázsiai gazdaság tud megfelelni. Mindez nem jelenti azt, hogy a fejlesztő állam bizonyos intézményi jellemzői ne kerültek volna felhasználásra a régió más országaiban.

A fejlesztő állam intézményi sajátosságai a japán tapasztalatok nyomán -- eltérő mértékben és változó sikerrel -- elterjedtek a délkelet-ázsiai régió gazdaságai között (Csáki, 2009: 24). Ebben a demonstrációs hatáson túl szerepet játszottak a japán gazdaság gyors fejlődése miatt megindult regionalizációs folyamatok is. A később bemutatásra kerülő "lúdraj" modell értelmében a japán gazdaság iparosodása a termék-életgörbék mentén zajlott. Az alacsony termelékenységű ágazatok a régió országaiba kerültek kiszervezésre. Ennek a folyamatnak nagy szerepe volt az úgynevezett ASEAN4 csoport -- Thaiföld, Malájzia, Indonézia és a Fülöp-szigetek -- iparosodásában is (Kasahara, 2004; Ozawa, 2006). Ezen gazdaságokat azonban nem tekinthetjük fejlesztő államnak, hiszen esetükben az állami autonómia megteremtése nem volt sikeres (Benczes, 2009: 56). A Fülöp-szigeteket gyarmati múltjából következő sajátosságai miatt, többen a latin-amerikai gazdaságokhoz sorolják (Doner, 1991; Perkins, 1994).

3.2. Az ázsiai fejlődés sajátosságai

Az egyes ázsiai gazdaságok által a 20. század közepétől felmutatott gyors és fenntartható növekedés, ezzel párhuzamosan pedig a látványos társadalmi átalakulás ellentétes volt a latin-amerikai tapasztalatokkal. A rejtvény az 1980-es évekre számos nyugati kutató érdeklődését feltűzelte, minek eredményeként megszületett a fejlesztő állam kategóriája.

3.2.1. A fejlesztő állam jellemzői

Számos társadalomtudományi fogalomhoz hasonlóan -- amilyen például a piac -- a fejlesztő állam esetében sem áll rendelkezésünkre egy pontos definíciója a kérdéskörnek. A fejlesztő államot jellemzőinek összegzésével tudjuk meghatározni. Chalmers Johnson a második világháborút követő japán fejlődés tanulmányozása alapján foglalta össze először a fejlesztő állam legfontosabb jellemzőit. A johnsoni elmélet szerint a fejlesztő állam esetében a növekedés, a termelékenység és a versenyképesség alapján meghatározott gazdasági fejlődés prioritást kapott az állami célkitűzések között. A jóléti kiadások nem kaptak hangsúlyt, ezért nem jelent meg érdekellentét az állami célkitűzések tekintetében. Ugyanakkor az állam kinyilvánította elköteleződését a magántulajdon és a piaci intézmények felé. Az állami beavatkozás határait ezen elköteleződés jelölte ki. Az adott határok között a piac terelve volt a kis méretű, jól képzett bürokrácia által. A bürokrácián belül a tervhivatal (pilot agency) kulcsszerepet játszott a gazdaságpolitika meghatározásában és kivitelezésében. A bürokrácia és a magánszféra között szoros kapcsolat intézményesült az együttműködés és az információcsere érdekében. Ez a kapcsolat a politikaformálás és kivitelezés során alapvető fontossággal bírt. A politikus uralkodott, a bürokrata pedig a kormányzás feladatát látta el. A politikai elit célja az volt, hogy legitimálja a bürokrácia cselekedeteit és előkészítse a terepet a későbbi beavatkozásoknak. A beavatkozások különféle ösztönzőket továbbá ellenőrző és kockázatmegosztó mechanizmusokat tartalmaztak, amelyeket összefoglalva iparpolitikának lehet nevezni (Önis, 1991: 111-112).

A fejlesztő állam esetében képzett, érdem alapján kiválasztott (meritokratikus) bürokráciáról beszélhetünk. A hivatalnokok előtt álló hosszú távú karrierlehetőség a kiválasztás szigorúságával párosulva elkötelezettséget és az együvé tartozás érzését eredményezi. A bürokrácia egységessége és lojalitása megteremti az állam érdekesoportokkal szembeni

autonómiáját, ugyanakkor mindez nem jelenti a társadalomtól való teljes elzártságot. A bürokrácia beágyazódik a társadalomba, lehetővé téve az állam és a társadalom közötti egyeztetéseket a gazdasági célokat és politikákat illetően (Evans, 1995: 12).

A fejlesztő állam olyan entitás, ahol a politikai elit kezében jelentős hatalom, autonómia és képesség összpontosul ahhoz, hogy a felzárkózás érdekében megalkossa és kivitelezze a kívánt fejlesztési célokat (Leftwich, 1995: 401). A fejlesztő államok "erős államok", amelyek képesek kivitelezni saját politikájukat (Benczes, 2009: 51). Vagyis az erős állam mindazon tulajdonságok és eszközök összességét jelenti, amelyek a fejlesztő államot sikeressé tették. Ennek része az állami autonómia is. Az állami autonómia birtokában lehetővé válik a fejlesztési célok kijelölése és kivitelezése az érdekcsoportok befolyása nélkül. Az állami autonómia változása ezért a fejlesztő állam működésére, fennmaradására is hatást gyakorol. A fejlesztő állam sajátos intézményi megoldásainak ismeretében ezek után kérdés, hogy a milyen eszközök segítségével éri el célkitűzéseit?

3.2.2. A fejlesztő állam eszköztára

A fejlesztő állam eszközeinek összefoglalását a magyar nyelvű szakirodalomban Vigvári (2009: 130-137) írásában találjuk meg. A szerző a fejlesztő állam sajátos gazdaságpolitikai eszközeit hét pontban csoportosította:

1. A piac terelése

Az ázsiai fejlesztő államok a bürokratikus ügynökségeken keresztül az árak torzításával a kijelölt szektorok felé irányították a szűkösen rendelkezésre álló forrásokat.

2. A tőkeakkumuláció támogatása, valamint a beruházások és megtakarítások ösztönzése

Japán példa alapján a lakossági megtakarítások ösztönzésére az állami tulajdonban lévő pénzintézetek magas kamatokat fizettek. A felhalmozódott megtakarításokat ezután kedvezményes hitelek útján a kiválasztott szektorok felé terelték.

3. Komparatív előnyök megteremtése

A komparatív előnyök dinamizálása során az eredetileg meglévő komparatív előnyök kihasználásával szerzett exportbevételeket erős vámvédelem mellett új, magasabb fejlettségi szintet képviselő iparágak kifejlesztésére fordították. Az egyes országok a termék-életciklusok mentén hajtották végre iparosodásukat.

4. A makrogazdasági stabilitás biztosítása

Az ázsiai fejlesztő államok a fokozott állami szerepvállalás ellenére kerültek az eladósodást. Alacsony infláció jellemezte őket, a dollárhoz kötött árfolyamrendszer során pedig igyekeztek az export számára kedvező árfolyam szintet meghatározni.

5. A humántőke képzése

Az ázsiai kormányok nagy hangsúlyt fektettek az oktatás fejlesztésére. A humántőke fejlesztése révén -- az endogén növekedés elméletnek megfelelően -- az állam gyorsíthatja a gazdasági növekedést, ösztönözheti az innovációt és növelheti a termelékenységet.

6. Politikai stabilitás

A fejlesztő állam sikereiben fontos szerepet játszott a politikai stabilitás. Ez lehetővé tette a fejlesztési célok változatlanóságát.

7. Megosztott növekedés

Az állam a gyors gazdasági növekedésből származó előnyöket megosztotta a társadalommal, ezért nem jelentek meg kiemelkedő jövedelmi eltérések. Hangsúlyozandó azonban, hogy a gazdasági növekedés megosztása nem az állami újraelosztás által történt. A szociális juttatások terén nagy hangsúly helyeződött a vállalati szférára valamint a családokra.

A fejlesztő állam eszközeit bemutató pontok közül a harmadik bővebb kifejtést érdemel. A komparatív előnyök megteremtése során megvalósuló termék-életciklusok mentén történő iparosodás az érintett országok gyors technikai fejlődésén túlmenően részben magyarázni képes a térség gazdasági válságok során tapasztalt együttmozgását is.

3.2.2.1. A lúdraj modell¹³

A japán felzárkózás tapasztalatai alapján az 1930-as években kidolgozott, a termék-életciklusok grafikus képe alapján "lúdraj modellnek" nevezett elmélet a fejlődés három szakaszát különbözteti meg. Az első szakaszban a követő gazdaság javakat importál külföldről. Az import által gerjesztett demonstrációs hatásnak köszönhetően idővel megindul az adott termék belföldi előállítás is, ezért a második szakaszban importhelyettesítésről beszélhetünk, míg a harmadik szakaszban megindul az adott termék exportja. Az FG paradigma tehát egy olyan dinamikus helyzetet mutat be, amelyben a követő gazdaság átveszi a vezető gazdaság iparágait abban az ütemben, amelyet saját tényező és technológiai képességei megengednek. A fejlődés megvalósulhat iparágon belül, az ágazathoz kapcsolódó új termékek bevezetésével, valamint ágazatok között. Az ágazatok közötti termékciklus folyamata egy jelentős váltást jelent az iparstruktúrán belül, amilyen például a textiliparról a tőkeigényesebb nehézipari termelés felé történő elmozdulás. A termékciklus végén az adott termék gyártása befejeződik, tehát racionalizálási folyamat zajlik le (Kasahara, 2004: 2-4; Kojima, 2000: 377-379). Az FG paradigma tehát eredetileg egy követő gazdaság felzárkózásának folyamatát írta le.

Egy vezető gazdaság fejlődését a globalizálódó világgazdaságban elsőként a Vernon által kidolgozott termék-életgörbék modellje tárgyalja. Az elmélet hangsúlyozza az innováció szerepét és a belső piacra termelést az első szakaszban, amit egy exportvezérelt második szakasz követ, majd később, a harmadik szakasz során a termelés FDI útján történő kiszervezése teszi lehetővé a hatékonyság fenntartását (Kasahara, 2004: 4-8). Az aktualizált FG paradigma esetében a termelés racionalizálása úgy történik, hogy az kiszervezésre kerül a környező, alacsonyabb költségszintű gazdaságokba. A modellben az innovációnak fontos szerepe van a versenyelőny fenntartásában (Kojima, 2000: 382). Az újraértelmezett FG paradigma tehát képes magyarázni Kelet és Délkelet-Ázsia gyors fejlődését a 20. század második felében. Az alacsony hatékonyságú termelés Japánból kiszervezésre került Dél-Koreába és Tajvanra, majd később ezek közvetítésével az ASEAN4 gazdaságokba, innen pedig Kínába és Vietnámba. Ezt a folyamatot a komparatív előnyök újrahasznosításaként is felfoghatjuk (Ozawa, 2006: 10-11). A japán vállalatok az Egyesült Államok gyámködsága alatt hozzáfértek a nyugati piacokhoz, majd ezeket később FDI segítségével átadták a

¹³ Az angol nyelvű szakirodalomban "flying geese" paradigmaként (a továbbiakban FG) ismert elmélet a magyar szakzsargonban a "lúdraj modell" néven honosodott meg.

környező gazdaságoknak. A régió fejlődése során a fejlesztő állam intézményeinek átvétele is megvalósult (Cumings, 1984). A régió egészét tekintve az intézményi fejlődés mögött elsősorban a japán sikerek vonzó példája (Li, 2000), valamint a gazdasági növekedés stratégiai jelentősége állt (Zhu, 2002).

A modell kritikája kapcsán meg kell említeni, hogy az 1980-as években a mikroelektronika térhódításával a termelés olyan mintázata jelent meg, amelyet nem lehetséges a termék-életciklus modellekkel leírni, hiszen ebben az esetben a termelés kiszervezése csak bizonyos alkatrészekre korlátozódik¹⁴. Egy adott termék előállítása tehát megoszlik a régió országai között, azok képességeinek megfelelően, ezért a termelés a vezető gazdaságban sem szűnik meg. Ezen termelési hálózatok működése nem felel meg az FG paradigma által leírtaknak. A modell másik hiányossága, hogy a feltételezéseivel ellentétben nem valósul meg az a teljes kör, amely a kiszervezett termékek visszaexportálásával zárul, hiszen a termékeket a nyugati piacokra szállítják. A gazdasági kapcsolatok elmúlt évtizedekben tapasztalt hálózatosodása ellenére a fejlesztő állam hőskorának tapasztalatai megerősítik az FG paradigmát (Bernard és Ravenhill, 1995).

Az FG paradigma a fejlesztő államok esetében hozzájárult egyes ágazatok megteremtéséhez, valamint új piacok elérését tette lehetővé. Mindazonáltal -- ahogyan azt az előzőekben már láttuk -- a fejlesztő állam iparpolitikája alapvetően a hazai vállalatokra és az állami ösztönzők alkalmazására épült. Vajon mennyiben járult hozzá az iparpolitika a kiemelkedő sikerekhez? Ezt tárgyalom a továbbiakban.

3.2.3. A fejlesztő állam sikereinek magyarázatai

A továbbiakban a fejlesztő állam sikereinek két magyarázatát mutatom be. Elsőként a főáramú neoklasszikus közgazdaságtant képviselő kutatók nézőpontját ismerheti meg az olvasó. Véleményük szerint a kiemelkedő sikerek a piac megfelelő működésének

¹⁴ A Japánt is magában foglaló kelet-ázsiai térség belső kereskedelme az 1980-as 34,7 százalékról 2003-ra 54 százalékra emelkedett (Kawai, 2005: 31). A kereskedelem oroszlánrészét az iparágon belüli áruforgalom teszi ki. A termelési hierarchia különböző fokain helyet foglaló országokban előállított alkatrészeket általában Kínába szállítják, ahol összeszerelésre kerülnek, a késztermék pedig a nyugati piacokon kerül értékesítésre. Az úgynevezett "szállítószalag effektusnak" köszönhetően a térség közös növekedési dinamikában osztozik (Moneta és Ruffer, 2009: 12).

köszönhető. Ezt követően az institucionalista iskola válasza derítenek fényt az állam szerepére a látványos fejlődés során.

A főáram számára az ázsiai exportorientált fejlődési sikerek a neoklasszikus elmélet egyértelmű diadalát jelentették (Wade, 1992: 271). Az exportorientált fejlődés helyes, a komparatív előnyökkel összhangban megvalósuló forráskihelyezést tesz lehetővé, jobb kapacitás felhasználást eredményez, kiaknázzhatóvá válnak a méretgazdaságosság előnyei, a külpiaci versenynek köszönhetően technológiai fejlődést indukál, valamint nem utolsósorban csökkenti a munkanélküliséget (Balassa, 1977: 181). Az exportsikerek érdekében valós valutaárfolyamokat és kamatlábakat kell fenntartani, vissza kell fogni a költségvetési kiadásokat, és nem szabad olyan beruházásokat kivitelezni, amelyek nem állnak összhangban az ország komparatív előnyeivel. Fontos feladat a termékek és termelési tényezők piacain létező ártorzítások csökkentése (Balassa, 1981: 192). A Világbank 1993-as jelentése is egyetért azzal, hogy az ázsiai iparosodás a komparatív előnyök elméletével összhangban zajlott. A jelentés arra a következtetésre jut, miszerint a világgazdasági nyitottság, a fokozottabb verseny és a humántőke képzésébe történő beruházás a teljes tényező termelékenység emelkedésében csapódik le, amely végső soron a gazdasági növekedés gyorsulását eredményezi (Singh, 1994: 1812). Az iparpolitika piactorzító hatása nem kimutatható. Ennek okai az exportorientált politikák alkalmazása és a szigorú teljesítménystandardok. Japán, Korea és Tajvan iparstruktúrájának változása összhangban zajlott a tényezőellátottságon alapuló komparatív előnyök változásával (Page, 1994: 622-624).

A komparatív előnyöknek megfelelő iparosítást és a világgazdasági nyitottságot hangsúlyozó tanulmányokkal szemben azonban számos kritika látott napvilágot az 1980-as és 1990-es években. Ezek a részletes helyismeretről tanúskodó munkák az állami iparpolitika kiemelt szerepét hangsúlyozzák az exportsikerek valamint a látványos gazdasági és társadalmi átalakulás terén¹⁵. Ez az úgynevezett institucionalista megközelítés felfogható a fejlődés-

¹⁵ Bevezetésre került a fejlesztő állam fogalma, rámutatva a képzett bürokrácia kulcsfontosságára a fejlesztési tervek megalkotása és kivitelezése terén (Johnson, 1982). Fényt derült a piac torzításának fontosságára, valamint az állam és a magánszféra közötti kölcsönösségre az iparfejlesztés terén, ami a helyes forrásallokációt és a külpiaci sikereket teszi lehetővé (Amsden, 1989). Mivel az ázsiai fejlesztő állam esetében még a látszólag szabadpiaci alapon működő vállalatok is közvetett módon az állam iparpolitikájának megfelelően hajtottak végre beruházásokat, ezért megvalósulhatott a piac kormányzása (Wade, 1992). Az állam és a piac között a képzett bürokrácia játszott a közvetítő szerepet, megteremtve az állam beágyazott autonómiáját (Evans, 1995).

gazdaságtan kezdeti időszakát jellemző strukturalista, valamint a későbbi, a piaci fundamentalizmust valló neoklasszikus iskola ötvözeteként. Ennek értelmében a siker érdekében az állami szerepvállalás és a piac megfelelő arányú elegyét szükséges megalkotni (Önis, 1991: 109-110). Japán, Korea és Tajvan esetében az exportorientált fejlődés ellenére jelentős korlátozások voltak érvényben az import és az FDI tekintetében. A sikerek nem a szabad-kereskedelem diadalát jelentik tehát, hanem a világgazdasághoz történő stratégiai integráció eredményei. A komparatív előnyökkel összhangban történő iparosodás helyett inkább megteremtett komparatív előnyökről beszélhetünk (Singh, 1994: 1815-1818). A komparatív előnyök megteremtése a jövőbeni exportsikerekbe történő beruházás. A feldolgozóipar tekintetében egy ország exportszerkezetét nem határozhatja meg teljes mértékben a termelési tényezőkkel való ellátottsága, mert a nemzetközi munkamegosztás lehetőséget kínál a versenyelőnyök kialakítására. A komparatív előnyök megteremtésének leginkább társadalmi és intézményi korlátai vannak. Az állami szerepvállalás ezért kulcsfontosságú ebben a folyamatban (Evans, 1995: 8-9). Mivel a nemzetközi piacok nem tökéletesen versenyzők, így a külkereskedelmet a komparatív előnyök helyett inkább a skálahozadék vezérli, ezért az állami iparpolitikák versenyelőnyökhöz juttathatják a helyi vállalatokat a világpiacon. Az iparpolitika hatékonyságát a megvalósuló óriás-beruházásokból származó skálahozadék és az exportorientált politikák magyarázzák (Kwon, 1994: 640). Az állami beavatkozás kulcsszerepére utal az is, hogy az exportorientált politikák alkalmazása során a kedvező valutaárfolyam fenntartása csak kiterjedt importhelyettesítés valamint az exportösztönzés segítségével valósulhatott meg. Nem lehet tehát elválasztani a gyors exportnövekedést az állami beavatkozástól. Állami beavatkozás nélkül a szűkös forrásokból nem jöttek volna létre beruházások (Amsden, 1994: 628).

A fejlesztő állam tevékenységének köszönhetően Ázsiában, az 1950-es évek során és az 1960-as évek elején munkaigényes, külkereskedelmi többletre törekvő ipari fejlődés vette kezdetét. A kormányzatok kihasználták a vállalatok korlátozott forrásellátottságát és célzott hitelkihelyezésekkel terelték a beruházásokat. A gyors fejlődés a jövedelmek viszonylagosan egyenletes eloszlását tette lehetővé. Növekedtek a reálbérek, fokozott állami szerepvállalás történt az oktatásban és a humántőke fejlesztésében. Az ázsiai fejlesztő rezsimek a szegénység drasztikus csökkentését valósították meg. Ezen gazdasági sikerek a politikai legitimitáció elsődleges forrásai voltak, ezért szükséges volt a nemzetközi versenyképesség fenntartása, amit a gazdaság rendszeres struktúraváltásai révén értek el (Haggard 1986: 348-

359). Az iparosodás során az erős és érdekcsoportoktól független állam kulcsszerepet játszott, a piac tudatos terelése által. A nemzeti fejlesztési célok meghatározásánál nem a rövid távú profitmaximalizálás szempontja került előtérbe, a hosszú távú beruházási terveket pedig a jól képzett bürokrácia irányította (Önis, 1991: 110). Az állam érdekcsoportoktól való függetlensége kulcskérdés a sikeres fejlesztő állam esetében. A képzett bürokrácia biztosította beágyazott autonómián túl (Evans, 1995) a fejlesztő állam ezt az érdekcsoportok alkupozíciójának meggyengítésével érte el, amit elősegített a hagyományos erős állam-gyenge társadalom viszonyrendszer, a háborús pusztítás, valamint a háborús fenyegetettség, hiszen ilyen körülmények között a társadalom könnyebben fogadta el az állami irányítást (Benczes, 2009).

A fejlesztő állam fentebb összefoglalt jellegzetességei alapján most vizsgáljuk meg részletesebben az adott kérdést. Miért pont az egyes ázsiai gazdaságok voltak képesek gyorsan túljutni a kezdeti importhelyettesítő fejlődési szakaszon? Mi okozta az uralkodó politikai elit gazdasági és társadalmi fejlődés iránti elkötelezettségét? Minek köszönhető az állam érdekcsoportokkal szembeni erős érdekérvényesítő képessége?

3.3. A fejlesztő állam megjelenésének körülményei

Az alábbiakban a fejlesztő állam megjelenésének öt körülményét mutatom be. Az Egyesült Államok prioritásai a hidegháború időszakában kedveztek az ázsiai gazdaságoknak. A hidegháborús fenyegetés a helyi politikai elitet arra kényszerítette, hogy érdekeit a gazdasági fejlődésnek rendelje alá. A sikeres fejlődéshez az importhelyettesítő fejlődési szakasz gyors elhagyására volt szükség, amit az állam érdekcsoportokkal szembeni autonómiája tett lehetővé. Az állam autonómiája a hatékony forrásallokációt is lehetővé tette, ami alapvető kérdésként vetődik fel a fejlesztő állam esetében.

3.3.1. A kérdés geopolitikai vonatkozásai

Henry S. Truman elnök 1947 március 12-én kinyilvánította, hogy az Egyesült Államok a világ bármely részén hajlandó harcba szállni a "szabad emberek" védelmében.¹⁶ Az úgynevezett "Truman doktrína" az adott világpolitikai összefüggésrendszerben a kommunizmus terjedésének megfékezése érdekében tett nyílt vállalást jelentett (Gladdis, 1974: 386). Kelet és Délkelet-Ázsia második világháborút követő fejlődését alapjaiban határozta meg az Egyesült Államok kommunizmus ellen vívott politikai, gazdasági és (Korea és Vietnám esetében) fegyveres harca, mivel a maoista erők 1949-es kínai győzelme potenciális fenyegetést idézett elő a térségben. Ennek fényében az amerikai megszállók Japánban nem az első világhégest idéző "jaj a legyőzöttnek" típusú politikát folytattak, hanem lépéseket tettek az ország visszaintegrálására a nemzetközi kapitalista gazdaságba. Szándékaik szerint Japánnak a térség vezető gazdaságaként kellett megtalálnia helyét az Egyesült Államok által irányított szabadkereskedelmi rendszerben, kiszolgálva az amerikai érdekeket (Cumings, 1984: 16).

Japán (gazdasági) vezető szerepének visszaállítása azt is feltételezte, hogy biztosítani kellett a japán fejlődés számára a szükséges nyersanyagforrásokat és piacokat. Mindez nagyfokú függőséget jelentett az Egyesült Államoktól nyersanyag, élelmiszer és exportpiac szempontjából, mindazonáltal magában foglalta az amerikai gyámság alatt álló volt gyarmatok, Dél-Korea és Tajvan esetén a gazdasági befolyás ismételt megnövekedését. Ebben a kezdeti konstellációban az Egyesült Államok centrum szerepet töltött be, míg Japán a fél-periféria, Korea és Tajvan pedig a periféria volt. A gyarmatosításnak ezen új, nem territoriális válfaja magában rejtette a rangsorban történő elmozdulás lehetőségét (Cumings, 1984: 16-22).

Az Egyesült Államok katonai és gazdasági segítsége, a nyugati piacok megnyitása, valamint a Japánból érkező FDI kiáramlás mondhatni előkészítette a terepet a fejlesztő állam gazdasági sikereinek. A kedvező kiinduló pozíció ellenére felmerül egy kérdés: a fejlesztő államok

¹⁶Érdemes megjegyezni, hogy az Egyesült Államok külpolitikája hagyományosan az erőegyensúly fenntartására törekedett. Mindez már az első világháború idején is megnyilvánult és később a második világhégest idején is ezt a politikát követte. Ennek értelmében "Európa nem kerülhetett egyetlen, ellenséges hatalom uralma alá" (Gladdis, 1974: 387). A Truman doktrínát és az ázsiai szerepvállalást ennek fényében kell értelmeznünk! Az 1950-es és 1960-as években az amerikai vezetés az ázsiai kommunizmust, az európaihoz hasonlóan, "monolitiként" értelmezte, amely csak a nyugati világ térszerzése árán bővíthet (Gladdis, 1974: 397).

kormányai miért választották a gyors gazdasági és társadalmi fejlődéssel járó bizonytalanságot a járadékvadászat nyugalma helyett?

3.3.2. A fejlődésben érdekelt elit megjelenése

A fejlesztő államokat jellemző egységes, fejlődésben érdekelt elit megjelenését a külső háborús fenyegetettség magyarázza, mivel egy ellenséges ország általi megszállás az elitet akár létében is veszélyeztetheti. Ezt elkerülendő erős védelmi képességeket szükséges kifejleszteni, ami hosszú távon feltételezi a gazdasági növekedést. Az eredményes honvédelemhez erős iparra van szükség. Ebben a tekintetben tehát a gazdasági fejlődés nem cél, hanem eszköz, azonban fontosak a fenyegetettséggel kapcsolatos várakozások, amelyek a gazdasági fejlődés beindítására vagy esetleg halogatására ösztönzik az elitet (Zhu, 2002: 9-11). A háborúkra történő készülődés megnyitja az utat az erős állam színrelépése előtt azáltal, hogy létrejön egy központi bürokrácia, amely célja a források mobilizálása a hadigazdaság igényeinek megfelelően. A források felhasználásának körülményei hatással vannak az állam, a gazdaság és a társadalom fejlődésére. A háborúkra való készülődés egyetértést teremt az iparosítás érdekében, valamint a merkantilista gazdaságpolitika térnyeréséhez vezet. A háborús feszültség alapjaiban változtatja meg a külkereskedelem létező útvonalait. Új piacok nyílnak, régiék megszűnnek (Stubbs, 1999: 340).

A fejlődésben érdekelt elit megléte alapvető fontosságúnak tekinthető a fejlesztő állam sikerei szempontjából. Nélküle nem indulhatna el a fejlődési folyamat. A latin-amerikai tapasztalatok alapján azonban a fejlődésben érdekelt elit még nem elegendő a sikerhez. Hogyan tudtak a fejlesztő államok gyorsan túljutni az importhelyettesítő iparosodás szakaszán és miként volt lehetséges az állam érdekcsoportokkal szembeni autonómiájának megteremtése?

3.3.3. Az importhelyettesítő szakasz elhagyásának körülményei

Az importhelyettesítés a sikeres iparosítás alapvető kezdőfeltétele, amely a technológiai képességek megszerzését szolgálja, állítja Grabowski (1994). A belső piac kis mérete esetén azonban nem jöhetnek létre gazdaságos gyártási sorozatok, ezért a hazai vállalatok versenyhátrányban lesznek a külföldiekkel szemben. Mindez a gyorsan változó és megújuló

iparágak esetében lassítja a tanulás folyamatát, ezáltal lassítja az új technológiák átvételét, nehezítve a későbbi sikeres exportot. A fejlődő országokban az iparosítás kezdeti szakaszában a feldolgozóipari termékek elsődleges piacát az agrárszektor jelenti. Tehát az ipari termékek piaca a kezdetekben erősen összefügg az agrárszektor termelékenységével és bevételeivel. Vagyis a sikeres importhelyettesítés előfeltétele a sikeres mezőgazdasági "forradalom". Mindezt az ázsiai tapasztalatok megerősítik. A fejlesztő államok esetében mindenhol sikerült egy nagy és növekvő belső piacot kialakítani, amely az egyszerű feldolgozóipari termékeken és a dinamikus agrárszektoron alapult. Nagy belső piac esetében az állam megvonhatja támogatását az alacsony hatékonyságú vállalattól, vagy akár egy egész ágazattól és egy másik vállalat, vagy egy feltörekvő ágazat felé fordulhat. Az állami hatékonyság tehát egy endogén változó, ami függ a nagy belső piac megteremtésétől, aminek feltétele a mezőgazdasági reform (Grabowski, 1994: 417-420). Latin-Amerika tapasztalatai továbbá rámutatnak arra, hogy az eltérő csoportérdekek miatti belpolitikai bizonytalanság körülményei között mennyire nehéz a hosszú távú beruházási tervek megvalósítása, ami nem kedvez az exportnak. A mezőgazdasági reformok az állami autonómia megteremtését is elősegítik. A fejlődésben ellenérdekelte vidéki elit nélkül egyszerűbb megállapítani egy egységes fejlesztési célt és kivitelezni azt.

3.3.4. A fejlesztő állam autonómiája

A fejlesztő állam sikerei a képzett, "weberi" bürokrácián alapulnak. Ezt a bürokráciát érdem alapján válogatják, a hosszú távú előmeneteli lehetőség és a társadalmi megbecsültség pedig a munka iránti elkötelezettséget és egységes értékrendet eredményez a kiválasztottak soraiban. Mindez bizonyos fokú autonómiát kölcsönöz a bürokráciának. Mindazonáltal a fejlesztő állam bürokráciája nincs elzárva a társadalomtól, több szálon keresztül kapcsolódik ahhoz. Ez a beágyazottság összeköti az államot a társadalommal és intézményesített csatornákat kínál a párbeszédre. A fejlesztő állam esetében a bürokrácia eme kettős szerepe nagyon fontos. Egy állam, amely csupán autonóm nem rendelkezhet azon információkkal és képességekkel, amelyek segítségével a decentralizált magángazdaságot megfelelően tudná irányítani. Ugyanakkor a társadalmi szereplőkkel létesített széles kapcsolati háló erőteljes állami szervek nélkül alkalmatlanná teszi az államot arra, hogy megoldja a kollektív cselekvés problémáit, ezért az állam az érdekcsoportok foglyává válhat. Csak az az állam

nevezhető fejlesztőnek, amely esetében a társadalmi beágyazottság és a társadalmi szereplőkkel szembeni autonómia egyidejűleg teljesül. A fejlesztő állam eme sajátossága a beágyazott autonómia. Az említett szigorú feltételeknek csak a már említett ázsiai gazdaságok voltak képesek megfelelni (Evans, 1995: 12). Az erős, érdekcsoportoktól független állam működését megkönnyítette, hogy a felzárkózás korai szakaszában alapvetően gyenge társadalmakat irányíthattak. A magánszektor és a civil társadalom gyenge volt illetve el volt nyomva. A gyors fejlődés során tehát az állam volt a vezető és a magánszektor a követő (Benczes és Szentiványi, 2010: 7-8). A gyenge társadalmak létrejöttét a dolgozatban alapvetően a nagy intenzitású társadalmi sokkoknak tulajdonítom (Olson, 1987). A képzett és lojális bürokrácia valamint a nagy intenzitású társadalmi sokkok mellett az állami autonómia megnövekedésében a földreformok is szerepet játszottak, amelyek a vidéki érdekcsoportokat felszámolták (Grabowski, 1994). A fejlesztő állam fénykorában, az 1960-as és 1970-es években, az állam társadalommal szembeni autonómiája igen jelentős volt. Ebben az 1980-as években állt be változás, a demokratikus mozgalmak elterjedésével. Minderről a későbbiekben részletesen beszámolok.

A fejlesztő állam érdekcsoportokkal fenntartott kapcsolata tehát alapvető fontosságúnak tekinthető a fejlesztési tervek megalkotása és kivitelezését illetően. A társadalmi érdekcsoportok szétzilálása vagy elnyomása tette lehetővé a képzett bürokrácia számára, hogy megtervezze és kivitelezze az állami iparpolitikát. Mindehhez nincs szükség feltétlenül háborús pusztulásra, de mindenképpen olyan intenzitású sokk kell érje az adott társadalmat, amely megnyitja az utat egy új politikai elit felemelkedése előtt. A beágyazott autonómia ugyanakkor csupán a gyors fejlődés lehetőségét villantja fel. Milyen intézményi megoldások tették lehetővé azt, hogy a magánszektor végrehajtsa az állami utasításokat?

3.3.5. A hatékony forrásallokáció kérdése

Amsden (1989) a koreai gazdaság tanulmányozása során arra a következtetésre jut, miszerint a kései iparosodás feltétele az állam és a magánvállalatok közötti kölcsönösség megléte. Az állam a nagyvállalatoknak juttatott támogatásokért cserébe jól meghatározott teljesítménystandardokat várt el. A teljesítménystandardokat az exportcélok képezték, a fegyvelmezőerőt pedig az állami tulajdonban lévő bankrendszer, valamint a zárt tőkemérleg jelentette, minek következtében a vállalatok rá voltak szorulva az állami pénzügyi intézetek

hiteleire (Amsden, 1989: 146-147). A Koreára jellemző bürokratikus koordinációval ellentétben a tajvani kis és közepes vállalkozások (KKV) forrásallokációjukat illető döntéseiket a profitkilátások figyelembevételével hozták meg. Mivel a nagyszámú KKV nem volt alkalmas az állami iparfejlesztési projektek megvalósítására, ezért Tajvan iparpolitikájában oroszlánrészt kapott az állami nagyvállalatok létrehozása és fejlesztése a stratégiai fontosságú területeken, amilyen például a nehézipar. Ezen nagyvállalatok a beszállítói hálózatokon keresztül kapcsolatokat alakítottak ki a kis és közepes vállalati szférával. A nagyvállalatok integrálódása a tajvani gazdasági rendszerbe stimuláló hatást fejtett ki a KKV-ra nézve, nagymennyiségű hitel, technikai ismeret, valamint képzett szakember áramlása valósult meg. Azzal tehát, hogy a kormány meghatározta a nagyvállalati szektor fejlődési irányát közvetett módon a teljes gazdasági rendszert befolyásolni tudta. Az ösztönzőkkel kapcsolatban elmondható, hogy a várható külpiaci sikeresség a tajvani iparpolitika esetében is a forráskihelyezés mozgatórugóját jelentette (Wade, 1990). A leírtak alapján a jövőben várható exportsikereket tekinthetjük a forrásallokáció mozgatórugójának a fejlesztő állam esetében. Mivel a helyi vállalatok a külpiacokon versenyeztek, ezért az állami beavatkozás alapvetően helyes forrásallokációt hozott létre. Az exportstruktúra az évtizedek alatt folyamatosan változott, korszerűsödött, az állami célkitűzéseknek megfelelő irányban fejlődött. A gyors társadalmi és gazdasági átalakulás azonban magára a fejlesztő államra is hatást gyakorolt.

Az eddigiek során a fejlesztő állam sajátosságait és gazdaságpolitikai eszközeit ismerhettük meg, valamint választ kaphattunk a megjelenésének körülményeire. A leírt folyamatok beleillenek a dolgozat második fejezetében meghatározott elméleti keretbe. A fejlesztő állam megjelenésének időszakában a külső katonai fenyegetettség egységet teremtett az elit sorain belül és érdekeltté tette azt a gyors gazdasági növekedésben. A folyamatot az eliten kívüli érdekcsoportok elnyomása kísérte, ami lehetővé tette az egységes fejlesztési tervek meghatározását. Ugyanakkor a fejlesztési tervek kivitelezéséhez, vagyis a járadék létrehozásához az autoriter államnak szüksége volt egyes eliten kívüli társadalmi csoportok bevonására is. Az elméleti keretben leírt mechanizmus értelmében újabb csoportok bevonása a gazdasági tevékenységek területén ezen csoportok alkupozíciójának emelkedéséhez vezet, ami beindítja a piac és a demokrácia közötti önerősítő folyamatot. Ezt a folyamatot vizsgálom a következőkben.

3.4. A fejlesztő állam átalakulása -- hosszú menetelés a demokrácia irányába

A fejlesztő állam átalakulását vizsgálom a következőkben. Először az érdekcsoportok alkupozíciójának növekedése miatt elinduló önfelszámoló fejlődési folyamatot mutatom be. Ezt követően tárgyalom a hidegháború elmúltának hatásait, mint külső tényezőket. Az átalakulás ezen két külső tényezője kiegészíti az elsőt.

3.4.1. Az önfelszámoló fejlődés

A fejlesztő állam a beágyazott autonómiának köszönhetően a társadalommal szoros együttműködésben hajtotta végre aktivista gazdaságpolitikáját, ami azt feltételezi, hogy a kapcsolatrendszer egyik alkotórészében végbemenő változás a másik esetében is hatást kell kifejtson. A társadalom átalakulása az állam átalakulását is kiváltja (Evans, 1995: 229). A fejlesztő állam sikeres iparpolitikája a társadalmi érdekcsoportok alkupozíciójának emelkedését eredményezte. Korea esetében a fejlesztő állam átalakulását óhajtó legfontosabb társadalmi erőket az ipari munkások szervezetei és a hozzájuk kapcsolódó ellenzéki erők, valamint a nagyvállalati szektor jelentette (Minns, 2001). Ugyanakkor Tajvan esetében a sajátos iparstruktúra miatt az átalakulást elindító csoportokat a KKV-k, a különféle vallási csoportok, valamint a megerősödött középosztály csoportjai jelentették (Chu, 1998: 192-199). Az iparfejlesztés helyi sajátosságainak megfelelően a fejlesztő állam tevékenysége különböző csoportok alkupozíciójának emelkedését tette lehetővé. Érdekeik érvényesítése során azonban olyan változásokat indítottak el, amelyek a fejlesztő rezsim leváltásához, demokratikus folyamatok elindulásához vezettek. Beindul az elméleti keretben szereplő körfolyamat, amely során a piacgazdaság és a demokrácia intézményei egymást erősítve fejlődnek. A fejlesztő állam belső kihívásai ugyanakkor társultak illetve összekapcsolódtak egyéb, külső kihívásokkal, amilyen az Egyesült Államok hidegháborús politikájának vége, valamint az ezzel járó politikai és gazdasági nyitás.

3.4.2. A hidegháború vége

A hidegháború vége -- a kelet-európai kommunizmus összeomlása -- az Egyesült Államok geopolitikai érdekeinek megváltozása folytán az ázsiai gazdaságokra is hatást gyakorolt. A kétpólusú világrend vége azt jelentette, hogy nem kellett többé félni a harmadik világbeli

kliens országok elvesztésétől, ezért igyekezett előmozdítani az angolszász gazdasági és politikai intézmények meghonosodását. A kialakult "új világrendben" a fejlődés alapját a gazdasági és politikai liberalizációban vélték felfedezni (Leftwich, 1993: 609-610). Lecsökkent a katonaság befolyása, a civil társadalomé pedig megnőtt, így a hagyományos erős állam -- gyenge társadalom viszonyrendszer is megváltozott. Ezzel párhuzamosan az Egyesült Államok a nemzetközi szervezeteket felhasználva gazdasági és politikai liberalizációs programot kényszerített rá az ázsiai gazdaságokra. A liberalizációs törekvéseknek két nagyon fontos hatásuk volt. Egyrészt a demokratizálódással elvesződött az elit folytonossága, ami lehetlenné tette konzisztens gazdaságpolitikák megalkotását és kivitelezését. Másrészt a globalizációs folyamatok felerősödése miatt a bürokrácia egyre kevésbé tudta betölteni hagyományos feladatát, amihez az állam feladatairól vallott új eszmék térnyerése is hozzájárult (Stubbs, 2009: 9-12). Összességében a hidegháborús fenyegetés csökkenése segítette a demokratikus folyamatok kibontakozását valamint a globalizáció felgyorsulását a régióban.

A demokratikus folyamatok és a globalizáció felgyorsulása tovább növelték a társadalmi csoportok érdekérvényesítő képességét az állammal szemben. A hidegháború elmúltával megkérdőjeleződött a katonai diktatúrák legitimitációja, a pénzügyi és kereskedelmi liberalizáció pedig -- ahogyan a dolgozat bevezetőjében láthattuk -- a piac terelésének és a komparatív előnyök megteremtésének lehetőségét szüntette meg. Azonban a fejlesztő állam intézményeinek lebontása és egy új, piacbarát intézményrendszer kiépítése elhúzódó folyamatnak bizonyult. Az intézményi vákuum előkészítette a terepet egy súlyos pénzügyi válság kialakulásához. A nyugati pénzpiacok optimista hitelexpanziója 1997 közepén a visszájára fordult. A gyors tőke kivonás az 1997-1998-as ázsiai pénzügyi válsághoz vezetett. A válság jelentős fordulópontnak tekinthető a fejlesztő állam történetében, mert bebizonyította, hogy a globális gazdaság követelményei nem összeegyeztethetők a fejlesztő állam hagyományos intézményeivel, ezért az új, piacbarát intézmények kialakítása nem várthat magára. Mindez ugyanakkor nem feltételezi a fejlesztő állam teljes felszámolását.

3.5. A globalizációhoz alkalmazkodott fejlesztő állam felemelkedése

A pénzügyi globalizáció, valamint a termelési folyamatok kiszervezése, továbbá az innováció előtérbe kerülése lehetlenné teszi a fejlesztő állam hagyományos iparpolitikájának

működését. Az állam ugyanakkor továbbra is aktívan beavatkozhat a gazdasági fejlődés menetébe a feltörekvő ágazatok kutatás-fejlesztési erőfeszítéseinek támogatása révén, a hangsúly viszont a tőkefelhalmozásról áthelyeződött a technológiai fejlesztések elősegítésére (Weiss, 2000: 27-29). Az elméleti feltételezések szerint tehát a fejlesztő állam működése megvalósulhat a globalizáció adta keretek között is.

Az intézményrendszer globalizációhoz történő alkalmazkodását követően a fejlesztő állam gazdasági és társadalmi szerepvállalása folytatódhat. A 3. fejezetben bemutatott irodalom alapján azonban arra következtethetünk, hogy az állami beavatkozások folytatódását az állami autonómia megnövekedése kell kísérje. Az állami autonómia az érdekcsoportok korábbi tevékenysége és a liberalizációs folyamatok együttes hatásaként csökkent le. Helyreállításával lesz lehetőség az egységes fejlesztési tervek megalkotására és a magánszféra segítségével történő kivitelezésére. Az ázsiai pénzügyi válság legfontosabb hatását épp ezen a téren vélem felfedezni. Az állami beavatkozások szükségessége a válság során az állami autonómia megemelkedését kellett eredményezze. Ebből a gondolatmenetből következően az ázsiai pénzügyi válság a fejlesztő állam globalizációhoz történő alkalmazkodását és fennmaradását váltotta ki.

Az állami autonómia helyreállása miatt a 2. fejezetben felvázolt átalakulási mechanizmusban leírt folyamat meg kell torpanjon. Mindez összhangban van az elméleti keret mondanivalójával: A gazdasági területen történő belépés a gazdasági növekedés gyorsulása révén növeli az adott területen létrejött csoportok alkupozícióját. Pluralista folyamatok indulnak el amelyek révén lehetővé válik újabb csoportok belépése, létrehozva egy önerősítő angyali kört. Egy súlyos pénzügyi válság tehát az érdekcsoportok alkupozíciójának meggyengülésén keresztül az állami autonómia szintjének emelkedését kell eredményezze, ami a fejlesztő állam alkalmazkodásához vezet. A kezdeti intézményi sajátosságok és az intézményi tehetetlenség miatt a globalizációhoz alkalmazkodott fejlesztő állam még számos intézményi megoldást kell alkalmazzon az autoriter fejlesztő állam időszakából, amelyek nem kedveznek a rendszerszintű bizalom emelkedésének. Ennek tulajdoníthatóan a demokratikus folyamatok elmélyülése, a gazdasági élet teljes liberalizálása és a fejlesztő állam végleges felszámolása várat magára.

3.6. Következtetések

A fejlesztő állammal kapcsolatos elméleti eredmények képesek illusztrálni a 2. fejezetben felvázolt átalakulási mechanizmust. A fejlesztő állam sikerei nyomán létrejön a piacgazdaság és a demokrácia közötti anyagi körforgás. Ugyanakkor az elméletből arra lehet következtetni, hogy az ázsiai pénzügyi válság során az érdekcsoportokkal szembeni állami autonómia megerősödött, ezért az elméleti keretben felvázolt átalakulási folyamat megtorpant, nem történt meg a kapitalizmus liberális piacgazdaság elnevezésű változatának kiépítése. Az ázsiai pénzügyi válság során a fejlesztő állam alkalmazkodott a globalizációhoz. Az állami autonómia kapcsán egy további kérdés is felvethető: Milyen módon erősíthető a fejlesztő állam autonómiája a globalizálódó világgazdaság keretei között? A következőkben az esettanulmányok segítségével ezen megállapításokat szeretném illusztrálni, valamint választ szeretnék adni a felmerült kérdésre.

4. fejezet

Dél-Korea

A dolgozat negyedik fejezetében a fejlesztő állam elméletének vizsgálata során kikristályosodott következtetéseket illusztrálok Dél-Korea tapasztalatai alapján. A koreai tapasztalatok kiválóan szemléltetik az érdekcsoportok meghatározó szerepét a fejlesztő állam átalakulási folyamataiban. Ez az átalakulási folyamat a 2000-es években megtorpant, mivel az ázsiai pénzügyi válság kiszolgáltatottá tette az érdekcsoportokat. Az érdekcsoportok alkupozíciójának csökkenése az állami autonómia visszaszerzésén keresztül lehetőséget adott a fejlesztő állam fennmaradására és alkalmazkodására a globalizáció követelményrendszeréhez. A fejezet következtetése szerint a globalizáció káros hatásainak kezelése, a kihívásokat ellensúlyozó intézményrendszer kifejlesztése valamint az FDI vonzással kapcsolatos állami feladatok szükségessége az állami autonómia növekedéséhez, ezáltal a fejlesztő állam fennmaradásához vezet.

A fejezet első része röviden bemutatja a fejlesztő állam történelmi gyökereit, majd az intézményrendszer kiépítését és működését tárgyalja. Ezt követően az exportvezérelt gazdaságpolitika bevezetésének körülményeit és az érdekcsoportokra gyakorolt hatását ismerhetjük meg. A harmadik alfejezet a gazdasági sikerek miatt megerősödött érdekcsoportok szerepét mutatja be a demokratikus változások elindításában. A folyamatot a fejlesztő állam intézményeinek lebontása kísérte, ami kiszolgáltatottá tette a gazdaságot a globalizáció veszélyeinek. A fejezet negyedik alegysége az ázsiai pénzügyi válság érdekcsoportokra gyakorolt hatásait tárgyalja. Az érdekcsoportok meggyengülése az állami autonómia emelkedését eredményezte, ami lehetőséget adott a régóta halogatott reformok kivitelezésére. Az ötödik alfejezet a fejlesztő állam globalizációhoz történő alkalmazkodását és fennmaradását illusztrálja.

4.1. A fejlesztő állam intézményi kereteinek kiépítése

A koreai fejlesztő állam felemelkedése az 1961 és 1978 közötti Pak diktatúra időszakára tehető. A sikerek okát azonban nem lehetséges teljes mértékben megérteni a félsziget 20. század eleji japán megszállásának tanulmányozása nélkül. A japán megszállást követően létrejött új koreai állam racionális, erősen bürokratikus és a társadalomban mindenhol

jelenlevő, penetráns volt. A gyarmati kormányzat elsődleges célja a termelés felfuttatása és az áruk Japánba történő exportálása volt. Az iparosításban a japán tőkebeáramlás játszotta a főszerepet, de a helyi tőkefelhalmozás is növekedett. Fölemelkedett egy helyi vállalkozói réteg, amely az államvezérelt kapitalizmus elemeit tanulta meg. Az állam közvetlenül beavatkozott az ipar fejlesztésébe és a vállalkozások finanszírozásába. Az együttműködésért cserébe a vállalati szféra kedvezményes hitelekben, technológia transzferben, és más támogatásban részesült. A gyors iparosítás a földművesek és a formálódó ipari munkás réteg erőteljes elnyomása mellett zajlott. A japán gyarmati múlt alapvetően meghatározta Dél-Korea fejlődését a 20. század második felében, mivel a már létező tapasztalatokat a fejlesztő állam könnyedén felhasználhatta (Kohli, 1994, 1997).

A gyarmati állam hagyományai nem folytatódtak azonnal. Az 1950 és 1953 között tomboló koreai háborút követően nem lehetett tartani egy újabb északról érkező támadástól, az Egyesült Államok pedig ebben az időszakban egyértelműen szavatolta az ország biztonságát. Az elit ezért nem sürgette az iparosítás kényszere (Zhu, 2002). Az elit kényelmét növelte továbbá, hogy az Egyesült Államok segélyei az 1950-es évek során a koreai import 5/6-át fedezték (Cuming, 1984: 24). Ezért az 1948 és 1950 között fennálló Li Szin Man (Syngman Rhee) rezsim időszakában a járadék megszerzésének legjobb módszere a külföldi segélyekhez való hozzáférés volt. A feltörekvő vállalkozók a bennfentes üzleti lehetőségek megszerzésének érdekében finanszírozták a politikai elitet, kihasználva a bürokrácia legfelsőbb rétegeit is elérő korrupciót. A kis és közepes vállalkozások nem voltak képesek kivenni részüket ezekből a játsz mákból, így a legtöbb jövedelmező tevékenység a nagyvállalatok ellenőrzése alatt állt (Kim, 1976: 467-469).

A korrump rezsim leváltását követően az átmeneti kormányok tehetetlensége és a fokozódó gazdasági nehézségek láttán a véleményformáló szellemi elit az erős vezető színrelépését sürgette. A közhangulatot kihasználva Pak Csong Hi (Park Chung Hee) vezetésével a fiatal katonatisztek egy csoportja társadalmi legitimitást élvezve 1961 május 16-án átvette a hatalmat (Kim, 2004: 41-65). Ebben az időszakban a geopolitikai nyomás fokozódott. Az Észak-Korea irányából érkező fenyegetés növekedett, míg az Egyesült Államok külpolitikájában történő változások a katonai és gazdasági szerepvállalás csökkenését vetítették előre (Zhu, 2002). A Pak-rendszer túlélése a hosszú távú gazdasági tervek megvalósításától és az előző rezsim hagyatékának kisöprésétől függött. Ennek fényében a hatalomátvételt követően tisztogatások kezdődtek, amelyek kiterjedtek a politikai életre, a

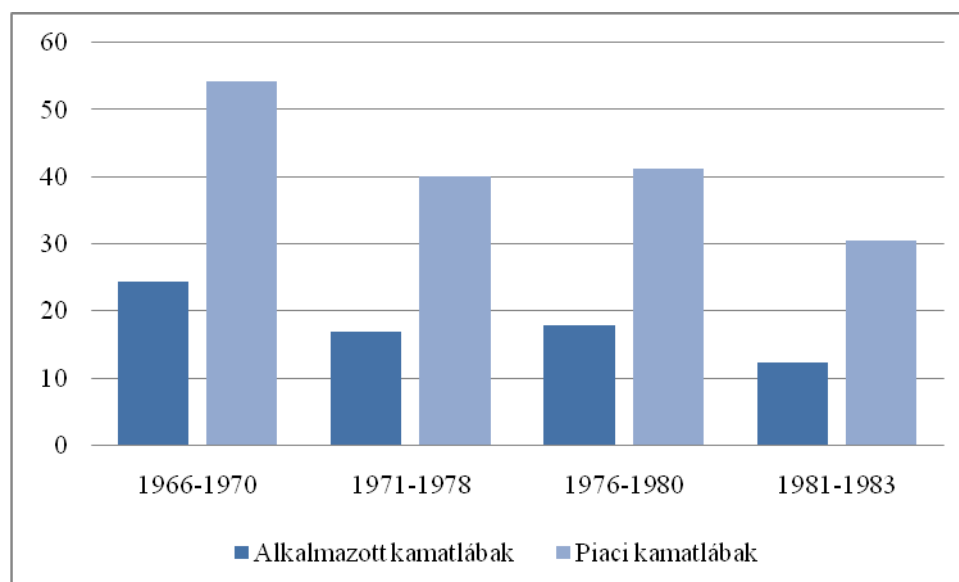
bürokráciára, a katonai vezetőkre és az üzleti körökre. Az állam és az üzleti érdekcsoportok összefonódásának csökkentése végett két héttel a puccs után őrizetbe vettek 30 jelentős üzletembert. A későbbiekben további 120 üzletemberre csapott le a hatóság, "jogellenes vagyonfelhalmozás" címén, ami lefedte az előző időszakban megnyilvánuló járadékvadászat teljes körét (Haggard és társai, 1991: 858). A letartóztatott üzletembereket később többnyire szabadon engedték, majd bevonták őket a nemzeti újjáépítési programba (Kim, 2004: 81). Augusztusban harminc nagyvállalati vezető részvételével létrehozták a Koreai Vállalkozók Szövetségét, kijelölve és a kiválasztott nagyvállalatok (csebolok¹⁷) között szétosztva a támogatandó iparágakat (Haggard és társai, 1991: 859). Az állam koordináló és felügyelő szerepe kulcsfontosságú volt a nagy ipari konglomerátumok esetén, hogy a verseny körülményei kibontakozhassanak. Ez a fajta állami irányítás a képzett és üzleti érdekcsoportoktól független bürokrácia létrehozása révén valósulhatott meg (Kim, 2004: 79). A nagyvállalatok térdre kényszerítését valamint a képzett bürokrácia létrehozását követően a fejlesztő állam kialakítása felé vezető harmadik fontos lépést az öt legnagyobb bank államosítása jelentette 1962 június 16-án. Ezen lépéseket követően Pak kezében tartotta az államvezérelt kapitalizmus alapvető eszközeit (uo.: 81).

A kormány és a piaci szereplők szervezett keretek között zajló egyeztetései során olyan információkat oszthattak meg egymással a résztvevők, amelyek gyors, az árjelzéseket megelőző döntéshozatali tettek lehetővé. A döntéshozatali folyamat megkönnyítése érdekében például az állam létrehozta a Koreai Kereskedelmi Egyesületet, amely a külpiacokról gyűjtötte össze az információkat és megosztotta azokat az exportáló vállalatokkal (Lee, 1992: 192-194). Az összegyűjtött információk birtokában a relatív árakat torzították annak érdekében, hogy a magánszektor számára kedvező beruházási lehetőségeket teremtsen. Erős piacvédelem mellett az állami beavatkozások vámok, kvóták, exporttámogatások, kedvezményes hitelek és hitelgaranciák formáját öltötték. Az iparpolitika megvalósításáért cserébe a vállalatok jutalmat kaptak, amely a további növekedést tette lehetővé (Amsden, 1989: 14). A legfontosabb teljesítmény-mércét az exportcélok jelentették. A rosszul teljesítők büntetésben részesülhettek, amely magába foglalhatta a vállalat átszervezését, vagy adott esetben az állami mentőöv megvonását. A fegyelmezőeszközök működését az állami tulajdonban lévő bankrendszer, valamint a nemzetközi tőke mozgások

¹⁷ A csebolok vállalati konglomerátumok, amelyek az iparosodás kezdetén családi irányítás alatt álltak (Kim és Kim, 1989). Jellemzi őket az óriási üzemméret és a szerteágazó tevékenységi kör (Choe és Pattnak, 2007).

szigorú ellenőrzése tette lehetővé. A forráshoz jutás nehézségei miatt a csebolok rá voltak szorulva az állam pénzintézetek közvetítő szerepére. További fontos jellegzetessége a koreai iparpolitikának, hogy az új ágazatokba történő belépés szabályozva volt, az árakat pedig évente meghatározták, előbbit a skáláhozadék realizálása miatt, utóbbit pedig a monopolista árképzés elkerülése végett (uo.: 16-18). A koreai fejlesztő állam iparpolitikájának ártorzító, piacterelő képességét szemlélteti a 4.1. ábra, amely a fejlesztési tervek megvalósításában közreműködő vállalatok számára biztosított kamatlábakat hasonlítja össze a piaci kamatlábakkal. Láthatjuk, hogy igen jelentős eltérések adódtak, amelyek különösen a 4.3. ábra által szemléltetett inflációs adatok fényében nyernek jelentőséget. A fejlesztő állam által biztosított kedvezményes kamatlábak csupán az infláció trendjét követték. A csebolok tehát nagyon is érdekelve voltak az állami beavatkozásban a fejlesztő állam kezdeti időszakában.

4.1. ábra: A tőke ára Koreában a fejlesztő állam iparpolitikája szerint (%)

Adatok forrása: Amsden, 1989: 76

Egyes vélemények hangsúlyozzák a nagyvállalatok korrupt viselkedését a Pak-rendszer során kiemelve, hogy a kedvezményes kormányzati hitelek és külkereskedelmi kvóták elnyerésekor a bennfentes kapcsolatok a siker garanciái voltak (Kim, 1976: 475). Mindezek ellenére a fejlesztő állam aranykorának gazdasági sikerei önmagukért beszélnek. Felvetődik a kérdés, hogy az állam és az üzleti szféra korrupt összefonódásai mellett hogyan valósulhatott meg az a kiemelkedő gazdasági és társadalmi átalakulás, amely -- mint azt később látni fogjuk -- a demokratikus folyamatok győzelmét hozta el.

Mivel a koreai fejlesztő állam közvetlenül kapcsolatban volt a csebolokkal, ezért a járadékvadászatot nem lehetett teljesen kiküszöbölni. Mindazonáltal a néhány kiterjedt ipari érdekcsoport az olsoni kollektív cselekvés elmélete értelemben érdekelve volt a nemzetgazdaság sikerében, így különérdeket védelmező tevékenységük kevésbé volt káros ösztársadalmi szempontból (Evans, 1995: 51-53). A kormány és a piaci szereplők szervezett keretek között zajló egyeztetései során olyan információkat oszthattak meg egymással a résztvevők, amelyek gyors, az árjelzéseket megelőző döntéshozatalt tettek lehetővé. Továbbá az erőteljes külpiaci verseny a vállalatokat helyes forrásallokációra kényszerítette (Lee, 1992: 192-194).

Az érdekcsoportok alacsony száma, nagy mérete és az állammal fenntartott intézményesített kapcsolata nagyon fontos szerepet töltött be a korrupció mérséklése és a fejlesztési tervek sikeres megvalósítása terén. Az állam és az érdekcsoportok közötti kapcsolatot azonban nem a tökéletes állami dominancia jellemezte.

A politikai elit számára a választási győzelemhez szükséges forrásokat a nagyvállalatok szolgáltatták, cserébe a vállalatok kedvezményekhez jutottak. Az állam és a vállalati szféra kölcsönösen kiszolgáltató volt egymásnak (Kang, 2002: 191-193). Az erős állam és a vele szemben álló kisszámú érdekcsoport által létrehozott erőegyensúly esetében a járadékvadászat társadalmi költségei viszonylag csekélyek voltak, mivel a járadékért folytatott verseny intenzitása alacsony volt. Gyenge jogi és politikai intézmények mellett a kormányzat és a kisszámú érdekcsoport közötti együttműködés javította a hatékonyságot. A létrejött kapcsolatrendszer csökkentette a tranzakciós költségeket, jobb információ áramlást eredményezett, könnyebbé tette a felügyeletet, stabil gazdaságpolitikai célok fogalmazódhattak meg továbbá javult a kikényszerítés lehetősége (Kang, 2003: 445-448).

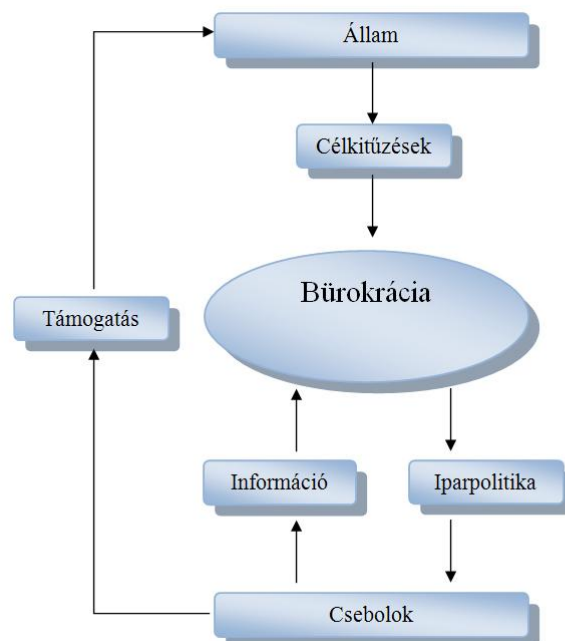
A politikai elitnek szüksége volt a csebolokra, ellenkező esetben nem vonták volna be őket az iparosítás folyamatába. Mindez növelte a nagyvállalatok alkupozióját. Ugyanakkor az állam és a nagyvállalatok közötti kapcsolat során nem beszélhetünk egyenrangú felekről.

A rezsím vasszigorral járt el az utasításokat nem teljesítő üzleti vezetőkkel szemben. Az eljárás során a fizikai kényszerítés eszközeit is alkalmazták. Ennek köszönhetően 1962 után nem volt olyan üzletember, aki nyíltan szembeszállt volna az állami utasításokkal (Kim, 2004: 83).

A Pak-rendszer alatt a koreai fejlesztő állam és az ipari érdekcsoportok kapcsolata korántsem volt egyértelmű. Viszonyukat a kölcsönös függés jellemezte. A járadékvadászat jelen volt a fejlesztő állam aranykorában is, ugyanakkor az erős állam és a vele szemben álló kisszámú érdekcsoport miatt mértéke nem volt akkora, hogy érdemben gátolja a gazdaság fejlődését. A jól meghatározott fejlesztési céllal rendelkező elit, valamint a képzett és fiatal bürokrácia megteremtette az állami autonómiát, amely segítségével az állam a fejlődés kezdeti időszakában felül tudott kerekedni a gazdasági érdekcsoportok nyomásgyakorlásán. Ezt szemlélteti a 4.2. ábra. Az állami autonómia megteremtését követően létre kellett hozni a piac terelésének eszközeit. A rezsim azon képessége, hogy egy erős államot tudott létrehozni, amely a pénzügyi rendszer felett ellenőrzést gyakorolt lehetővé tette, hogy a hosszú távú fejlesztési célok a járadékvadászat alacsony szintje mellett meg tudjanak valósulni.

Az állam és az érdekcsoportok közötti viszony eredőjeként létrejött fejlesztési intézményrendszer gyors gazdasági növekedést és számottevő társadalmi fejlődést tudott gerjeszteni a Pak-rendszer két évtizede során, mindez azonban nem az elit közjó iránti elkötelezettségének volt köszönhető. A rezsimnek szüksége volt az export felpörgetésére, valamint a gazdaság struktúrájának átalakítására.

4.2. ábra: Az állam és a csebolok viszonya a fejlesztő állam korai időszakában

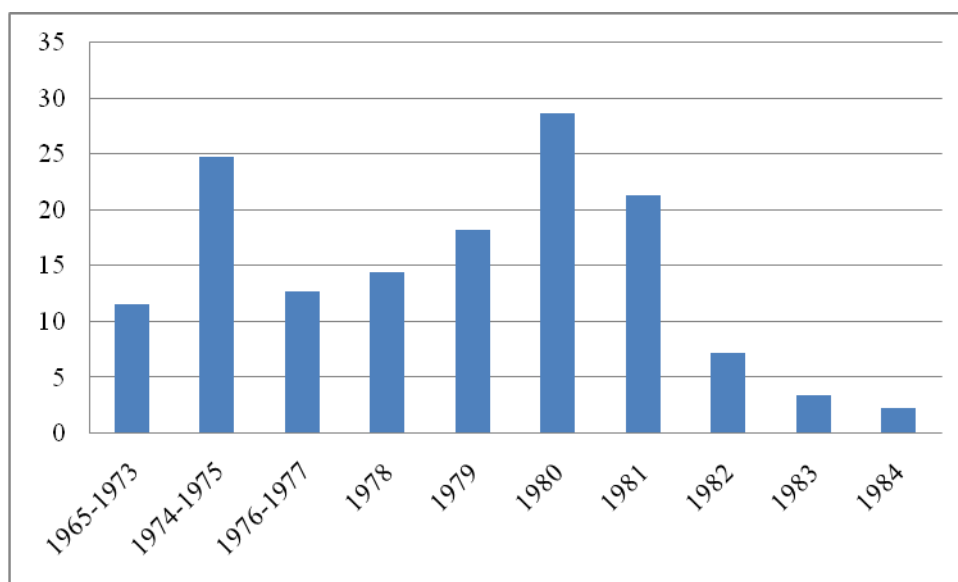
Forrás: saját szerkesztés

4.2. Az exportorientált gazdaságpolitika és hatása az érdekcsoportokra

Az exportorientált iparosítási stratégiára történő átváltás 1964-ben zajlott le, amikor az ország a csőd szélén állt és erősen ki volt szolgáltatva az egyre csökkenő amerikai segélyeknek. A stratégia megvalósítása során a legfontosabb hivatallá a Kereskedelmi és Ipari Minisztérium (MCI) vált. Az exportcélok teljesülése a rezsim számára életbevágó volt, ezért Pak személyesen felügyelte azokat a támogatott vállalatok teljesítményének ellenőrzésétől a minisztériumok tevékenységéig (Kim, 2004: 114-117). Az exportsikerekkel kapcsolatban lásd a 4.4. ábra adatait.

A stratégia felkarolásában az is szerepet játszott, hogy az Egyesült Államok a Koreában tevékenykedő tanácsadók keresztül kifejezetten szorgalmazta az export felpörgetését, aktuális geopolitikai érdekei miatt (Cumings, 1984: 27). A koreai gazdaság talpra állítása és az export beindítása érdekében alacsony árfolyamot, olcsó hiteleket, a megtakarítások emelkedése végett pedig magas kamatlábat javasoltak. A célok elérése érdekében az infláció nekilódulását elfogadhatónak tekintették, ami a "bankóprés" alkalmazásában is megnyilvánult (Haggard és társai, 1991: 864).

4.3. ábra: Az infláció alakulása Koreában a fejlesztő állam virágzása idején (%)

Adatok forrása: Amsden, 1989: 102

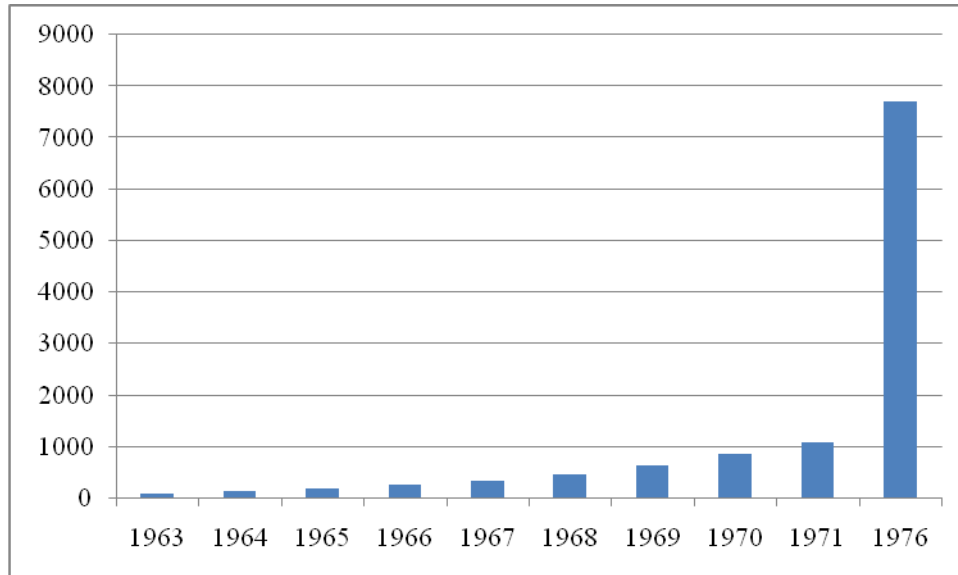
A 4.3. ábra az infláció növekedését mutatja be a koreai fejlesztő állam aranykorának számító 1960-as és 1970-es évek során. Szembeötlő, hogy az infláció a Pak-rendszer során átlagosan

mindvégig meghaladta a 10 százalékot. Látható, hogy az exportorientált iparosítást monetáris expanzió kísérte Koreában.

A bürokrácia cselekvőképessége azonban már a fejlesztő állam ezen korai időszakában is megnyilvánult és a növekvő amerikai befolyás ellensúlyozása érdekében egyre inkább támaszkodott a japán tőkebeáramlásra (Cumings, 1984: 29-35). Továbbá az olyan szervezetek létrehozásával, mint amilyen a Koreai Kereskedelem Támogató Társaság (KOTRA) a koreai és a külföldi gazdasági szereplők közötti információáramlást segítette elő, valamint lehetővé tette a kormány és a magánszektor közötti szoros együttműködést (Haggard és társai, 1991: 865-867). A koreai exportsikereket a 4.4. ábra mutatja be.

A sikeres iparosítási stratégia hatására az exportbevételek az 1970-es évek elejére megtízszereződtek. A látványos gazdasági sikerek gyors társadalmi változásokat is gerjesztettek, amelyek következtében a Pak-rendszer második évtizedét a dolgozat 2. fejezetében felvázolt átalakulási mechanizmus által leírt folyamattal összhangban fokozódó instabilitás jellemezte.

4.4. ábra: A koreai exportbevételek növekedése a Pak rezsim alatt (millió dollár)

Adatok forrása: Kim, 2004: 116-117

A legnagyobb kihívás a munkásmozgalmak irányából érkezett. A munkásoknak alapvetően a munkáltatókkal szemben voltak követeléseik, azonban Koreában az állam ipari fejlődésre gyakorolt befolyása miatt a munkásmozgalmi demonstrációk óhatatlanul politikai színezetet

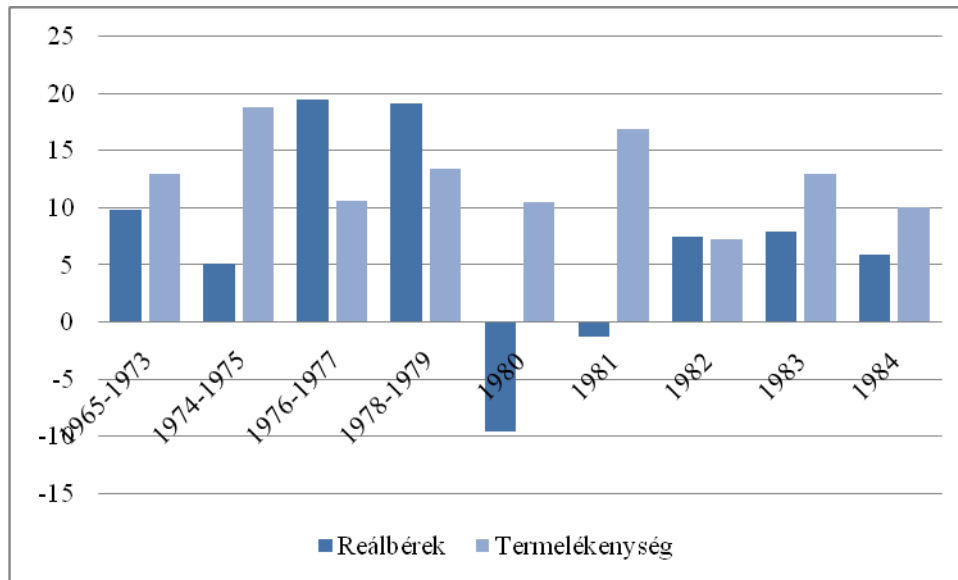
is kaptak, a társadalom egyéb rétegeit is mozgósítva ezáltal (Chu, 1998). 1970 november 13-án, a "Peace Market" elnevezésű ipari komplexumban kirobbant tüntetések során a munkások demonstrációjához a diákság, a másként gondolkodó értelmiségiek, a keresztény egyházak és ellenzéki vezetők -- köztük a későbbi elnök, Kim Dedzsung (Gim Dae-jung) -- is csatlakoztak. A rendszeressé váló demonstrációk során az 1970-es évek elejére egy számottevő parlamenten kívüli politikai erő jelent meg, amelyet az említett társadalmi csoportok alkottak (Kim, 2004: 122-127). Vajon melyek voltak a koreai fejlesztő állam iparpolitikájának azon jellemzői, amelyek lehetővé tették a munkások számára az érdekérvényesítést?

A koreai ipari fejlődés sajátossága, hogy az ipari komplexumok földrajzilag koncentráltan lettek telepítve, ezért a munkások gyakorta el kellett hagyniuk vidéki otthonaikat. A koreai ipari munkásoknak így érdekükben állt a kollektív cselekvés, hiszen ezzel nagymértékben javíthatták életkörülményeiket. A kollektív cselekvés sikerének esélyét növelte, hogy a nehézipari munkások képzettebbek, ezért nagyobb alkupozícióval rendelkeznek, továbbá a nagy vállalati méret védelmet jelentett a közvetlen munkáltatói felügyeletről és segítette az együttműködést. A vállalatok ipari komplexumokban történő elhelyezésének gyakorlata a szakszervezetek közötti együttműködést is segítette. Az ipari fejlődés sajátosságai miatt a koreai munkások kivételes helyzetben voltak. A kormányzati ellenőrzés és tiltás ellenére az első független koreai szakszervezet 1970-ben jelent meg. A koreai szakszervezeti mozgalom megerősödését segítette, hogy az 1960-as években -- amikor még erős legitimitációt élvezett -- a kormány néhány liberális munkatörvényt fogadott el. A munkások szerveződhetek, kollektíven alkudozhattak és cselekedhettek. A koreai ipar sajátosságaival vegyülve mindez a munkásmozgalmak felemelkedéséhez vezetett (Chu, 1998: 190-199).

Az ipari munkalehetőségek számának emelkedése miatt a munkanélküliség az 1964-es 7,7 százalékról 1979-re 3,8 százalékra csökkent. Ennél azonban fontosabb, hogy az adott időintervallum során a teljes állással rendelkezők aránya 39 százalékról 64 százalékra nőtt. Amíg 1965-ben a koreai háztartások 41 százaléka a szegénységi küszöb alatti jövedelemmel rendelkezett, addig 1978-ban ez az arány már csak 12 százalék volt. A szegénység abszolút értékének csökkenése mellett a jövedelmi különbségek terén is változásokat eredményezett a gyors iparfejlesztés. A jövedelmi egyenlőtlenségek jelentősen csökkentek az 1960-as években, az exportorientált iparosítási stratégia elindítását követően. 1970 és 1975 között a jövedelmi különbségek növekedtek, majd 1975 és 1980 között ismét enyhe javulás

tapasztalható (Koo, 1984: 1030-1031). Habár a rendszer célja az iparosítás során a gyors gazdasági növekedés valamint a védelmi képességek kifejlesztése volt, a gyors termelékenység növekedés lehetővé tette a reálbérek emelkedését is (4.5. ábra).

4.5. ábra: A feldolgozóipari reálbérek és a termelékenység viszonya (%)

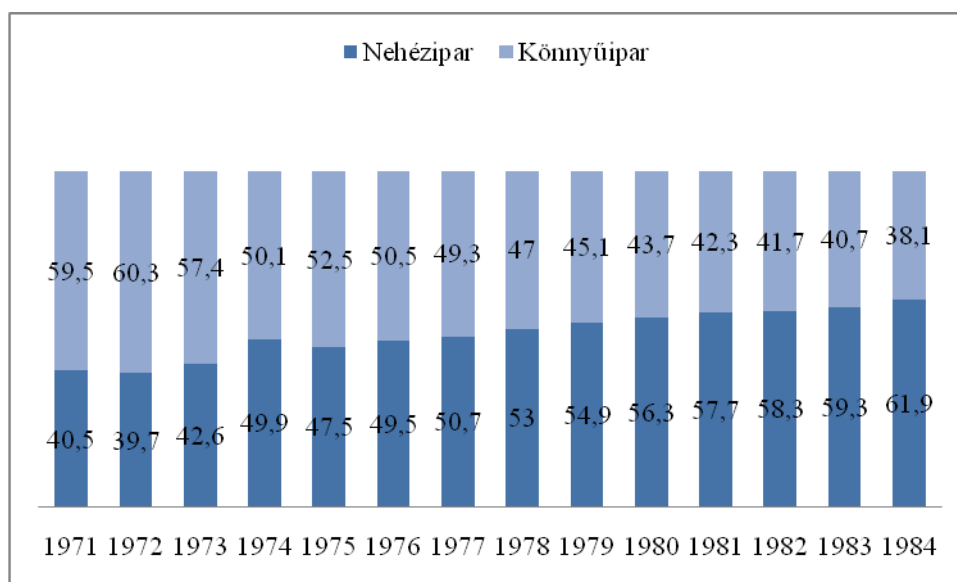
Adatok forrása: Amsden, 1989: 201

Kiemelt figyelmet érdemel az 1970-es évek második felében tapasztalt termelékenységet meghaladó bérfejlődés. A foglalkoztatás és a bérek növekedése az életszínvonal jelentős emelkedését eredményezte. Mindez kiegészülve a koreai iparosításra jellemző hatalmas üzemméret adta lehetőségekkel a munkások érdekérvényesítő képességének emelkedését eredményezte.

Az ipari munkások létszámának emelkedése ugyanakkor feltételezte az oktatás terén lezajlott reformokat. A Pak-rendszer felszámolta a Li Szin Man-rezsim során létrejött elitista oktatást azáltal, hogy megszüntette a belépési korlátokat, valamint bővítette az oktatási infrastruktúrát. Egalitárius oktatási rendszer jött létre, aminek köszönhetően az alap és középfokú oktatás mindenki számára elérhetővé vált. A felsőoktatási keretszámok terén a kormány erős ellenőrzést gyakorolt az 1970-es évek végéig, ami a gazdaság aktuális fejlettségi szintjével és igényeivel is összefüggött (Kim, 2002: 32-33). A Pak-rendszer oktatáspolitikája alkalmazhatóvá tette a munkaerőt. Megteremtette a gyors iparosodás feltételeit, egyúttal pedig növelte a munkások érdekérvényesítő képességét.

A belső érdekcsoportok megerősödése mellett a rendszer létét veszélyeztették az Egyesült Államok csapatkivonási tervei, amelyek kiszolgáltatottá tették az országot egy északi invázióval szemben. A belső és külső fenyegetés elhárítása érdekében Pak egy átfogó társadalmi és gazdasági reformprogramot készített elő, amely "Yusin" (helyreállítási) reformok néven vonult be a történelembe (Kim, 2004: 139-147; uo.: 159-164). A reformok keretében 1973 január 12-én történt meg a nehéz és vegyipari fejlesztések programjának bejelentése. A nehézipari fejlesztések külföldi hitelekre, technológiára és szakértelemre épültek. A fejlesztések végett kiválasztott ipari konglomerátumok a Pak-rendszer hagyományainak megfelelően nemzetközi versenyképességet kellett elérjenek (uo.: 173-176). A kései 1970-es évekre Korea köztes helyzetben volt a világpiacon. Munkaigényes termékeket exportált a fejlett országokba, ugyanakkor tőkeigényes termékeket a fejlődőbe. Az időszak további fontos fejleménye, hogy elkezdődött a nagyvállalatok munkaigényes termelésének kiszervezése (Cumings, 1984: 33). A nehéz és könnyűipar egymáshoz viszonyított arányának fokozatos megváltozását szemlélteti a 4.6. ábra. A nehézipari átállás eredményeként az 1970-es években az iparstruktúra a nehézipar javára módosult. A nehézipar térnyerése az ipari koncentráció további növekedését jelentette, továbbá speciális tudást és képességeket követelt meg a munkavállalóktól, ezáltal tovább növelve azok érdekérvényesítő képességét.

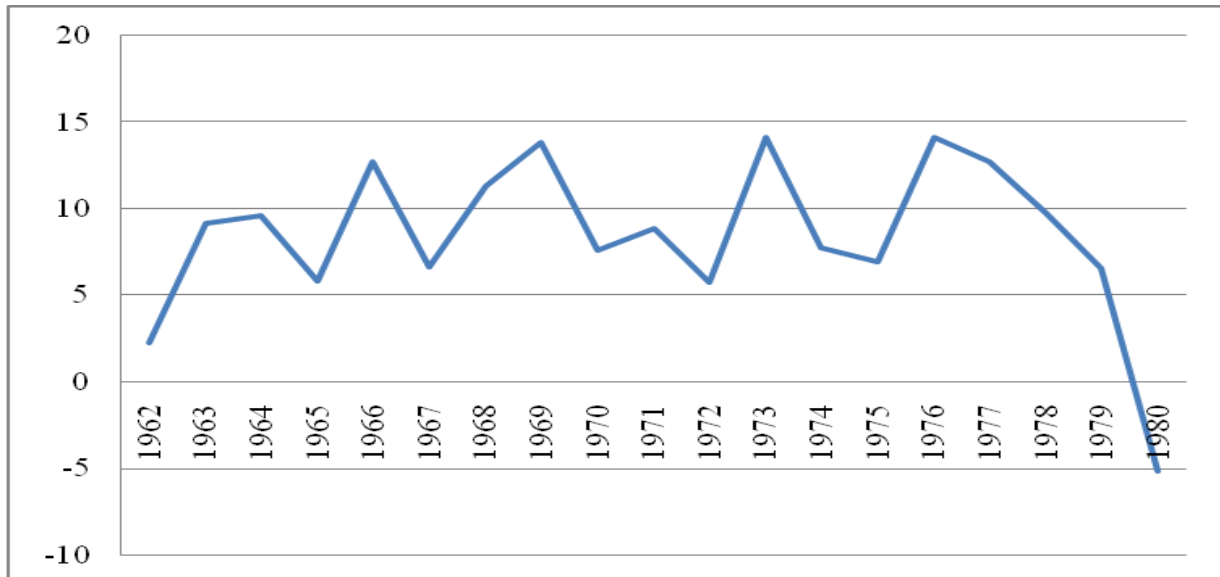
4.6. ábra: A koreai iparstruktúra változása (%)

Adatok forrás: Amsden, 1989: 58

Az évtized végére a kormányellenes tüntetések országszerte rendszeressé és szervezetté váltak (Kim, 2004: 125-126). A viharos társadalmi és gazdasági átalakulás Pak meggyilkolásához vezetett 1979 októberében (uo.: 199-200). A koreai tapasztalatok megerősítik a 2. fejezetben kidolgozott átalakulási mechanizmust. Az autoriter fejlesztő állam a gazdasági növekedés elérése érdekében lehetővé tette egyes csoportok belépését a gazdaság területén. Ahogyan azt a 4.7. ábrán láthatjuk, a koreai gazdaság teljesítménye a Pak-rendszer során mindvégig kiemelkedő volt, habár jelentős ingadozások figyelhetők meg¹⁸. Az exportvezérelt stratégiának köszönhetően a gazdaság túl tudott jutni a Li Szin Man-rezsim végét jellemző gazdasági nehézségeken és mindvégig magas növekedési eredményeket teljesített. Ugyanakkor a jelentős mértékű represszió mellett lezajlott gazdasági és társadalmi fejlődés végső soron a rendszer bukásához vezetett, mivel a meginduló gyors gazdasági növekedés az érintett érdekcsoportok alkupozíciójának emelkedését eredményezte. A magasabb alkupozíció birtokában az érdekcsoportok harcba szálltak egy új megállapodás kikényszerítése érdekében. A demokratikus folyamatok elindulása azonban még váratott magára.

4.7. ábra: A GNP növekedése a Pak-rendszer alatt (%)

Adatok forrása: Amsden, 1989: 56

¹⁸ A nehézipar sikeres kiépítése mellett az 1970-es évek végét gazdasági nehézségek is jellemezték. A nehézségek okai a koreai gazdaság strukturális gyengeségeire vezethetők vissza, amelyek az olajválságtól sújtott világgazdaságban a felszínre bukkantak. Mindezt tetéztve a könnyűipar számára fokozódó kihívást jelentett Kína megjelenése a nemzetközi munkamegosztás porondján (Cumings, 1984: 36).

4.3. Demokratikus folyamatok kibontakozása

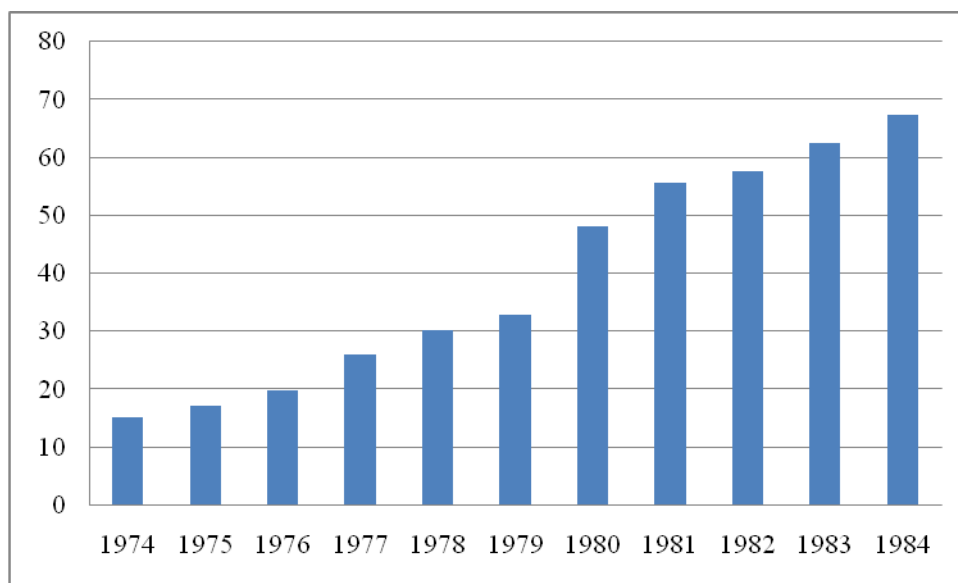
A beágyazott autonómia értelmében a fejlesztő állam sikeres működését az állam és a társadalom közötti szoros együttműködés tette lehetővé. Azonban a szoros együttműködés értelmében amennyiben a társadalom megváltozik, abban az esetben az államnak is változnia kell (Evans, 1995: 228-234). A társadalmi nyomásnak köszönhetően az 1970-es évek végére az eliten belüli egység megbomlott és egy erős ellenzék jött létre Kim Dedzsung vezetésével. Az 1978-as választásokon az ellenzék többségi helyet szerzett a parlamentben, Pak csak közvetlen kinevezése miatt maradhatott hatalmon. 1979-ben a rendszerellenes megmozdulások fokozódtak, ami októberben Pak meggyilkolásához vezetett. A hatalmi úrt kihasználva 1980 májusában Cson Duhvan (Chun Doo-hwan) katonai hatalomátvételt hajtott végre. Ugyan a Cson kormányzat 1980 és 1983 között minden független szakszervezet betiltott, ennek ellenére a rendszerre nehezedő nyomás nem csökkent az évtized során. 1987 június 10-én tömegtüntetések kezdődtek az ipari munkások, a diákság és az évtized folyamán meghatározó társadalmi tényezővé fejlődő középosztály részvételével. A megmozdulások eredményeként közvetlen választásokra került sor 1988-ban. A demokratikus folyamatok elindulását követően 1989 végéig a szakszervezetek száma megháromszorozódott. Eredményként a bérek gyorsan emelkedni kezdtek (Minns, 2001: 1031-1035).

Az állami beavatkozások eredményeként a nagyvállalatok is megerősödtek az 1980-as évekre. A kormány már nem tudta szabályozni őket úgy, mint a Pak időszakban. Méretük, diverzifikáltságuk és gazdasági-társadalmi fontosságuk révén a mérleg a csebolok oldalára billent. A koreai ipar a világon a leginkább koncentrált volt (4.8. ábra). Ennek oka, hogy a nagy konglomerátumok saját maguk beszállítóivá kellett válnanak egy fejlődő gazdaságban. A másik magyarázat a kockázatmegosztás, ami az ipari tapasztalatok hiányával függ össze. A fejlődő országok vállalatai nehezen tudnak magasabb minőségi szegmensben versenyezni egy adott termék esetében, ezért ár alapon versenyeznek több, egymástól független piacon. Az 1980-ban hatalomra jutott Cson kormány igyekezett letörni a nagyvállalatok erejét átszervezések és liberalizáció útján (Amsden, 1989: 120-131).

Az egyik legfontosabb fejlemény, amely meghatározta az állam -- csebol viszonyt az 1980-as években az a pénzügyi közvetítők 1981-ben kezdődő privatizációja. 1983-ra az állam eladta mind az öt nagy bankot, amelyek a Pak-rendszer iparpolitikájának egyik sarkalatos pontját, a fegyelmezés eszközét képezték. Habár a pénzügyi dereguláció és a bankprivatizáció a

csebolok monopolisztikus hatalmának megtörésére irányult a nagyvállalatok egyszerűen kijátszották a privatizáció körüli biztonsági szabályokat és gyorsan növekedésnek indultak. A gazdasági koncentráció megduplázódott a privatizáció elindítását követő 5 év alatt. Az állami fegyelmező erő híján a nagyvállalatok spekulatív üzletek felé fordultak és a rövid távú profitmaximalizálást hajszolták. Az állam elvesztette korábbi autonómiáját a vállalati szektor fölött az 1980-as években. Ugyanakkor a munkásmozgalmak felől érkező fenyegetés miatt a csebolok nem vették ki részüket közvetlen módon a demokratikus folyamatokból (Minns, 2001: 1034-1036).

4.8. ábra: A top 10 csebol értékesítéseinek aránya a GNP-ből (%)

Adatok forrása: Amsden, 1989: 116

A csebolok alkupozíciójának gyors emelkedését a 4.8. ábra szemlélteti. A legnagyobb tíz konglomerátum értékesítéseinek GNP-ben kifejezett aránya már az 1970-es évek során gyors növekedésnek indult, megfelelően a Pak-rendszer elvárásainak. Mindazonáltal az 1980-as években egy jelentős ugrás tapasztalható, amely a pénzügyi liberalizáció eredménye. Az 1979-es 32,8 százalékról a legnagyobb tíz csebol részesedése 1984-re 67,4 százalékra emelkedett, ami az állam és a nagyvállalati szféra közötti erőegyensúly igen jelentős eltolódásának tekinthető. A nagyvállalati szektor a fejlesztő állam szabályzó intézményeinek lebontásában és a pénzügyi liberalizációban volt érdekelt, vagyis az egyszerű és korlátlan finanszírozásban. Vagyis összhangban Hall és Thelen (2009) elméleti fejtegetéseivel a vállalatok által kiváltott intézményi változások kapcsán arra következtethetünk, hogy a

csebolok alkupozíciójuk emelkedése révén közvetett módon, az intézmények megváltoztatásával segítették elő a demokratikus folyamatokat.

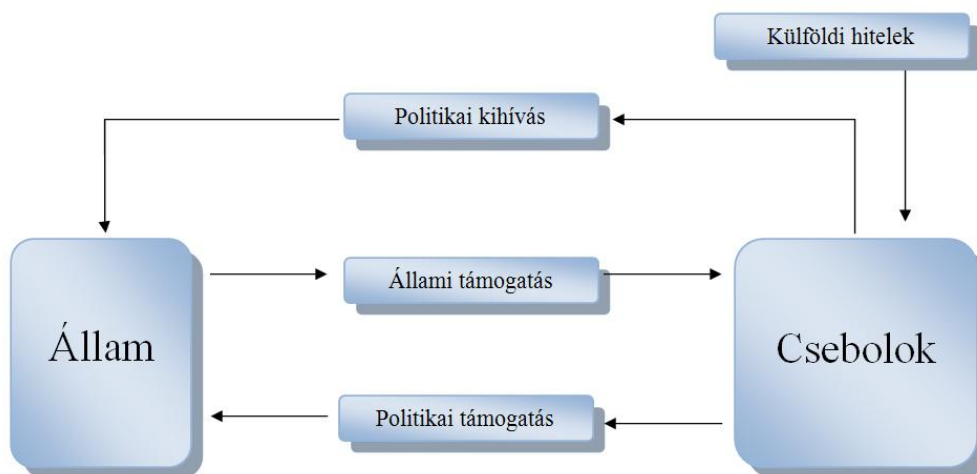
A munkásmozgalmak és a hozzájuk kapcsolódó egyéb társadalmi csoportok tehát alapvető fontosságúak a koreai demokratikus átmenet megértésében. A fejlesztő állam iparpolitikája következtében megerősödő munkás réteg csoportérdekének megvalósítása céljából tömegdemonstrációkat rendezett, amely megmozdulások példát szolgáltattak más társadalmi csoportok számára is. Ezen csoportok erejüket összefogva demokratikus változásokat indítottak el. Habár a demokratikus változások alapvetően ellentétben álltak a nagyvállalatok érdekeivel, az állami iparpolitika megkérdőjelezése révén a csebolok szintén hozzájárultak a folyamathoz.

A demokratikus átmenet Koreában tíz évet vett igénybe. A folyamatot a következőképpen lehet összefoglalni: 1987-ben az autoriter kormány visszavonult, helyét 1988-ban demokratikusan választott, de még a katonai elit által támogatott kormány vette át. 1993-ban civil kormány alakult, amely soraiban a katonai elit már nem volt meghatározó, majd 1998-ban ellenzéki kormány jött létre (Cho, 2000: 418). Az 1993-as választásokon hatalomra került Kim Jongszam (Kim Yeongsam) kormányzat szakítani akart a fejlesztő állam intézményi hagyatékával és az országot teljesen meg kívánta nyitni a globalizáció folyamatainak. A globalizációban rejlő lehetőségek kiaknázása reményében a Kim adminisztráció széles körben hajtott végre reformokat, beleértve az oktatást, a gazdasági életet, a pénzügyeket, valamint a törvényalkotást (Lim és Jang, 2006: 10-15). A reformok keretében végbement az egalitárius oktatási rendszer lebontása. A reformok értelmében sor került az oktatási intézmények deregulációja, gyakorlat orientáltabb és több szabadidőt biztosító nemzeti tantervet vezettek be, valamint az információs technológiát a tanterv szerves részévé tették (Kim, 2002: 36-38). A reformok annak köszönhetőek, hogy az 1990-es évektől kezdődően a megerősödő középosztály képes volt nyomást gyakorolni a politikai életre (Park, 2010: 592). A pénzügyi rendszer reformjai keretében 1994 és 1996 között a kormány növelte a kereskedelmi bankok számát és engedélyezte a pénzintézetek és nagyvállalatok számára a korlátlan külföldi hitelfelvételt. A kormányzat másik mérföldkőnek számító döntése szerint 1994-ben megszüntették a Gazdaságtervezési Hivatalt (EPB). Az EPB a fejlesztő állam működése során többek között a külföldről érkező beruházások felügyeletét látta el. Megszüntetésével egy fontos szabályzót veszített a gazdaság (Lim és Jang, 2006: 10-15). Az állam felhagyott a külföldi hitelek ellenőrzésével, amikor liberalizálta a tőkemérleget.

Eredményként a rövid lejáratú hitelek aránya a teljes hitelállomány 58 százalékára ugrott 1997-re, habár az ország teljes adósságállománya alacsony, a GDP 25,5 százaléka volt. A pénzügyi liberalizáció során létrejött "éretlen" pénzügyi közvetítők jobban ki voltak téve a kockázatos hitelek veszélyeinek, továbbá az iparpolitika hagyományos eszközeinek eldobásával nem volt elérhető politikai eszköz a beruházások ellenőrzésére. Az acél és az autóiparban megjelent fölös kapacitások és átfedések miatt óriási vállalatok mentek csődbe, meggyengítve a bankrendszert és pánikot keltve a külföldi beruházók soraiban (Shin, 2005: 389). Figyelemre érdemes, hogy a GDP adatok igen impozánsak, a jelentős társadalmi és politikai változások ellenére (lásd 4.10. ábrát). Mindezt a pénzügyi liberalizációnak tulajdonítom, amely lehetővé tette a csebolok fölös kapacitásainak a kiépítését. Jelentős változás csak 1996 után figyelhető meg, amikor a kiépített iparstruktúra hiányosságai egyértelművé váltak.

Az 1987-es demokratikus fordulatot követően az állam és a csebolok közötti erőegyensúly megváltozott, mivel a demokratikus játékszabályok fokozták a politikai élet megosztottságát. A versenyhelyzet miatt a politikai elit növekvő mértékben igényelte az üzleti érdekcsoportok támogatását. A politikai elit kiszolgáltatott helyzete növelte a csebolok alkupozícióját (Kang, 2003). Egy további lényeges változás az 1990-es években, hogy egyes csebolok vezetői versenybe szálltak a hatalom megszerzése érdekében (Evans, 1995: 229). Az 1990-es években tulajdonképpen az állami autonómia látványos csökkenése zajlott le. Az állam és a nagyvállalatok közötti megváltozott erőviszonyt kívánja szemléltetni a 4.9. ábra.

4.9. ábra: Az állam és a nagyvállalati szféra viszonya az 1990-es években

Forrás: saját szerkesztés

A demokratikus folyamatok miatt a politikai elit igénye növekedett a nagyvállalatoktól érkező politikai támogatások iránt. A nagyvállalatok azonban a hagyományos állami támogatáson túl a liberalizációnak köszönhetően hozzáfértek a külföldi tőkepiacokhoz. A fejlesztő állam kezdeti időszakához képest tehát jelentős változásokat figyelhetünk meg az állam-csebol kapcsolatrendszerben. Megszűnt a korábbi időszak állami dominanciája.

Összefüggésben az állami autonómia csökkenésével az 1990-es években a civil szervezetek is felvirágoztak. 1987-ben a civil szervezetek száma növekedésnek indult, ezzel egy időben egy új generációjuk jelent meg, amelyek megkülönböztették magukat az osztályalapon létrejött társaiktól. Az 1990-es évekre felemelkedett civil társadalom túlmutatott az osztályérdekeken (Lee, 1993: 359). A harcos szakszervezetek elvesztették társadalmi legitimitációjukat a demokratikus folyamatok megindulását követően (Kalinowski, 2008: 455-456). Jelentős intézményi változások történtek annak érdekében, hogy lehetővé váljon a civilek aktív szerepvállalása a demokratikus folyamatokban, ami magában hordozta a további demokratikus konszolidáció lehetőségét (Kim, 2000: 601-603). Az 1990-es években felemelkedett civil szervezeteket alapvetően a putnami csoportokkal azonosíthatjuk. A szervezeti tagok a társadalom széles rétegeit ölelték fel, a szervezeti célkitűzések pedig széles körű társadalmi legitimitást élveztek.

Az 1980-as és 1990-es években a koreai érdekcsoportok látványos megerősödése, ezzel párhuzamosan az állami autonómia gyors csökkenése zajlott le. A tapasztalatok kiválóan illusztrálják a 2. fejezetben kidolgozott átalakulási mechanizmust. Az érdekcsoportok alkupozíciójának emelkedése miatt megindult demokratikus folyamatok nyomán a gazdasági, politikai és társadalmi élet mind több területén vált lehetővé a belépés. 1987 után a szakszervezetek száma megháromszorozódott, a csebolok számára pedig lehetővé vált a korlátlan forráshoz jutás és a belépés az ipar bármely területén. Mindez igen gyors gazdasági növekedést tett lehetővé az 1990-es évek elején, a bérek emelkedése ellenére. A politikai változások tehát visszahatottak a gazdasági életre, létrehozva az elméleti keretben felvázolt első körfolyamatot. A demokratikus folyamatok során megjelenő intézmények a bizalom és a gazdasági teljesítmény emelkedésén keresztül a civil társadalomra is hatást gyakoroltak. A megerősödött középosztály és a civil csoportok a katonai diktatúra felszámolását követően a további demokratizálódás kulcsát jelentették. Ugyanakkor a fejlesztő állam intézményeinek lebontása a nagyvállalati szféra és a pénzügyi szabályzórendszer terén esedékes reformok

elmaradásával párosulva kitette a koreai gazdaságot a globalizációs folyamatok negatív hatásainak.

4.4. A fejlesztő állam alkalmazkodása a globalizáció követelményeihez

A koreai nagyvállalatok az 1990-es évek elejétől kezdődően fokozottan kiaknálták a pénzügyi liberalizáció lehetőségeit és jelentősen növelték adósságállományukat.¹⁹ Mindehhez párosultak a szabályozás hiányából adódó szerkezeti és hatékonyságbeli gondok, ezért nem meglepő, hogy 1997 őszén a külföldi befektetők pánikhangulata begyűrűzött az országba. A gyors tőke kivonás következtében -- 1997 decemberében elérte a 6.4 milliárd dollárt -- a pénzügyi rendszer összeomlott. Az árfolyam válság bankválsággá alakult, ikerválságot hozva létre (Cho, 2010). A vállalati szektor eladósodásával kapcsolatban lásd a 4.1. táblázatot.

4.1. táblázat: A jelentősebb koreai nagyvállalatok eladósodottságának szintje 1996-ban.

Csebol (értékesítések alapján felállított rangsorban)	Adósság/saját tőke arány százalékban kifejezve
Hyundai (1)	373,29
Samsung (2)	207,06
LG (3)	313,08
Daewoo (4)	334,35
Halla (12)	2980,44
Sammi (23)	3380,38
Hanil (29)	1328,60

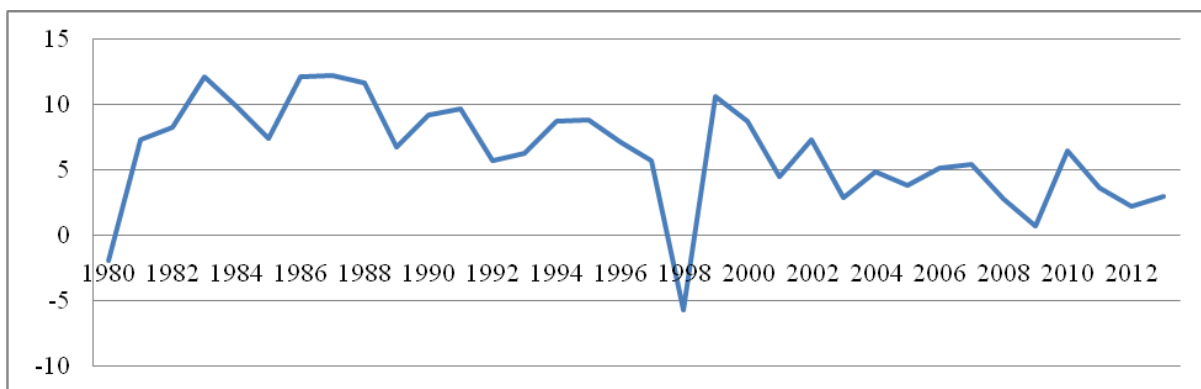
Adatok forrása: Kang, 2002: 200

¹⁹ A vállalatok eladósodásának átlagos mértéke 1997-ben négyszerese volt a saját tőkének (Cho, 2010: 16).

Ahogy az 4.1. táblázat bemutatja, még a vezető koreai nagyvállalatok is súlyos adósságterhekkel küszködtek, amely minden esetben a sajáttőke többszörösét tette ki. Ennek megfelelően a pénzügyi szereplők viselkedése nem meglepő. A nagyvállalati csődök és a pénzügyi rendszer ezzel összekapcsolódó gondjai nyilvánvalóvá tették a koreai gazdaság sérülékenységét. Az árfolyamrendszer összeomlása a bedőlt hitelek arányának megugrását eredményezte, ami a hazai bankrendszer válságához vezetett.

1997 novemberében a kormány felkérte az IMF-et, hogy nyújtson segítséget a likviditási problémák leküzdése végett (Lee és Han, 2006: 306). A szervezet előírásai a szokványosnak nevezhető liberalizációs lépéseket tartalmazták. A valutatartalékok emelkedése érdekében az IMF a külföldi befektetések vonzását sürgette, ezért kamatemelést irányzott elő. A befektetők pánikhangulata közepette mindez csak fokozta a kételyeket a koreai gazdasággal kapcsolatban. A likviditáshiány miatt a vállalati szektor nehézségei fokozódtak, növekedett a munkanélküliség. Mély gazdasági válság bontakozott ki (Kalinowski, 2008: 451). A koreai GDP három évtizedet felölelő változásait az 4.10. ábra mutatja be. Látható, hogy az 1997-es 7,2 százalékos gazdasági növekedést 5,7 százalékos recesszió követte 1998-ban.

4.10. ábra: A koreai GDP növekedése 1980-tól napjainkig (%)

Adatok forrása: Világbank adatbázis

Elérhető: <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG> Letöltve: 2016. 04. 25.

Mivel a válság során a frissen megválasztott és a nemzetközi szervezetek támogatását élvező Kim Dedzsung kormány egy meggyengült vállalati szférával állt szemben, ezért lehetősége volt átrendezni a merev állam-csebol kapcsolatrendszer (Lee és Han, 2006: 312). A válságkezelés szükségessége miatt az állam visszaszerezte az érdekcsoportokkal szembeni

autonómiáját, ami lehetőséget adott a régóta esedékes reformok végrehajtására. A következőkben tekintsük át részletesebben ezen reformokat valamint tovagyűrűző hatásait.

4.4.1. A Kim Dedzsung kormány reformjai

Az új kormány ki kellett építse a kormányzás és a fejlesztéspolitika azon rendszerét, amely biztosítani tudta a versenyképességet a 21. században. A domináns ideológiának megfelelően a demokrácia és a piacgazdaság volt alkalmas erre a feladatra, a rezsím alapvető politikáját ugyanakkor nehéz behatárolni. A kormány a piacnyitás mellett továbbra is hangsúlyozta az állami beavatkozást és a gazdasági szereplők alárendelt helyzetét (Lim és társai, 2000: 42-43). A kormány a munkapiac, a pénzügyi rendszer és a nagyvállalatok esetében hajtott végre régóta esedékes reformokat (Hundt, 2005). Tekintsük át ezeket a reformokat:

Munkapiaci reformok. A munkapiaci reformok érdekében 1998 januárjában háromoldalú (tripartite) egyeztetések kezdődtek az állam, a munkáltatók és a szakszervezetek között. A rugalmas munkapiaccal járó bizonytalanság ellensúlyozása érdekében a szakszervezetek politikai aktivitásuk növelésében és a jóléti szolgáltatások kiterjesztésében részesültek (Hundt, 2005: 246). Az állam szociális kiadásai az 1993-as 9,2 százalékról 2003-ra 13,1 százalékra emelkedtek. Ez a növekedés nem volt elegendő ahhoz, hogy a lakosság egészére kiterjedő szociális védőhálót alakítsanak ki, így a növekedés serkentésén alapuló jóléti rendszer előtérben maradt a 2000-es években. A szociális védőháló kiszélesítése párhuzamosan haladt az ipar átalakításával, vagyis csupán a rugalmas munkapiac kialakításának ellensúlyozására szolgált (Kwon és Holliday, 2006). Az új rezsím 1998 januárjában megteremtette a lehetőséget a szakszervezetek politikaformálásban történő részvételére, ezzel egyidőben azonban gyengítette is érdekérvényesítő képességüket a rugalmas munkatörvénnyel, mivel a piacorientált reformok a munkáltatóknak kedveztek. Az új munkatörvény gyengítette a munkások szerveződési lehetőségeit, továbbá a társadalom sem támogatta már őket. A gazdasági válságot követően a szakszervezetek csoportérdekeiket nehezebben tudták megvalósítani (Lim és társai, 2000: 42-52).

A pénzügyi rendszer reformja. A kormány feltökésítette a pénzügyi intézményeket, független felügyeleti rendszert és független központi bankot hoztak létre. A reformok eredményeként versenyképes, tökeerős és piacorientált pénzügyi rendszer fejlődhetett ki (Hundt, 2005: 246-

247). A válság során a 33 nagyobb bank közül 5 bezárásra került, további 10 pedig összeolvadásra lett kötelezve. A kisebb kereskedelmi bankok közül a 30-ból csak kettő maradt talpon a válságot követően. Ezen átalakítások során 1998-ban a GDP 13 százalékát kitevő összeget mozgósítottak (Cho, 2010: 8). A pénzügyi rendszer nagyobb része állami kézbe került a válság során és jelentős állami kimentések történtek. Az IMF program végére a bankrendszer 54 százalékát az állam birtokolta. Ez az arány a válság előtt csupán 33 százalék volt. Mindent egybevetve 1997 és 2001 között a kormány 135 milliárd dollárt fordított a pénzpiacok stabilizálására a privát adósság államosítása révén (Kalinowski, 2008: 454).

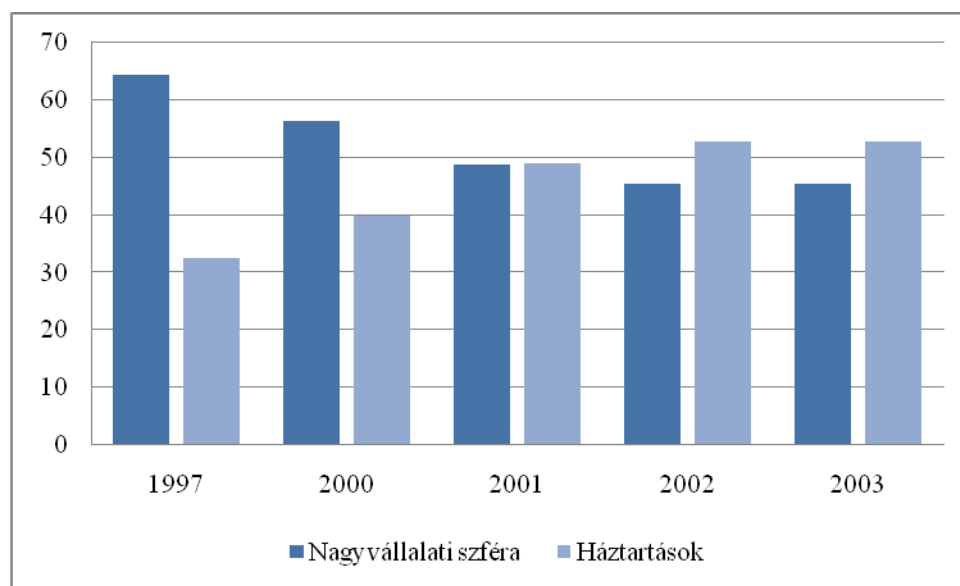
A nagyvállalatok átszervezése. A nagyvállalati szektor reformja a menedzsmentet és a termelési folyamatokat is érintette. A reformok jegyében növekedett az átláthatóság, javult az elszámoltathatóság, lépések történtek az informális megállapodások felszámolására. A felelőtlen hitelfelvétel elkerülése érdekében korlátozások történtek a pénzügyi közvetítők birtoklásának terén, valamint a tulajdonosok közötti összejárás csökkentésének érdekében. A termelés szempontjából a fölös kapacitások és az átfedések megszüntetése szintén hangsúlyos volt (Hundt, 2005: 246-247).

A vállalati szektor a tőzsde felé fordult, miután 1998-ban megemelték a külföldiek által birtokolható részvényhányadot. A nagyvállalatok szintjén a válságot követő finanszírozási változások a vezetési módszerek terén is változásokat generáltak. A hosszú távú szemlélet helyett előtérbe került a nyugati típusú, a részvények értékének maximalizálására törekvő vezetési gyakorlat (Chu 2010: 16-20). A 4.11. ábra a koreai kereskedelmi bankok hitelportfóliójának változását szemlélteti az ázsiai pénzügyi válságot követően. Láthatjuk, hogy a lakossági hitelek a 2000-es években meredeken emelkedtek, túlhaladva a vállalati hitelkihelyezéseket. Nyilvánvaló, hogy a nagyvállalati szektor a forrásigényeit a válságot követően elsősorban nem a belföldi bankok hiteleivel fedezte. Előtérbe kerültek az értékpapírpiacon.

Az iparstruktúrán belül a válságot megelőző időszakban történt összefonódások mértékét jelzi, hogy a 26 legnagyobb csebol esetében 742 leányvállalatot mutattak ki. A válság során talpon maradt csebolok közös jellemzője, hogy eladták vagy felszámolták a hozzájuk kapcsolódó eladósodott vállalatokat. Általános tendencia, hogy a válság után a nagyvállalatok szűkítették tevékenységi körüket. A legtöbb csebol a válság után az alapvető ágazatait fejlesztette. Azok a nagyvállalatok próbálkoztak új ágazatok meghódításával, amelyek

elavult, nem jövedelmező területen működtek. Ezek a vállaltok átalakították tevékenységi körüket a válság után. Az ipar átszervezésének másik fontos eredménye, hogy 2000 után a nagyvállalatok adósságállománya alacsony szinten maradt. Az iparszerkezet átalakításán túl nagy figyelmet fordítottak a transzparencia javítására, mivel a válság előtt a csebolok ösztönözve voltak arra, hogy elrejtse az eredményeiket. Az új rendszer könnyebbé tette a befektetők és a részvényesek dolgát az információszerzés terén. Ezen túlmenően javult a nagyvállalatok irányítása is, például a külső igazgatósági tagok alkalmazásával, vagy a külföldi befektetők megjelenése folytán. Mindez kedvezett a hatékonyságnak. A csebolok tehát jól végrehajtották az állam által irányított átszervezést, ám a későbbiekben kérdéseket vethet fel a kialakult vállalati struktúra iránti elkötelezettséggel szemben (Choe és Pattnaik, 2007).

4.11. ábra: A kereskedelmi bankok hitelkihelyezéseinek változása a válságot követően (%)

Adatok forrása: Liam és Jang, 2006: 17

A kormány reformpolitikáját a vállalati szektor újraszervezése során a "Big Deal" elnevezésű program testesítette meg. A reformprogram a vezető ipari konglomerátumokat kötelezte, hogy gazdasági tevékenységeiket a számukra alapvetőnek tekinthető ágazatokra korlátozzák. A fölös kapacitásokat és átfedéseket egyesítések és cserék, továbbá az eladósodott iparágak eladásával vagy felszámolásával szüntették meg. A program egyik alapkövének tekintették a Hynix Semiconductor létrehozását az LG és a Hyundai elektronikai részlegei egyesítésével.

A Hynix ügy kérdéseket vetett fel a Kim kormányzat szabadpiaci reformjaival szemben, hiszen bebizonyította, hogy a politika és az üzleti szféra közötti összejátszás nem szűnt meg a válságot követően (Cherry, 2003: 182-195). A szerző későbbi munkájában bemutatja, hogy a Kim Dedzsung kormányzat milyen régimódi állam -- csebol kapcsolatrendszerrel hozott vissza a reformok során. A válság során a kormány vált a nagy kereskedelmi bankok többségi tulajdonosává, amely szituáció kísértetiesen emlékeztet a fejlesztő állam aranykorára. Ezen túlmenően létrehozták a Pénzügyi Felügyeleti Bizottságot (FSC) azért, hogy felügyelje a pénzügyi és vállalati szektor reformjait. Az FSC-nek lehetősége van befolyásolni a hitelkihelyezést, hasonlóan az EPB-hez. A reformokkal ellenkező vállalatokkal szemben az állami kimentések folyósításának megtagadásával, vagy azok visszahívásával élhetett a kormány. A fentebb bemutatott lépések alapján nem véletlen, hogy a "Big Deal" az 1970-es évek nehézipari fejlesztéseihez hasonlították (Cherry, 2005: 340-347).

A nagyvállalatok újrászervezésének köszönhetően látványosan emelkedett a szektor exportteljesítménye. Az IMF program ideje alatt a valuta-beáramlás 95 százaléka exportból származott. A fokozódó exportteljesítményt a won válság során történt leértékelése is segítette. Amíg 1996-ban az export részesedése a GDP-ből 23 százalék volt, addig 1998-ban 38 százalék, 2006-ban pedig 37 százalék (Kalinowski, 2008: 451). 1999-re a koreai valutatartalékok elérték a 74 milliárd dollárt, továbbá az ország adós besorolása 2002-re a válság előtti szintre emelkedett. A GDP növekedése 10,9 százalék volt 1999-ben és 8,8 százalék 2000-ben. Ilyen körülmények között 2001 augusztusában Korea képes volt visszafizetni az IMF kölcsönt, hónapokkal a program befejezte előtt (Lee és Han, 2006: 306). A 4.10. ábrából kiolvasható, hogy az 1998-as válságos esztendőt követően 1999-ben a koreai gazdaság kiemelkedő teljesítményt felmutatva talált rá ismét a fejlődési pályára.

A kormányzati beavatkozás segítette az alacsony hatékonyságú leányvállalatok leépítését, ezáltal a vállalatok a jövedelmező tevékenységekre összpontosíthattak. A vállalatirányítást valamint a pénzügyi közvetítőrendszerrel érintő intézményi reformok révén pedig a nagyvállalati szektor életképessé tudott válni a globális gazdaság követelményrendszerében. A reformok keresztülvitelét segítette, hogy a szakszervezetek ismét alárendelt szerepet tölthettek be. Vagyis lényeges fejleménye az ázsiai pénzügyi válságnak, hogy az állam visszaszerezte az érdekcsoportokkal szemben elveszített autonómiáját. A megnövekedett állami autonómia és a válságkezelés szükségszerűsége újabb lehetőséget teremtett a fejlesztő állam megnyilvánulására.

4.5. A fejlesztő állam a 2000-es években

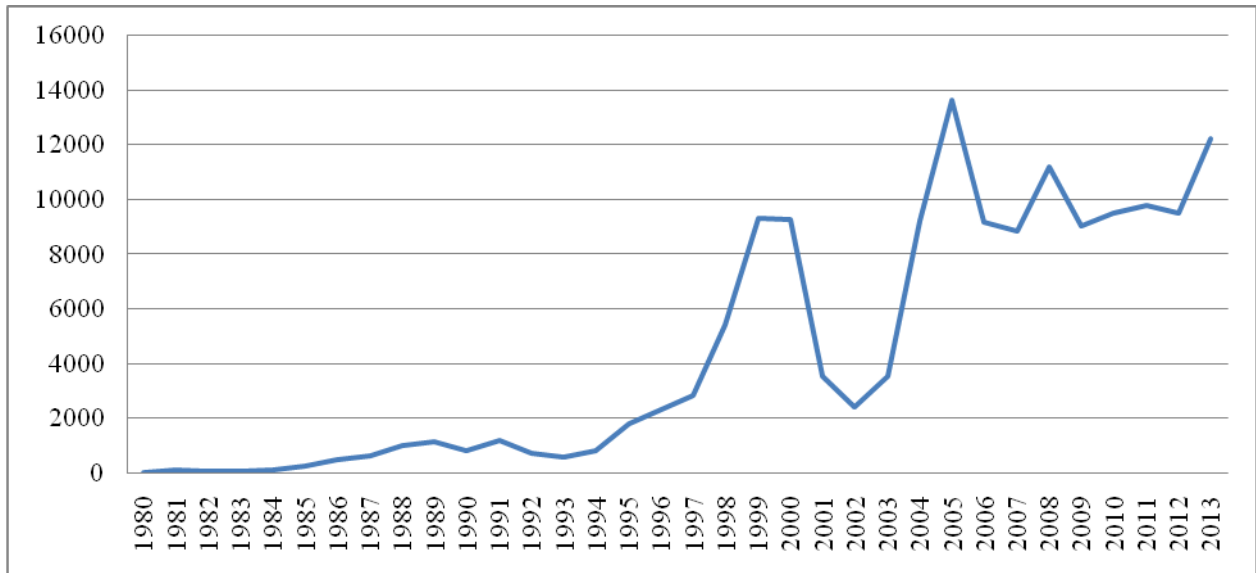
A válság során visszatért a fejlesztő állam hagyományos iparpolitikájára jellemző állam -- csebol kapcsolatrendszer. Ennek ellenére a reformok befejeztével úgy tűnik, hogy a nagyvállalatok a piac irányítása alá kerültek (Cherry, 2003, 2005). A pénzügyi és vállalati reformoknak köszönhetően a külföldi befektetők a kétezres évek közepén a tőzsdén jegyzett cégek részvényeinek 40 százalékát birtokolták. A liberalizáció miatt elvesztek a piac terelésének eszközei. A koreai fejlesztő állam azonban továbbra is létezik, mivel célja ugyanaz maradt: a gazdasági növekedés (Lee és Han, 2006: 321-323).

Az állami beavatkozások a válságot követően is hangsúlyosak maradtak. Kiemelkedő az állami szerepvállalás a kis- és középvállalkozások (a továbbiakban KKV) támogatása terén, hiszen az innovatív ágazatok -- mint például az IT vagy a biotechnológiai szektor -- főként a KKV-k útján fejlődnek. A kormányzati beavatkozások magukban foglalnak pénzügyi támogatásokat, hitelgaranciát, valamint infrastrukturális beruházásokat (Kalinowsky, 2008: 455-456). 1980-ban a munkavállalók 49,6 százalékát foglalkoztatták és a hozzáadott érték 35,2 százalékát termelték meg ezek a vállalkozások. Ezek a mérőszámok 2000-ben 69,7 százalék és 41,9 százalék voltak (Koo, 2013: 3-4). A KKV szektor megerősítése szempontjából nagyfontosságú lépés az a 2004-től elindult regionális fejlesztési programsorozat, amely keretében a kiegyensúlyozottabb nemzeti fejlődés végett a régi ipari központokból kiindulva innovatív mini klaszterek hálózatát hozzák létre. Ezen klaszterekben szövetség jön létre a KKV-k, az egyetemek és a kutatóközpontok között. A folyamat segíti a KKV-k hozzájárását a fejlett technológiákhoz. A regionális innovációs rendszer az iparpolitika homlokterét képezi a 2000-es évek közepe óta (uo.: 13-16).

Az állami beavatkozás egy másik területe a pénzügyi intézményrendszer stabilitásának biztosítása. A válságot követően a központi bank függetlenné vált, a kötött árfolyamrendszert eltörölték és menedzselt lebegő árfolyamrendszert hoztak létre. Ennek okán fontossá vált a beavatkozás a versenyképes árfolyam érdekében. A központi bank a szélsőséges árfolyam-ingadozások csillapítása, valamint a pénzügyi rendszer válság során jelentkező likviditásigényének biztosítása érdekében hatalmas tartalékokat halmozott fel. Az exportorientált fejlődési stratégiának köszönhetően 2008-ra a koreai valutatartalék meghaladta a 260 milliárd dollárt (Kalinowski, 2008: 456). Az állami szerepvállalás tulajdonképpen a globalizációs folyamatok negatív hatásainak csökkentésében, valamint a

benne rejlő lehetőségek kiaknázásának elősegítésében mutatható ki. Ennek fontos része az FDI vonzás is.

4.12. ábra: Nettó FDI beáramlás 1980-tól napjainkig (millió USD)

Adatok forrása: Világbank adatbázis

Elérhető: <http://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DINV.CD.WD> Letöltve: 2016. 04. 25.

A válság során lezajlott reformok keretében 1998 novemberében lépések történtek az FDI vonzás felpörgetése érdekében. A Külföldi Beruházásokat Ösztönző Törvény (Foreign Investment Promotion Act) könnyítette az FDI beáramlás addig érvényes szigorú szabályain és korlátozásain, továbbá a befektetések vonzása érdekében kibővítette a pénzügyi ösztönzők körét. A befektetők dolgának megkönnyítése érdekében létrehozott állami ügynökség, a Koreai Befektetési Szolgáltató Központ (Korean Investment Service Center) "egyablakos" rendszert kínált. 1998 szeptemberében az 1148-ból már csupán 13 szektor volt zárva a külföldiek belépése előtt. Az FDI beáramlással kapcsolatos törvényi szabályozást és a kapcsolódó ügynökségeket az évek során többször átalakították, továbbfejlesztették. Napjainkban csupán három szektor, a televíziós és a rádiós műsorszórás, valamint a nukleáris energia van teljesen lezárva, további 26 szektor pedig csak részben nyitott az FDI előtt. Ezen túlmenően 90 stratégiai fontosságú vállalat esetén minisztériumi engedély szükséges a külföldiek beruházásaihoz. A nagy konglomerátumok ezek közé tartoznak. 2007-től az állami célkitűzések a magas hozzáadott értéket előállító beruházások vonzását részesítik előnyben. Az ösztönzők és a beruházókat segítő ügynökségek ezen célok érdekében lettek átalakítva

(Nicolas és társai, 2013). A koreai FDI beáramlást az állam aktív szerepvállalása kísérte. Az FDI beáramlást szemléltető 4.12. ábrán jól látható, hogy az ázsiai pénzügyi válság időszakában hirtelen megnövekedett az FDI beáramlás, azonban a válságot követően gyorsan visszaállt a válság előtti szintre. A 2000-es évek közepétől azonban ismét gyors növekedésnek indultak az FDI beruházások és a 2005-ös csúcsot követően egy magas szinten stabilizálódott a beáramlás mennyisége.

Az ázsiai pénzügyi válság során hazai befektető híján külső forrásokra volt szükség a reformok megvalósításához. A nagyvállalati szektor átszervezését követően az FDI beáramlás lecsökkent, ami azt jelzi, hogy a fokozott tőkebeáramlás az állami fejlesztéspolitika részét képezte. Az FDI beáramlás 2004 után ismét felgyorsult, azonban továbbra is a nemzeti fejlesztési célok kapnak prioritást, hasonlóan Szingapúr esetéhez. Az állami beavatkozás igyekszik az FDI-t olyan területekre irányítani, ahol a koreai ipar technológia transzferre szorul. Ennek során a vegyesvállalatokat részesítik előnyben a felvásárlásokkal szemben (Thurbon és Weiss, 2005: 7-11). Az FDI beáramlásra az iparpolitika eszközeként kell tekintenünk. Megvalósítása során fontos szerepet kapnak az innovatív ágazatok, amely területen a KKV-k tevékenysége kiemelkedő napjainkban. Arra következtethetünk, hogy a globalizációhoz alkalmazkodott fejlesztő állam iparpolitikája elsősorban a KKV szektor támogatását és az ezzel összekapcsolódó FDI vonzást célozza meg. A fejlesztő állam sikeres alkalmazkodásának ékes bizonyítékát jelenti az, ahogyan a koreai gazdaság átvészelte a 2007-2009-es világgazdasági válságot.

A gazdaság kiemelkedő ütemben növekedett 2008 harmadik negyedéig. A hazai kereslet lassulása ellenére az export fenntartotta a gyors expanziót. A kivitel növekedése 27 százalék volt ebben az időszakban. A Lehman Brothers szeptemberi csődjét követően azonban a nemzetközi pénzpiacokon a pánik lett úrrá. A nyitott tőkemérleg és az exportvezérelt növekedés miatt a válság nem kerülhette el az országot. Mivel Korea 2005 óta rövid lejáratú adósságot halmozott fel -- elsősorban lakossági hitelek formájában -- ezért különösen ki volt téve ennek a likviditási sokknak. Októberben a tőkemenekítés elérte a 25,5 milliárd dollárt, ami több, mint a GDP 3 százaléka. Ennek ellenére a belső hitelpiacokat a válság kevésbé érintette. Az erős pénzügyi szabályozás is szerepet játszott abban, hogy nem volt olyan nagyobb bank, amelyet ki kellett volna mentsen a kormány. Az árfolyamválság bankválsággá történő alakulását a likviditás biztosításának politikája is akadályozta. Ennek során a won leértékelődhetett, a valutatartalékok pedig 240 milliárd dollárról decemberre 201 milliárdra

csökkentek a válság során, ellensúlyozandó a likviditáshiányt. A válság az exportpiacok visszaesése folytán gyűrűzött be Koreába. 2008 szeptembere és decembere között az export 40 százalékkal csökkent, 2009-ben azonban a globális kereskedelem megélénkülésével párhuzamosan a koreai export ismét növekedésnek indult, minek következtében a válságból történő kilábalás jelei kezdtek mutatkozni (Cho, 2010). A válság során és az azt követően mutatott gazdasági teljesítményt a 4.10. ábra szemlélteti.

Abban, hogy a világválság közvetlen hatásai kevésbé érintették Koreát nagy szerepe volt annak, hogy az ázsiai pénzügyi válság során a nagyvállalati szektor átszervezésre került, ennek következtében hatékonysága megnövekedett, a beruházások forrásigényeit pedig részvények értékesítése révén fedezték, nem pedig rövid lejáratú hitelek felvételével. Ez a szemléletváltás lehetővé tette a pénzpiacok szigorú szabályozását, amit anno a fejlesztő állam iparpolitikájának sajátosságai²⁰, később pedig a célok érdekei nem engedtek meg. Mivel a hazai gazdasági szereplők eladósodottságát ilyenformán sikerült keretek között tartani, a pénzügyi intézményrendszer erősítése révén pedig sikerült elkerülni az amerikai mérgezett értékpapírokat, ezért a jelentős állami tartalékok segítségével meg lehetett fékezni a válság terjedését. Láthatóan a fejlesztő állam és az érdekcsoportok kapcsolata a 2000-es években is meghatározta a koreai gazdaság lehetőségeit.

A gazdaság területén működő érdekcsoportok fejlesztési céloknak történő alárendelése nagymértékben befolyásolta a koreai gazdaság lehetőségeit az ázsiai pénzügyi válságot követően. Hogyan hatottak ezek a gazdasági sikerek a civil társadalom csoportjaira? A kialakított elméleti keret és az 1990-es évek fejleményei alapján úgy gondolhatnánk, hogy a civil társadalom virágzása a demokratikus folyamatok gyors előrehaladását eredményezi, ennek során pedig a fejlesztő állam iparpolitikája lehetetlenné válik a konszenzuseresés igénye miatt.

Az 1993-as 46 ezerhez képest 2001-re 75 ezer civil szervezetet tartottak nyilván Koreában, a politikai részvételre gyakorolt hatásuk azonban nem egyezik a várakozásokkal. A választók politikai aktivitása folyamatosan csökkent a demokratikus fordulatot követően (Kim, 2005: 198). A szerző véleménye szerint a politikai korrupció és az ezzel járó alacsony bizalmi szint

²⁰ A zárt tőkemérleg és az állami bankok miatt a vállalatok csak az állam által nyújtott hitelekhez juthattak hozzá. Ilyen körülmények között az erős pénzügyi intézmények kialakítása nem volt cél, hiszen gátolhatták volna a politikailag motivált forráskihelyezést.

az oka annak, hogy a civil szervezetek által generált társadalmi tőke nem képes kifejteni kedvező hatását a demokrácia terén (Kim, 2005: 207-209). Ezzel szemben felvethető, hogy a szerző által bemutatott adatok, habár a szavazói részvétel egyértelmű csökkenését jelzik az 1987-es demokratikus fordulatot követően, még mindig az állampolgárok politika iránti fokozott érdeklődéséről tesznek bizonyosságot. Úgy tűnik tehát, hogy a lakosság a gyors gazdasági növekedést többre értékeli a demokratikus folyamatok előrehaladásánál. Kalinowski (2008: 456-458) szerint közvélemény kutatások arra engednek következtetni, hogy a demokrácia támogatottsága a koreai társadalomban csökken, a társadalmi érdekek a gazdasági növekedést részesítik előnyben.

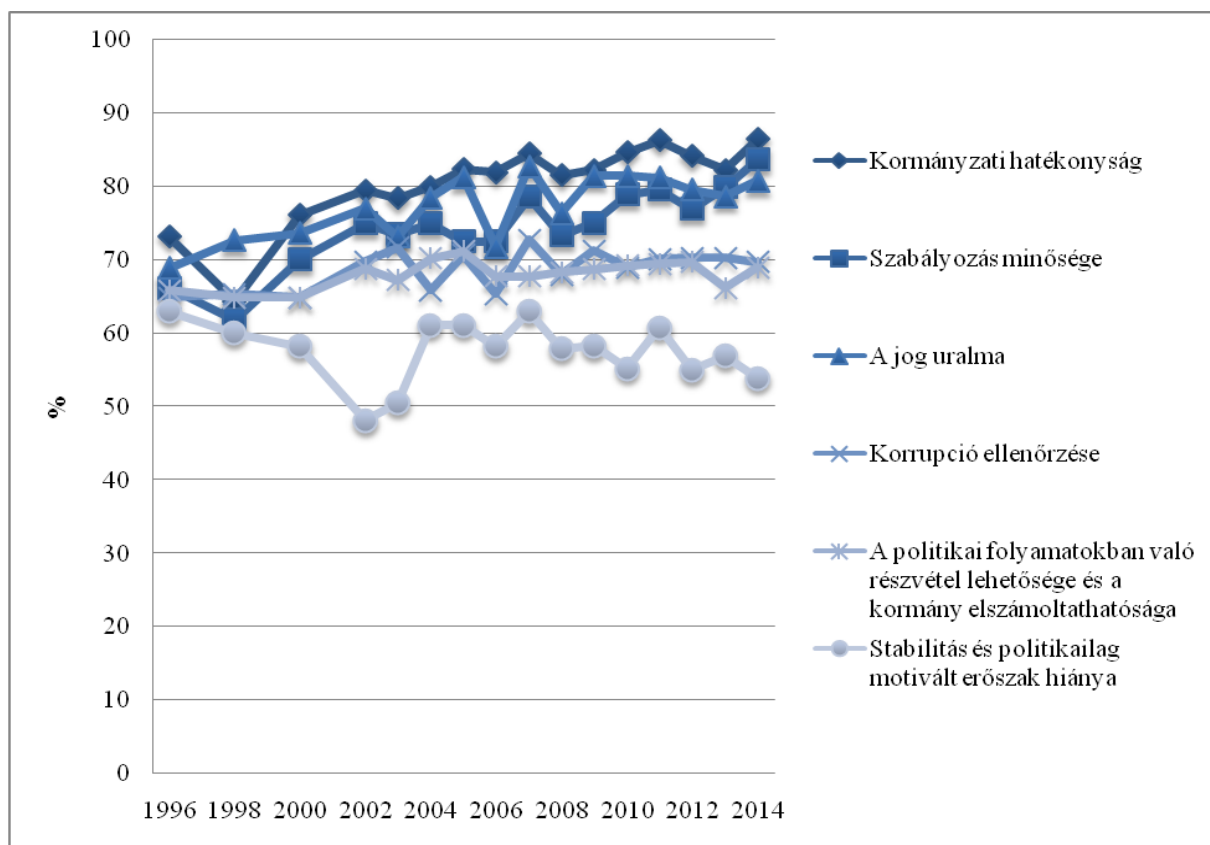
A fentebb leírt társadalmi és gazdasági folyamatokat támasztják alá a Világbank WGI (World Governance Indicators) mutatói²¹. Az 1996 óta létező mutatók hat területen mérik a kormányzatok teljesítményét. A mutatók arról tanúskodnak, hogy az ázsiai pénzügyi válságot követően javulás tapasztalható a kormányzás hatékonysága, a szabályozás minősége és a jog uralma terén. Ugyanakkor a demokratikus folyamatok előrehaladására utaló mutatók terén nem történt változás. A politikai folyamatokban való részvétel és a kormány elszámoltathatósága, valamint a stabilitás és a politikailag motivált erőszaktól való mentesség terén csak nagyon kevés változás tapasztalható. A korrupció ellenőrzése²² terén kevés javulás volt tapasztalható, amit fel lehet fogni a fejlesztő állam beágyazottságából eredő informális kapcsolati háló fennmaradásának. Ezt szemlélteti a 4.13. ábra.

A globalizációban rejlő lehetőségek kiaknázása és a veszélyek elhárítása feltételezi az állami beavatkozást. A társadalom igényli a gyors gazdasági növekedést, amiért cserében a demokrácia korlátozása is elfogadható ár. Ilyen körülmények között lehetőség van a fejlesztő állam fennmaradására, de a hatékony kormányzás, a jó minőségű szabályzórendszer és a jog uralma alapvető fontosságú, hiszen az FDI számára kedvező körülményeket kell teremteni.

²¹ A mutatók azt számszerűsítik, hogy a világ országainak hány százaléka rendelkezik rosszabb eredményekkel a vizsgált országnál. Minél magasabb az érték, annál előkelőbb helyet foglal el az érintett ország a nemzetközi rangsorban.

²² Az iparstruktúra átalakítása során az informális kapcsolatok nagyon fontosak voltak (Cherry, 2003, 2005). A korrupció terén történt lassú változás ezért inkább a fejlesztő állam hőskorában létrejött informális kapcsolatrendszerek fennmaradására utal.

4.13. ábra: A koreai WGI mutatók

Adatok forrása: Világbank adatbázis.

Elérhető: <http://info.worldbank.org/governance/wgi/index.aspx#countryReports>. Letöltve: 2016. 03. 18.

Összegzés: A koreai fejlesztő állam átalakulása az ázsiai pénzügyi válság során megtorpant, mivel megváltozott az állam és a nagyvállalatok közötti erőviszony. A fertőzőes pénzügyi válság külső tényezőként befolyásolta a koreai fejlődés menetét. Az állami autonómia visszaszerzését követően az elit és a társadalom is a fejlesztő állam hőskorában létrejött reflexeknek megfelelően kezdett viselkedni, mivel az intézmények bonyolult összekapcsolódásai (az intézményi merevség) miatt a teljes intézményrendszer átalakítása igen hosszadalmas folyamat. Az állami autonómia visszaszerzését követően végrehajtott beavatkozások -- nagyvállalatok kötelező jellegű átszervezése, bankszektor államosítása, szakszervezetek érdekérvényesítő képességének csökkentése -- a gazdasági szabadság korlátozását jelentették, ami miatt megtorpant az elméleti keretben felvázolt átalakulási mechanizmus. Ezek a reformok szükségesek voltak ahhoz, hogy biztonságosan ki lehessen

aknázni a globális gazdasági és pénzügyi folyamatok kínálta lehetőségeket. A merev, bürokratikus fejlesztő állam alkalmazkodott, hogy továbbra is el tudja látni legfontosabb feladatát, a magas ütemű gazdasági növekedés biztosítását. Az iparpolitika megalkotása során előtérbe kerültek a KKV szektorra épülő innovatív ágazatok, valamint az FDI beáramlás ösztönzése. Az állami képességek javultak az alkalmazkodási folyamat során, elősegítendő az FDI beáramlást, azonban a demokrácia terén nem történt változás. Az államot továbbra is az egyértelmű célok, az állami autonómia és a magánszférával fenntartott szoros kapcsolat jellemzi, amelyek a fejlesztő állam legfontosabb ismérvei. A civil társadalom aktivitása eközben lecsökkent. A társadalom az állami iparpolitika sikerére szavaz. Ugyanakkor a 4.10. ábra alapján az is nyilvánvaló, hogy a tudás alapú gazdaság esetébe szükséges innovációs kényszer már nem teszi lehetővé a hőskorban megszokott növekedési rátákat. A globalizációhoz alkalmazkodott fejlesztő állam egyik legnagyobb sikere az, hogy a 2007-2009-es világgazdasági válságot Korea viszonylag könnyedén átvészelte.

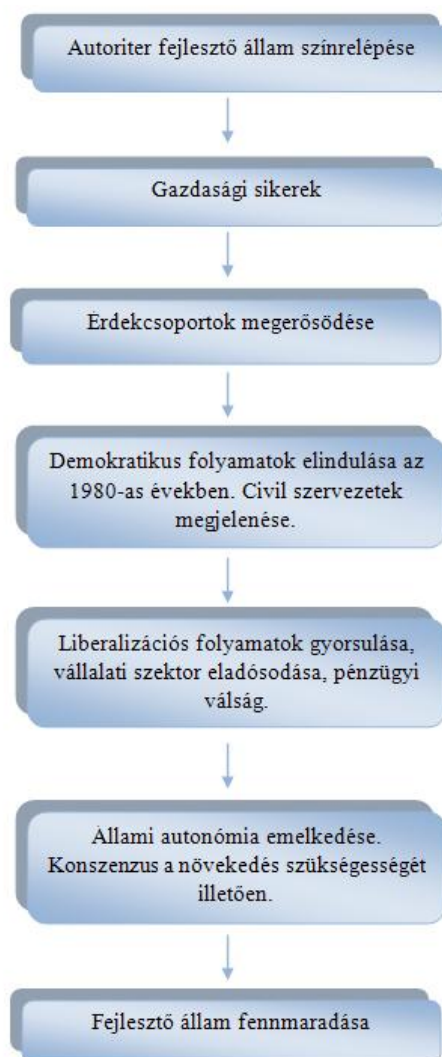
4.6. Következtetések

A belső gazdasági szereplőkre támaszkodó iparpolitika a társadalmi érdekcsoportok alkupozíciójának megerősödéséhez vezetett Koreában, ami végül szétfeszítette a fejlesztő állam intézményi kereteit, teret engedve a demokratikus folyamatoknak. A teljes átalakulási folyamat ugyanakkor nem zajlott le, mivel az ázsiai pénzügyi válság miatt az állami autonómia megnövekedése lehetőséget teremtett a globalizációhoz alkalmazkodott fejlesztő állam megjelenéséhez. A társadalom igényli a gazdasági növekedést, ezért elfogadja a demokratikus folyamatok megtorpanását. A gazdaság teljesítménye erősen függ az állami szerepvállalás sikerességétől az intézményrendszer fejlesztése, a KKV-k támogatása és az FDI beáramlás befolyásolása terén. Elmondható, hogy a globalizációban a fejlődés sajátosságai és a lakosság igényei megteremtik az állami autonómiát, amely keretében lehetőség van a fejlesztő állam fennmaradására, így a teljes átalakulás várat magára. A koreai fejlődés bemutatott folyamatát szemlélteti a 4.14. ábra.

A koreai esettanulmány kapcsán két fontos megállapítást tehetünk. *Először*: a tapasztalt folyamatok egyértelműen megerősítik a második fejezetben kidolgozott átalakulási mechanizmus érvényességét a fejlesztő állam önfelszámoló fejlődésével kapcsolatban. *Másodszor*: a globalizáció kihívásait ellensúlyozó intézményrendszer kifejlesztése valamint

az FDI vonzással és a KKV szektor támogatásával kapcsolatos feladatok az állami autonómia növekedését eredményezik, ezáltal a fejlesztő állam fennmaradásához vezetnek annak ellenére, hogy a gazdasági szereplők egy meghatározó csoportja esetében az állami iparpolitikának már nincs különösebb befolyása, hiszen a csebolok a beruházásaikat már a piacról finanszírozzák. Ezen feladatok jelentik a globalizációban azokat a területeket, amelyek legitimálják a fejlesztő állam működését. A fejlesztő állam fennmaradhat a globalizációban, ehhez azonban az állami képességek javulása elengedhetetlen. Eközben a demokratikus folyamatok előrehaladása lelassul.

4.14. ábra: A koreai fejlesztő állam evolúciója napjainkig

Forrás: saját szerkesztés

Az állami autonómia kulcsfontosságú a fejlesztő állam működése szempontjából. Csökkenése lehetetlenné teszi az egységes fejlesztési tervek megalkotását és kivitelezését, ami a fejlesztő állam lebontásához vezet. A világgazdasági folyamatok kihívásai azonban az autonómia növekedését idézik elő, lehetővé téve az intézményrendszer alkalmazkodását és az állami beavatkozások folytatódását. Felmerül a kérdés, hogy van-e lehetőség az autonómia lecsökkenésével járó veszteségek elkerülésére és a globalizáció kínálta előnyök folyamatos kiaknázására. A következő fejezet ezt mutatja be Szingapúr esetén keresztül.

5. fejezet

Szingapúr

A dolgozat negyedik fejezetében Szingapúr tapasztalatai alapján vizsgálom az állam és az érdekcsoportok kapcsolatát. Arra keresek választ, hogy milyen lehetőségei vannak az állami autonómia gazdasági ciklusoktól független megtartásának. Ennek során részletesen bemutatom a szingapúri iparpolitika alapját képező FDI vonzását elősegítő állami beavatkozások fajtáit és hatásmechanizmusukat. Az iparpolitika sajátosságai miatt Szingapúrban a helyi vállalkozók és a munkások alárendelt szerepet töltenek be, érdekérvényesítő képességük ezért gyenge. A szingapúri fejlesztő állam folyamatosan alkalmazkodik a változó világgazdasági környezethez. Mivel a gazdasági növekedés az állam beavatkozásaitól függ, ezért az állami autonómia magas szintű lehet, gazdasági ciklusoktól függetlenül.

A fejezet a következőképpen épül fel: elsőként az FDI vonzást elősegítő állami beavatkozási formák kerülnek tárgyalásra. Ezt követően a második és harmadik alfejezet a szingapúri fejlődés szakaszokra bontása révén az iparpolitika folyamatos alkalmazkodását mutatja be. Végezetül a szingapúri politikai élet sajátosságai kerülnek tárgyalásra, amelyek alátámasztják az FDI-ra épülő iparosítás kulcsszerepét a fejlesztő állam fennmaradása kapcsán.

5.1. A fejlesztő állam intézményi kereteinek kiépítése

Története kezdetén a környező régió nyersanyagaival való kereskedelem (entrepot kikötő) volt az alapja Szingapúr gazdaságának. Az entrepot kikötői szerepkör két fontos hagyatéka a kínai többség létrejötte a maláj többségű régióban, valamint a képzetlen munkaerő. Az 1930-as évektől kezdődően azonban a bevándorlás üteme lecsökkent, így a természetes szaporulat befolyásolta leginkább a népesség növekedését. 1957-re a népesség létszáma elérte a másfél milliót. A gyors népességnövekedés, az entrepot kereskedelem visszaesése, valamint a szolgáltató szektor területén jelentkező telítettség következtében a munkalehetőségek hiánya jelentkezett. Az 1957-es 5 százalékos munkanélküliségi ráta 1966-ra 9,1 százalékra emelkedett. A gazdasági problémák megoldását a korszellemnek megfelelően az importhelyettesítő iparosításban vélték megtalálni az időközben a visszahúzódó brit birodalomtól függetlenséget nyert városállam döntéshozói. Az importhelyettesítő stratégia

feltételezte a Malajziával létrejövő közös piacot (Huff, 1987: 305-310). A Maláj Föderációba történő 1963-as belépés azonban súlyos etnikai villongásokat eredményezett, amelyek következtében 1965 augusztusában létrejött az önálló Szingapúri Köztársaság. Az új állam kormányzásának feladatát az 1959-ben megválasztott Népi Akciópárt (People's Action Party, röviden PAP) végezte. A városállam gazdasági fejlődését a természeti erőforrások hiánya és a kicsi belső piac miatt az FDI vonzásra és az exportra alapozták (Li, 2000). A PAP napjainkig meg tudta őrizni pozícióját, a gazdasági fejlődés alapját pedig továbbra is az FDI vonzás jelenti.

Az állami beavatkozások alábbi négy területét tartom kiemelt fontosságúnak az FDI vonzásra épülő gazdasági fejlődés beindítása és fenntartása szempontjából: a közszféra korrupciótól való megtisztítása, a szakszervezeti béke megteremtése, a lakossági megtakarítások növelése, valamint a transznacionális vállalatok (a továbbiakban TNC) beruházásainak ösztönzése. A következőkben ismerjük meg bővebben az említett területeket.

5.1.1. A korrupció elleni küzdelem

Empirikus vizsgálatok szerint a korrupció csökkenti a beruházási hajlandóságot, ezen keresztül pedig negatív hatással van a gazdasági növekedésre (Mauro, 1995). Ennek ellentmond az a megfigyelés, miszerint a viszonylag nagy belső gazdasággal rendelkező kelet-ázsiai újonnan iparosodott országok esetében a magas korrupciós szint magas beruházási rátával és magas növekedési ütemmel társult. Esetükben a társadalmi csoportoktól független állam a korrupciós folyamatokat monopolizálta, a korrupciós tevékenységek során pedig a távoli időhorizont érvényesült, ezért jelentős beruházásokat eszközöltek a közjavak területén. Ezen összefüggések nem érvényesültek a térség gyors gazdasági növekedést felmutató kis, nyitott gazdaságaiban. Hongkong és Szingapúr esetében az állam szigorúan fellépett a korrupció visszaszorítása érdekében. Az empiria szerint a korrupció sokkal költségesebb a kis méretű fejlődő gazdaságok esetében (Rock és Bonnett, 2004: 1003-1006). A korrupció kérdése összefügg az FDI beáramlás mértékével is. A termelő beruházások áramlását visszafogja a korrupció növekedése (Brouther és társai, 2008). Lévén kis, nyitott, FDI beáramlásra épülő gazdaság, ezért Szingapúr esetében az állam nem engedhetett teret a korrupciós folyamatoknak.

A korrupció leküzdése érdekében igen erős intézményrendszer jött létre, amely sikeres működése folytán Szingapúr világviszonylatban is élen jár a korrupciómentesség tekintetében. A korrupció igen elterjedt volt 1959-ben, a PAP kormány hatalomra jutása idején. Visszaszorítása érdekében 1960-ban létrejött a Korrupció Megelőzési Törvény (POCA), valamint a törvény kikényszerítése végett az 1952-ben alapított Korrupciós Gyakorlatokat Felderítő Irodát (CPIB) megerősítették. A reformok csökkentették a korrupció lehetőségét valamint a büntetések növelése és a felderítés javulása révén elbátortalanították a korrupciós gyakorlatot. Az intézményi reformok mellett néhány sajátos tényező, mint a kis földrajzi kiterjedés és az alacsony lélekszám folytán megvalósítható központi irányítás szintén a korrupció elleni harc sikerének kedvezett (Quah, 2001, 2007). A korrupcióellenes stratégia sikerét jelzi, hogy a Transparency International felmérése szerint 2015-ben Szingapúr a korrupció tekintetében a 8. legkevésbé érintett országnak minősült²³. A stratégia sikerének következtében a korrupció nem fogta vissza többé az FDI beáramlást. Az iparpolitika megvalósítása érdekében azonban a munkásmozgalmakat is együttműködésre kellett készíteni, hiszen a harcos szakszervezetek nem vonzóak a külföldi beruházók számára.

5.1.2. A munkásmozgalmi béke megteremtése

A kormány közbenjárására a három fontos szakszervezet 1965 végén elfogadta az "Ipari Haladás Kartáját", amely értelmében az iparosításban közrejátszó szereplők -- a munkások, a munkáltatók és az állam -- erőforrásaikat a gazdasági siker érdekében kell felhasználni. Ezen a ponton a gazdasági teljesítmény nemzeti céllá vált. A munkásmozgalmak hagyományos érdekképviseleti szerepe megszűnt és a továbbiakban az állam gazdasági célkitűzéseinek eszközeiként működtek (Yeung, 2005: 92). A szakszervezeti tagok 90 százaléka az Országos Szakszervezeti Szövetség (National Trade Union Congress) tagja lett, amely szervezetet egy kormányzati miniszter irányította és kormányzati bürokraták működtették. Ennek eredményeként a sztrájkok szinte teljesen megszűntek Szingapúrban (Grice és Drakakis-Smith, 1985: 351). A szakszervezetek feletti ellenőrzés megszerzését követően a kormány ellenállás nélkül tudta megvalósítani gazdaságpolitikai célkitűzéseit. Lehetőség volt a nemzetközileg versenyképes bérszint megállapítására és fenntartására. A függetlenné válás idején a szingapúri bérek még 20-30 százalékkal a világpiaci átlag fölött

²³ Forrás: <https://www.transparency.org/country/#SGP>. Letöltve: 2016. 03. 18.

voltak. 1969-ben a szakszervezetek fölötti ellenőrzés következtében a kulcsfontosságú elektronikai ágazatban az órabérek már Dél-Korea, Tajvan és Hongkong bérei alatt mozogtak. Az 1970-es évek elejére Szingapúr volt a nyugati piacok félvezető iparának összeszerelő műhelye. A termelés szerkezetének korszerűsítését célzó lépések ellenére 1975 és 1992 között az ipari munkások bére lassabban emelkedett, mint a konkurens ázsiai országokban. A lassabb bérfejlődés ellenére munkabeszüntetések nem zavarták meg a termelést. A szakszervezeti béke megtartásában ugyanakkor az is szerepet játszott, hogy a szingapúri reálbérek megduplázódtak 1978 és 1990 között (Huff, 1995: 1424-1425). A szingapúri gazdaság felemelkedése hasonlóságokat mutat Koreával a gyors növekedés társadalmi feltételeinek megteremtését illetően. Az iparosítás kezdetén kulcskérdés volt az érdekcsoportok fejlesztési céloknak történő alárendelése. Amíg azonban Koreában a munkásmozgalmak a történelmi fejlődési pálya sajátosságai miatt alárendelt helyzetben voltak, addig Szingapúrban meg kellett teremteni a feltételeit az állami ellenőrzésnek. Ezt tette lehetővé az Ipari Haladás Kartája. A korrupciómentes közszféra és a munkásmozgalmi béke megteremtését követően volt lehetőség az FDI vonzásra épülő iparpolitika elindítására, ami feltételezte a megfelelő mennyiségben rendelkezésre álló forrásokat.

5.1.3. A megtakarítások kikényszerítése a CPF rendszer révén

A Központi Előtakarékossági Alapot (Central Provident Fund, röviden CPF) 1955-ben a Brit gyarmati kormányzat hozta létre azért, hogy a dolgozók számára időskori jövedelmet biztosíthassanak, a forrásigényes általános nyugdíjbiztosítási rendszer bevezetése nélkül. A rendszer lényege szerint a munkáltató és az alkalmazott egyaránt hozzájárul a CPF befizetésekhez, amely összeg egy névre szóló nyugdíjszámlán halmozódik, amíg a felhasználásra jogosult személy el nem éri a nyugdíjkorhatárt. Az eredeti sémát az idők folyamán számos esetben módosították (Vaso és Lee, 2001: 278). Ez a kötelező jellegű, személyre szóló megtakarítási forma az ezredfordulóra egy széleskörű társadalombiztosítási rendszerre vált. Napjainkban a CPF számlák három fontosabb alegységből tevődnek össze: az Ordinary Account, amely legfontosabb felhasználási területeit a lakásvásárlás során a jelzáloghitel törlesztése és a gyermekek oktatási kiadásainak fedezése képezi, a Special Account, amely elsősorban az öregkori megtakarítások felhalmozására szolgál, és a Medisave Account. 2007-ben egy 35 év alatti dolgozó jövedelmének 22 százaléka az OA számlára, 5

százaléka az SA számlára, míg 6 százaléka az MS számlára került. Ugyanakkor egy 55 év feletti dolgozó a jövedelme jóval alacsonyabb hányadát, csupán 18,5 százalékát kellett a kötelező CPF megtakarítási számlákra fordítsa. 2005-ben a CPF megtakarítások összege 119,8 milliárd szingapúri dollár volt, ami a GDP 3/5-e. A számlatulajdonosok átlagosan a CPF megtakarítások 44 százalékát fordítják lakásvásárlásra. A megtakarítások jelentős része felhasználásra kerül az életpálya során (Koh és társai, 2007). A lakásvásárlás mellett az egészségügyi ellátás valamint a családtagok oktatási kiadásainak fedezése terén is jelentős a számlák hatása. Fontos sajátossága a szingapúri társadalombiztosítási rendszernek, hogy a szociális kiadások egy adott személyre illetve annak családjára hárulnak és nem az állami költségvetést terhelik (Vaso és Lee, 2001: 278). A befizetések mértéke a gazdaság aktuális helyzetével, igényeivel összhangban változik, de a foglalkoztatott életkorának előre haladtával csökkenő tendenciájú. A befizetések, a befektetésekből származó jövedelmek és az 55 éves életkor fölötti lehívások adómentesek (Khan, 2001: 14-15). A CPF a rendelkezésére álló forrásokat állampapírokba fekteti. Ennek köszönhetően számottevő a kormányzati adósságállomány, habár az éves költségvetések rendre többlettel zárnak (Phang, 2001: 449). A CPF megtakarítási rendszer az évtizedek során erősen eltávolodott az eredeti rendeltetésétől. Szociális szempontból legfontosabb szerepe a társadalom lakhatási problémáinak megoldásában nyilvánul meg, továbbá a családok egészségügyi kiadásaihoz is hozzájárul. A kötelező jellegű megtakarítások legfontosabb gazdasági szerepe a külső államadósság elkerülésében mutatkozik meg. A továbbiakban tekintsük át részletesebben a szingapúri szociális védőháló két legfontosabb elemét, a Lakásépítési és Fejlesztési Tanács (Housing and Development Board, röviden HDB) által alkalmazott rendszert és az egészségügyi kiadásokat csökkentő Medisave számlákat.

Az 1960-as évektől kezdődően az állam lakásépítési programja a világon az egyik legnagyobbá nőtte ki magát. Az HDB által magánvállalkozókkal építtetett lakások 90 százaléka megvásárolható, 10 százaléka pedig bérbe vehető. 1973 és 1987 között az állam az időszak kezdetén érvényes piaci árakon vásárolta fel az építési területeket, ennek következtében a szingapúri állam vált a legnagyobb ingatlantulajdonossá. 2001-ben az építési területek 80 százaléka állami tulajdonban volt (Phang, 2001: 445). 1968-ban a CPF számlák felhasználhatóvá váltak a HDB lakások megvásárlása érdekében. 1995-ben a lakástulajdonlás aránya 90 százalékos volt Szingapúrban, ennek zöme HDB lakás. A HDB lakásokat a szingapúri állampolgárok számára előnyös áron értékesítik, mivel a HDB uralja a

középosztályú lakáspiac 80 százalékát. A társadalmi legitimáció megtartása végett a kormány érdeke azt kívánja, hogy a lakás piacon ne jelenjen meg buborék (Vaso és Lee, 2001: 279). A HDB a piacinál alacsonyabb árfolyamon kínál jelzáloghiteleket a lakásvásárlóknak. A hitel fedezetéül a vásárló a CPF számlák megtakarításait használja fel. A jelzáloghitel folyósítása érdekében a HDB állami hitelben részesül, aminek a forrása végső soron ugyancsak a CPF számlák. A lakossági (kényszerű) megtakarítások tehát a legfontosabb eszközt jelentik az állampolgárok lakhatási problémáinak megoldása terén. A lakások egy bizonyos idő után eladhatók és lehetőség van még egy, nagyobb lakás vásárlására az alap segítségével. Lévén, hogy a folyamatot a HDB felügyeli, ezért az árak emelkedése nem jelentős (Phang, 2001: 449-53). Mivel értékesíthetők a későbbiekben, ezért a HDB lakások a vagyonfelhalmozás eszközeit képezik a társadalom számára. A kormány ösztönzi is a családokat, hogy a második lakásvásárlási lehetőségüket kihasználva költözzenek nagyobb lakásba, a régit pedig értékesítsék. A lakásprogram továbbá növelte a társadalmi integrációt azáltal, hogy meggátolta az etnikai gettók fennmaradását (Vaso és Lee, 2001: 280). A HDB lakások vásárlása a CPF rendszer legfontosabb felhasználási területe az állampolgárok részéről, amely a fejlesztő állam legitimációjának alapját képezi. Az állami tulajdon döntő része az ingatlanpiacon lehetővé teszi a piaci folyamatok terelését, ennek pedig kedvező társadalmi hatásai nyilvánultak meg az elmúlt évtizedekben.

A CPF számlák egy másik fontos felhasználási területe az egészségügyi ellátás költségeinek csökkentése. Az 1984-ben létrejött Medisave rendszer nem hárítja át a terheket a következő generációkra, továbbá egy élethosszig tartó megtakarítási forma is egyben. 1992-ben a dolgozók 95 százaléka rendelkezett Medisave számlával. Az 1990-ben létrehozott Medishield számla automatikusan származtatódik a Medisaveből. Ez egy kockázat-megosztásos rendszert jelent a teljesebb védelem érdekében. Az 1993-ban létrehozott Medifund a szegények számára nyújt végső mentővázat (Hsiao, 1995: 261-262). A Medisave hozzájárulás életkortól függően a jövedelem 6-8 százaléka. A számlát a közeli családtagok ellátására is fel lehet használni, a fel nem használt összeg halmozódik. A Medisave és a kiegészítő számlák önmagukban a nemzeti egészségügyi kiadások 10 százalékát fedezik, ezért a rendszer ki kell egészüljön a munkáltatói juttatásokkal (35 százalék), állami támogatással (25 százalék), személyes kifizetéssel (25 százalék), valamint más biztosítási lehetőségekkel. A rendszer, társulva az ellátás körülményeinek kategóriákba sorolásával, helyesebb forrásallokációt tesz

lehetővé úgy, hogy mindenki részesülhet magas szintű alapellátásban, költségvetési hiány felhalmozása nélkül (Lim, 2004: 84-88).

A szingapúri szociális politika tehát úgy szolgálja a társadalom igényeit, hogy közben nem ássa alá az ország hosszú távú érdekeit, a magas ütemű gazdasági növekedés fenntartását. A kormány a szociális politikát a makrogazdasági célok elérése érdekében használja fel. A CPF rendszer további fontos makrogazdasági vetülete az infláció alacsonyan tartása a befizetések arányának változtatása révén. 1999-ben a bruttó hazai megtakarítások a GDP 50 százalékát tették ki, aminek nagyobb része a CPF megtakarítások voltak (Vaso és Lee, 2001: 280-281).

Láthatjuk, hogy a CPF rendszer az állampolgárok számára a lakásvásárlás szempontjából bír alapvető fontossággal. A jóléti rendszer és a vagyonfelhalmozás alapját jelentik a HDB lakások. Azzal, hogy az ingatlanpiacon az állam lépett elő a legnagyobb szereplővé biztosította, hogy az érdekcsoportok ne tudjanak jelentős tényezővé válni. Az ingatlantulajdonos elit meggyengítését követően növekedett az állam autonómiája az adott területen, ami lehetővé tette a sikeres lakásépítési program kivitelezését. A CPF séma többi lehetősége csupán kiegészítő jelleggel bír a szociális kiadások esetében, vagyis a család szerepe továbbra is jelentős.

A CPF számlák rendszerét három téren érik kritikák. Egyrészt túl sokrétű feladatot szánnak neki, ezért az a veszély fenyeget, hogy alacsony hatékonysággal fog működni. Egy másik felróható hiányossága a rendszernek a megtakarítások állami kezelése és az ezt övező átláthatatlanság. Az állam 2.5 százalékos nominális kamatot biztosít a befizetőknek, a megtakarításokat pedig külföldön helyezi el. Ezen befektetésekről ugyan nincsenek adatok, de vélhetően sokkal magasabb a megtérülési ráta, mint amit a CPF számlatulajdonosoknak fizetnek. A CPF megtakarítások harmadik veszélye, hogy nem alkalmasak átlagosan 20 évnyi nyugdíjas lét finanszírozására. A szingapúri társadalmi szerződés arra épül, hogy a kormány teljes foglalkoztatást biztosít, a lakosság pedig elfogadja a kormány társadalmi -- gazdasági beavatkozásait. Az előregedő társadalom és a lassuló növekedés azonban a rendszer újragondolását indokolja, mivel a globalizáció kihívásai feltételezik a társadalmi védőháló meglétét (Asher, 2004).

A szingapúri szociális politika alapját jelentő CPF számlák a gyors növekedés évtizedeiben hozzájárultak a lakosság életkörülményeinek látványos javulásához, szociális biztonságot nyújtottak, ezen keresztül pedig legitimálták a kormány munkáját. A kormány feladata a

teljes foglalkoztatás megteremtése volt. A CPF rendszer legfontosabb társadalmi hatását az állampolgárok lakhatási problémáinak megoldása jelenti. A HDB rendszer változatlan sikere -- a második lakás lehetősége -- fenntartja a lakosság érdekeltségét a CPF számlákon elhelyezett megtakarítások növelésében, ami viszont feltételezi a kormány iparpolitikájának folytatódó sikereit, ezáltal legitimálva az állami beavatkozásokat.

A CPF számlák megtakarításai lehetővé tették a kormány számára az állami kiadások finanszírozását a piac kínálta kamatoknál olcsóbban, továbbá a befizetések mértékének a gazdaság aktuális helyzetéhez történő igazítása lehetőséget kínált a makroökonómiai folyamatok befolyásolására. A továbbiakban tekintsük át a fejlesztő állam iparpolitikája szempontjából legfontosabb kiadásokat, az FDI ösztönző lépéseket.

5.1.4. FDI ösztönző lépések

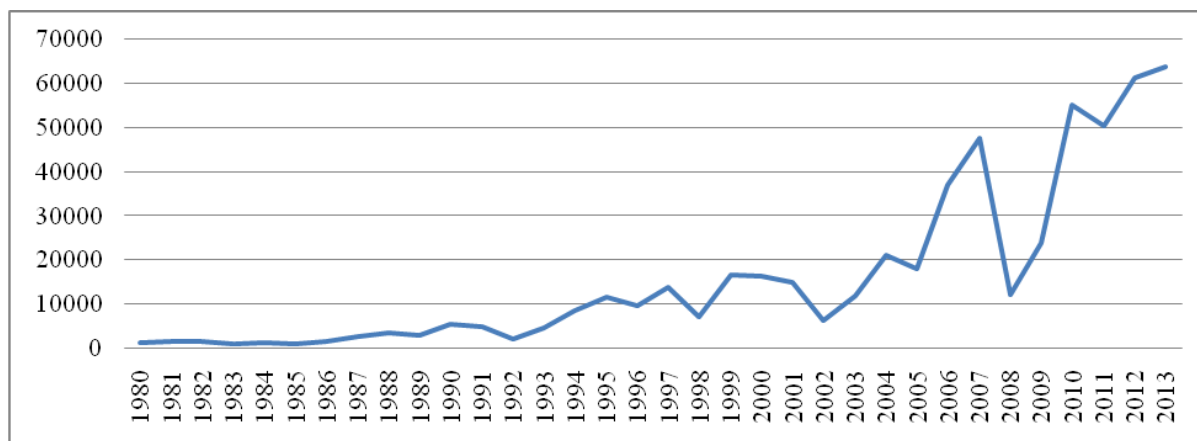
Az FDI vonzásra épülő iparosítási stratégia sikere abban rejlett, hogy egy olyan időszakban alakították ki, amikor a fejlett országok még gyorsan növekedtek és a feldolgozóipari termékek világpiaca bővült, továbbá ebben az időszakban erősödött a verseny a nyugati világ vállalatai között, ami a termelés kiszervezését feltételezte (Grice és Drakakis - Smith, 1985: 351). A külföldi beruházások erőteljes támogatása 1967-ben kezdődött az úgynevezett "pionír státus" bevezetésével. Ennek értelmében az új beruházások adómentességet és más kedvezményeket élvezhettek. Az évek során a támogatások mértékét és időtartamát jelentősen megnövelték. 1975-től a pionír státus 10 évre szólt, a kedvezményeknek köszönhetően pedig 1 dollár befektetés 0,48 dollárba került a beruházónak (Huff, 1999: 38-40). A beruházások támogatása mellett az infrastruktúra kiépítése az FDI vonzás másik alappilléret képezte. Az infrastruktúra fejlesztésre fordított összegek meredeken emelkedtek az 1980-as évek közepéig, amikor a kiadások háromszorosan túlhaladták az FDI beáramlást (uo.: 43). A TNC-k számára a támogatások és a kitűnő infrastruktúra megléte kiemelkedően jövedelmező beruházási területté tette Szingapúrt. A szigetország gazdasági előnyeit azonban nem tudták volna kiaknázni, amennyiben a rendelkezésre álló munka képzettsége nem tette volna azt lehetővé. A következő fontos állami beavatkozási forma ezért a munkaerő képzése.

A függetlenné válást követő időszakban a munkahelyteremtés elsődleges fontosságú cél volt, ezért az oktatáspolitikai homlokterében az alapszintű oktatás általánossá tétele, valamint a

szakmai és technikai oktatás ösztönzése állt. Később, az 1970-es években, a gazdaság igényei megnövekedtek a műszakilag képzett szakemberek iránt, ezért előtérbe került a középfokú technikai és szakmai oktatás. 1980-ban egy új oktatási rendszert vezettek be, amely alapját az úgynevezett "streaming" eljárás jelentette. A streaming értelmében a tanulókat képességeiknek megfelelő irányba terelték már az alpfokú képzés során. Az 1990-es évek fejleménye a felsőfokú oktatás átalakítása és kiterjesztése a gazdaság igényeinek megfelelően (Cheung, 1994). Ellentétben az iparosodás korai szakaszával a globális gazdaság viszonyai között a kormány valamennyi tanuló képességének fejlesztésére kell fókuszáljon. A tudásalapú gazdaságban nincs előre meghatározható fejlődési pálya, ezért a társadalom kollektív képességeinek a fejlesztése kerül előtérbe. A gazdasági növekedés innováció vezérelt, épp ezért a nem hagyományos tárgyak, mint például a művészetek is előtérbe kerülnek (Tan, 2005). Láthatjuk, hogy a szingapúri oktatás mindig a gazdaság igényeihez igazodott, az oktatáspolitikai összhangban volt a fejlettség aktuális állapotával. Az iskolák az adott körülmények között alkalmazható munkaerőt képezték.

A beruházási támogatások, a munkaerő képzése és az infrastruktúra fejlesztés jelentette a szingapúri kormány legfontosabb FDI ösztönzési módszereit. A CPF rendszeren keresztül kikényszerített megtakarítások által azonban a lakosság fizette meg az árát a TNC-k támogatásának. 1966 óta a fogyasztás aránya a GDP 76,7 százalékáról az 1990-es évekre átlagosan 43,8 százalékra esett. A legitimációt a gazdasági növekedés jelenti. Ameddig abszolút értékben növekszenek a lakosság bevételei, addig elfogadják az iparpolitikát. Mivel az egy munkásra jutó fogyasztás több mint kétszeresére növekedett 1967 és 1997 között, ezért a fejlesztő állam legitimációját erősnek tekinthetjük (Huff, 1999: 43-44). A gazdasági sikereknek köszönhetően a politikai elit a munkások és a tőketulajdonosok támogatását is élvezni tudta az elmúlt évtizedek során. Az erős háromoldalú kapcsolatrendszer lehetővé tette, hogy az állam kivitelezze a gazdaság aktuális igényeihez igazodó politikáját (Yeung, 2005: 94-95). Az 1970-es évektől a beáramló FDI fizetésimérleg többletet eredményezett, lehetővé téve, hogy a külföldi valutában tartott állami megtakarítások felhalmozódjanak. Az 1980-as években Szingapúr abszolút értelemben több FDI-t fogadott, mint bármely más fejlődő ország. 1985 és 1992 között a GDP 32 százalékát külföldi vállalatok termelték meg (Huff, 1995: 1425-1426). Az FDI ösztönző politika látványos sikereit szemlélteti az 5.1-es ábra.

5.1. ábra: Nettó FDI beáramlás 1980-tól napjainkig (millió USD)

Adatok forrása: Világbank adatbázis

Elérhető: <http://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DINV.CD.WD> Letöltve: 2016. 04. 25.

Az előbbieken bemutatott négy beavatkozási forma alapvető fontosságú az FDI-on alapuló exportorientált fejlődési stratégia sikerének megértésében. A korrupció csökkentése alapvető fontosságú egy kis, nyitott gazdaság esetében. A munkásmozgalmi béke lehetővé tette a versenytársak esetében tapasztalhatóan lassabb bérfejlődést, valamint az ipar gyors szerkezeti átalakulását az 1980-as évektől. A korrupció elleni sikeres harc és a szakszervezetek állami célkitűzéseknek történő alárendelése tulajdonképpen az állami autonómia megerősödését szolgálta, ami révén lehetőség nyílt az FDI-ra épülő iparpolitika megvalósítására. A CPF számlákon alapuló szociális modell révén az államháztartási kiadások visszafogottak voltak, így a rendelkezésre álló forrásokat a fejlesztési célokra lehetett fordítani, továbbá a CPF megtakarítások az állami iparpolitika számára olcsó hiteleket biztosítottak. Ezen olcsó és bőséges forrásokból az állam a TNC-k gazdasági tevékenységei számára vonzó feltételeket tudott kínálni. Mindazonáltal az állami iparpolitika elfogadásának alapfeltétele a gazdasági növekedés valamint az életszínvonal folyamatos emelkedése. A fentiekben tárgyalt esetek nem csupán a sikeres exportorientált fejlődés kulcsát jelentették, hanem a későbbi struktúraváltásokat is lehetővé tették, amelyek a globalizáció kihívásaival szembeni sikeres helytállás alapjait képezték. A továbbiakban a modern Szingapúr jelentősebb fejlődési szakaszait kívánom bemutatni.

5.2. A munkaigényes exportorientált iparosítás időszaka: 1965 - 1980

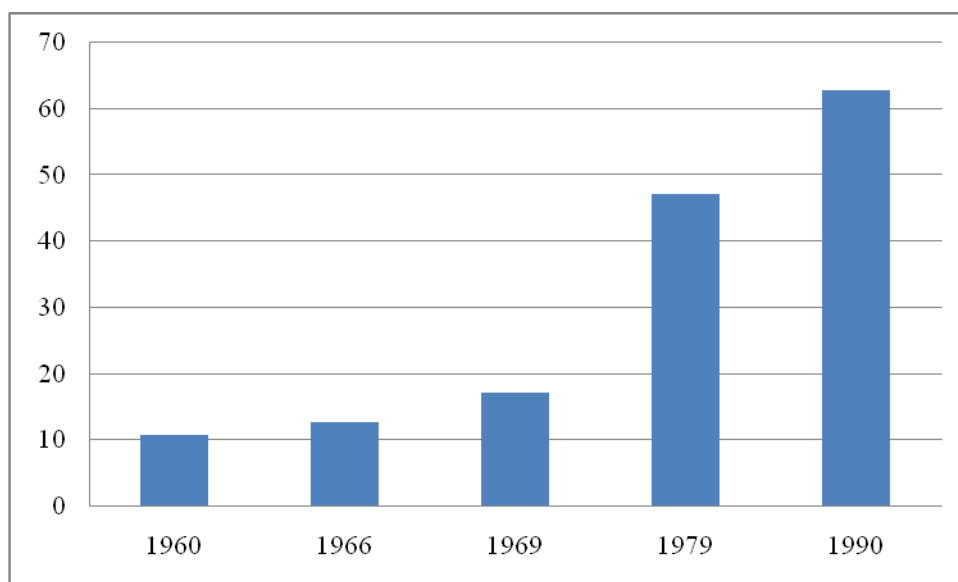
A szingapúri iparosodás kezdetén rendkívül gyors gazdasági növekedés ment végbe, alacsony inflációval kísérve. A reál GDP 8,7 valamint 9,4 százalékkal emelkedett az 1960-as és az 1970-es években, a fogyasztói árindex növekedése pedig 1,2 és 5,6 százalék volt ebben az időszakban. A gazdaság diverzifikálódott az entrepot kereskedelem és a brit katonai bázisok kiszolgálása irányából az exportra termelő feldolgozóipar, szállítmányozás, kommunikáció, valamint a pénzügyi és üzleti szolgáltatások felé. Szingapúr jelentős kereskedelmi, ipari, kommunikációs és pénzügyi központtá fejlődött. A fizetési mérleg állandó többlettel zárt. Ezek a megtakarítások külföldön kerültek befektetésre. A nemzetközi sajtó szerint Szingapúr a legjobb befektetési lehetőséget kínálta, a politikai kockázat alacsony, a munkaerő pedig kiváló minőségű volt. Magasak a profitlehetőség és szabadpiaci környezet várta a külföldi vállalatokat (Lim, 1983: 753-754).

A kormány FDI ösztönző politikájának eredményeként 1967-1979 között a feldolgozóipar részesedése a GDP-ből 20,5 százalékról 29,4 százalékra emelkedett. A területen foglalkoztatottak száma megnégyszereződött az említett időszak során (Huff, 1995: 1423). A sikeres gazdasági átalakító munka eredményeként 1978-tól az olajipar, az elektronikai összeszerelő ipar, valamint a szállítási eszközök gyártása jelentették a feldolgozóipar húzóágazatait. 1977-ben a direkt export a feldolgozóipari termelés 65 százaléka volt, azonban a vezető ágazatokban ez a szám 90 százalékra emelkedett. Az adott időszak fontos jelensége volt a nők tömeges bevonása a termelésbe. 1970-ben a nők aránya a munkapiacra még csupán 30 százalékot tett ki, azonban 1978-ra ez az arány 40 százalékra emelkedett. Mindez az elektronikai összeszerelő ipar felfutásának köszönhető (Grice és Drakakis - Smith, 1985: 353). A feldolgozóipar erős exportvezérelt jellegét szemlélteti az 5.2. ábra, amely az olajipari termékek nélküli feldolgozóipari export GDP-ben kifejezett változását mutatja be. Az exportsikerek a feldolgozóipari termelés erős versenyképességét bizonyítják.

1970-től az elektronikai összeszerelő ipar esetében az egy munkásra jutó költség a legalacsonyabb volt a versenytársak között és csupán 1/10-e az amerikaiak. 1979-ig a termelékenység a feldolgozóiparban gyorsabban nőtt, mint a munka költségei, ami a nők fokozott bevonása által, továbbá vendégmunkások érkezésével volt biztosítható. A feldolgozóiparban foglalkoztatottak száma gyorsan emelkedett a tárgyalt időszakban. Amíg 1967-ben a munkaerő 10,6 százalékát foglalkoztatta, addig 1973-ban már 25,4 százalékát,

1980-ban pedig a 27,1 százalékát, lehetővé téve a munkanélküliség látványos csökkenését, amely 3,55-os szintre süllyedt 1980-ra. Az elektronikai összeszerelés a feldolgozóipari termelés felét tette ki ebben az időszakban (Huff, 1987: 311-314).

5.2. ábra. Feldolgozóipari export részesedése a GDP-ből a munkaigényes iparosítás időszakában, olajipar nélkül (%)

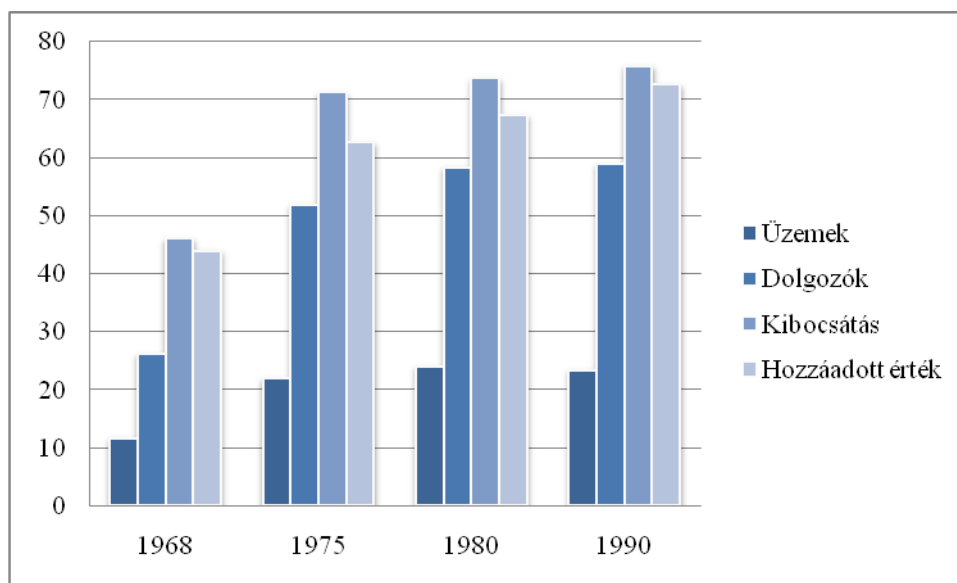

Adatok forrása: Huff, 1994: 305

Az 1980-as évekre tehát az alacsony hozzáadott értéket előállító, olcsó összeszerelő feladatok az ipari termelés meghatározó részét tették ki. A feldolgozóipar az exportteljesítmény és a munkaerő foglalkoztatása terén is kulcsfontosságú ágazat volt. A kormány FDI ösztönző politikájának eredményeként ugyanakkor javarészt külföldi vállalatok uralták a szektort, amelyek az alacsony termelési költségek miatt választották Szingapúrt. A külföldi vállalatok meghatározó szerepét mutatja be az 5.3. ábra.

A sikeres FDI-ra épülő iparfejlesztési stratégiával összefüggésben az 1970-es éveknek több fontos fejleménye volt. Egyrészt bizonyos stratégiai ágazatokban az állam vállalkozóként jelent meg, aminek eredményeként az 1980-as évek közepén a munkaerő 20%-a állami foglalkoztatott volt. Másrészt a gazdaság legnagyobb kihívása az volt, hogy a külföldi beruházásoknak helyi multiplikátor hatása alacsony, mivel a TNC-k pusztán olcsó ipari termelést folytattak az országban. A kihívásokra válaszul az évtized végén a kormány meghirdette a "második ipari forradalom" politikáját (Grice és Drakkakis-Smith, 1985: 354-355).

5.3. ábra: Külföldiek részesedése a szingapúri feldolgozóiparban (%)

Adatok forrása: Huff, 1994: 319

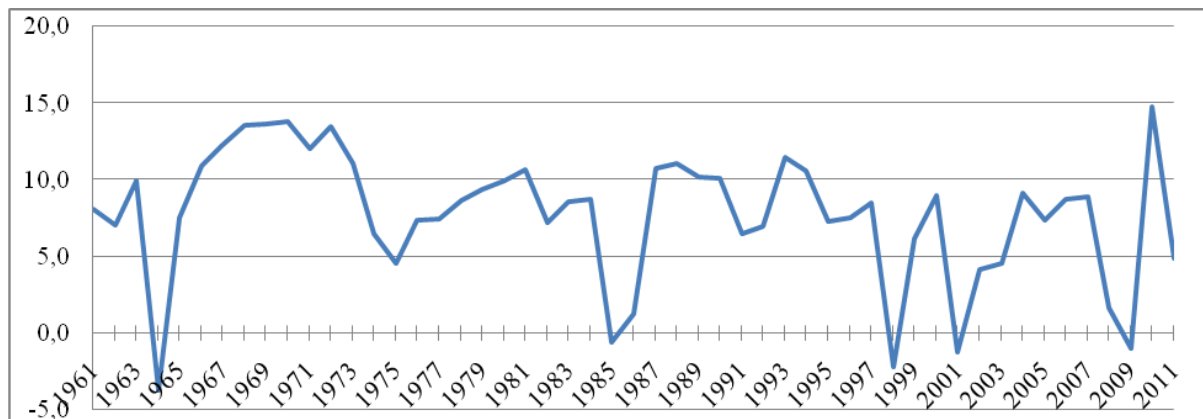
Az új célkitűzések értelmében béremeléseket követeltek meg, amivel a tőkeigényes iparágak meghonosítását kívánták elérni. Mivel a munkaerő képzetesebb volt más fejlődő államok munkaerejénél, ezért a gazdaság kihasználhatta a piaci rést a nemzetközi munkamegosztásban (Huff, 1987: 314-315). További fontos fejleménye ennek az időszaknak, hogy az 1970-es években lépések történtek a nemzetközi pénzintézetek vonzására, az elérhető pénzügyi szolgáltatások körének szélesítése végett, amelyek keretében fiskális ösztönzőket kínáltak a pénzügyi innovációk végrehajtása érdekében (Huff, 1995: 1429-1430).

A kormány FDI ösztönzésre épülő iparpolitikája már a fejlődés kezdeti időszakában sikeresnek bizonyult. A munkások fejlesztési céloknak történő alárendelése valamint a lakosság kényszerű megtakarításai lehetővé tették a nyugodt fejlődést és a külföldi nagyvállalatok támogatását. Az FDI vonzásra épülő iparpolitika kiemelkedő sikerét szemléltetik az adott időszak GDP adatai (lásd az 5.4. ábrát). Azonban az 1970-es évek közepére az olcsó feldolgozóipari munkán alapuló fejlődés korlátai egyértelművé váltak, ezért a kormány lépéseket tett az olcsó munkán alapuló iparosítás meghaladására.

Szingapúrban az iparosítás kezdeti sikereit követően nem zajlott le a dolgozat elméleti keretének megfelelő átalakulás. Koreával ellentétben Szingapúrban az iparpolitika sikere nem vezetett az érdekcsoportok alkupozíciójának erősödéséhez. Az iparfejlesztés nem a helyi vállalatokra épült, ezért azok alkupozíciója alacsony maradt. Továbbá az FDI beáramlás

ösztönzése miatt a szakszervezeti mozgalmak már az iparosítás kezdetén alá lettek rendelve az állami céloknak. Korea esetén az iparosítás kezdetén még gyenge szakszervezeti mozgalmak elnyomása nem történt meg, az iparosítás jellegzetességei pedig segítették a munkások szerveződését. A fejlesztő állam Szingapúrban a kezdeti időszak látványos sikereit követően is zavartalanul folytatni tudta tevékenységét.

5.4. ábra: A szingapúri GDP változása 1961 és 2011 között (%)

Adatok forrása: Singstat adatbázis.

Elérhető: <http://www.singstat.gov.sg/> Letöltve: 2012. 09. 24.

5.3. A tőkeigényes iparosítás időszaka

Az 1970-es években a szingapúri ipar alacsony béreken alapuló versenyképessége visszaesett. A versenyképesség megtartása érdekében az állam 1972-ben létrehozta az Országos Béregyeztető Bizottságot (National Wage Council, röviden NWC), amely keretében a bérek évenként megállapításra kerültek. Az NWC háromoldalú (tripartite) egyeztetések színtere volt, amelyeken a kormány, a kormány által ellenőrzött szakszervezetek és a munkáltatók vettek részt (Huff, 1995: 1424). Az NWC feladata az első időszakban a bérek kordában tartása volt, azonban 1979-ben az ipari átalakulás elősegítése érdekében korrektív bérpolitikát vezettek be, amelyet enyhe túlzással "Második Ipari Forradalomként" is neveznek. Az NWC a bérek emelkedését irányozta elő, amit a munkaerő átképzése kísért. A távlati cél a magas hozzáadott értéket előállító ipar kialakítása valamint az üzleti szolgáltatások előtérbe kerülése volt. Egy minőségi váltás történt a beáramló külföldi tőke terén, amely hatására Szingapúr olcsó termelőbázisból regionális ellenőrző és irányító

központtá vált. Felgyorsult a vendégmunkások beáramlása, akiket főként az innovatív ágazatokban láttak szívesen (Yeung, 2005: 93). A szingapúri feldolgozóipar, meglovagolva a felvirágzó kereslet adta lehetőségeket, a magasabb hozzáadott értékű számítástechnikai alkatrészek gyártására szakosodott az 1980-as években. 1985-ben az elektronikai ipar a feldolgozóipari foglalkoztatás 1/3-át adta (Huff, 1987: 314). A tőke és tudásigényes termelés felfutása mellett az évtized a szingapúri szolgáltató szektor felvirágzását is magával hozta. Elsősorban a kereskedelem, a szállítmányozás és kommunikáció, a banki és pénzügyi szolgáltatások továbbá az üzleti szolgáltatások jelentették a húzóágazatokat ebben az időben. Amíg 1980-ban az említett szolgáltatások a GDP 37 százalékát termelték meg, addig 1985-ben már a 47,4 százalékát. Az 1980-as években a feldolgozóipar részesedése visszaesett az 1980-as 23,9 százalékról 1985-re 19 százalékra (uo.: 315-316). Az iparstruktúra korszerűsítése feltételezte az új technológiák FDI útján történő megszerzését és ezzel párhuzamosan a munkaigényes termelés kiszervezését. Az 1980-as évek folyamatai a bérek kötelező jellegű emelése útján piaci alapon idézték elő a struktúraváltást, a későbbiekben azonban állami beavatkozások is igyekeztek azt elősegíteni.

Az egyik ilyen beavatkozási forma az állami vállalatok 1987-ben megindult privatizációja volt. Habár a politikai változások lassúak voltak, ennek ellenére a kormányzat eltávolodott az államvezérelt felfogástól és egy sokkal piacvezéreltebb politikát honosított meg az 1990-es években (Haque, 2004: 232). A célok érdekében egy jól megtervezett, szakaszos megközelítést érvényesítettek, amely fokozatos liberalizációt jelentett. Jól fejlett intézményrendszer és szabályozás mellett zajlott a piacnyitás. A szingapúri privatizációnak azonban a nemzetközi tapasztalattal ellentétben nem az állami vállalatok alacsony hatékonysága volt az indítéka, hanem az, hogy felkészítse őket a globális versenyre²⁴ (Heracleous, 1999: 439-442). A lassú privatizáció a szingapúri vállalatok nemzetközi piacokon történő helytállását igyekezett elősegíteni külföldi tőke és vezetési tapasztalat bevonása által.

Az új technológiák megszerzésének egy másik lehetőségét a szingapúri vállalatok nyugati terjeszkedése kínálta. Az állami szerepvállalás az 1980-as évek közepét jellemző válságos

²⁴ A neoklasszikus elmélet szerint nincs különbség a tulajdonformák között a vállalat teljesítményét tekintve, amennyiben teljesülnek az alábbi feltételek: a vállalat versenyző piacon működik, a menedzsment a piac jelzéseit követi és megfelelő önállósággal bír döntései során, továbbá teljesítmény alapján jutalmazott. A gondot az okozza, hogy számos kormánynak vannak nem gazdasági jellegű elképzelései az állami vállalatok tevékenységével kapcsolatban (Nellis, 1994).

időszak hatására kezdődött és a szingapúri cégeket nyugati befektetésekre kívánta ösztönözni (Yeung, 2000: 135-143). Amíg a kiáramló FDI 1986-ban csupán 2,6 milliárd szingapúri dollár volt, addig ez az érték 1996-ban már 55,7 milliárdra emelkedett (Yeung, 1999: 252). Az új technológiák megszerzését, valamint új piacok elérését célzó befektetések zöme azonban nem volt sikeres, a szingapúri vállalatok nem voltak képesek helytállni a nyugati piacokat jellemző erős versenyben. Ezt követően a regionális terjeszkedés került előtérbe (Yeoh és társai, 2004: 4). Az 1990-es évek fontos változása, hogy előtérbe került a munkaigényes ágazatok irányított kiszervezése.

Az 1993-ban bevezetett "Regionalizáció 2000" stratégia értelmében a szingapúri vállalatokat ösztönözték, hogy a régióba szervezzék ki termelésüket (Yeung, 2000: 143). Tulajdonképpen a szingapúri regionalizációs stratégia egy intézményi válasz volt a nyugati FDI beáramlástól való túlzott függőségre (Yeung, 1999: 267). A regionalizációs stratégia első látványos megnyilvánulását az úgynevezett "Növekedési Háromszög" jelentette. Ennek keretében az állam a szomszédos Malajziával és Indonéziával együttműködve ipari parkok létrehozásával valamint adókedvezmények és támogatások révén ösztönözte a munkaigényes szingapúri ipar kiszervezését (Sparke, 2004: 486). A kezdeti lelkesedést az ázsiai pénzügyi válság törte meg, továbbá a létrehozott ipari parkok versenytársakra találtak a régióban újonnan megnyitott létesítmények miatt (uo.: 489).

Az ázsiai pénzügyi válság rövid ideig tartó, de erőteljes visszaesést idézett elő Szingapúrban (lásd az 5.4. ábrát). A szingapúri nehézségeket azonban nem a pénzügyi rendszer gyengeségei okozták, hanem az, hogy a gazdaság szoros kapcsolatokat ápol a környező országokkal. A kapcsolatok erősségét jelzi, hogy 1995-ben az FDI 58 százaléka Ázsiából érkezett, azonban az erős pénzügyi szabályozásnak köszönhetően, valamint az állam ingatlanpiac terén játszott kiemelkedő szerepe folytán a gazdaságban kevésbé jelentkeztek a túlfűtöttség jelei. A helyi pénzintézetek nem szenvedtek a nagymennyiségű fizetésképtelen hiteltől, az ingatlanpiac pedig nem omlott össze (Yeung, 2000: 147). Mivel a pénzügyi liberalizáció fokozatosan ment végbe, a Szingapúri Monetáris Hatóság (MAS) szigorú felügyelete mellett, ezért 1997 júliusában a szingapúri pénzügyi szektor még nem volt teljesen liberalizálva, ezáltal nem volt kitéve a nemzetközi folyamatoknak. Jelentősebb liberalizációs lépésekre csak a válság lecsengését követően került sor, kiaknázva a globális tőke gyors beáramlását. A nemzetközi szereplőkkel folytatott versenyben történő helytállás érdekében a helyi pénzintézeteket összeolvadásra kényszerítették, két igen tőkeerős

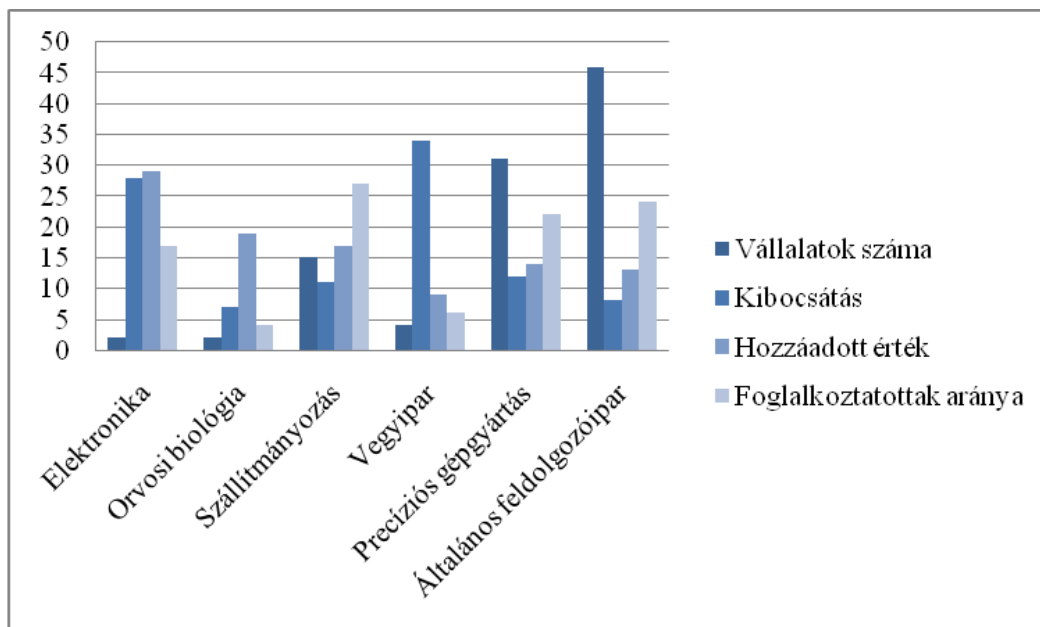
szingapúri bankot hozva létre (Yeung, 2005: 96-98). Nem véletlen tehát, hogy a pénzügyi szektor részesedése volt a legnagyobb a regionalizációs folyamatokból -- 1998-ban 58,7 százalék -- amíg a feldolgozóipari szektor részesedése csupán 25,8 százalékot tett ki. A szingapúri vállalatok nem erősek a technológia és a menedzsment szempontjából. A szingapúri FDI beruházásokat általában a nemzetközi vegyesvállalatok létrehozásával lehet jellemezni (Pangarkar és Lim, 2003: 603-607). A nehézségek ellenére a regionalizációs folyamatok előretörését jelzi, hogy a kétezres évek elején a kiáramló FDI a beáramlóval azonos mértékű volt Szingapúrban. A kiáramló FDI 60 százaléka Ázsiában kerül befektetésre. Az állam többek között ipari parkok létrehozásával és államközi szerződésekkel igyekszik előmozdítani a folyamatot. Azonban a helyi szintű állami adminisztrációval történő együttműködések nehézkesek, az ipari parkokat körülvevő régiók pedig gyengén fejlettek (Yeoh és társai, 2004). A kedvezőtlen beruházási tapasztalatok folytán az ázsiai pénzügyi válság után a szingapúri vállalatok számára ismét fontossá vált a régió túl terjeszkedés, amit ismét az állami vállalatok privatizációjának fokozódása kísért. A válságot követően a szingapúri befektetők a világgazdaság egyéb fejlődő részei felé kezdtek tekintgetni, úgy mint Közép-Európa, Latin-Amerika, vagy a Közel-Kelet (Yeung, 2000: 152-153).

A szingapúri regionalizációs kísérletet nem lehet egyértelmű sikernek nevezni. A szingapúri vállalatok technológiai ellátottsága nem megfelelő, a befogadó gazdaságok pedig nem kínálnak kedvező környezetet az ipari parkok működése szempontjából. Jelentősége abban rejlik, hogy előmozdította a szingapúri gazdaság technológiai színvonalának fejlődését az olcsó összeszerelő munkák kiszervezése révén. Valójában a "második ipari forradalom" politikájának egy velejárója, ami lehetővé tette, hogy magasabb hozzáadott értéket termelő tevékenységek honosodjanak meg a szigetországban. Az iparstruktúra folyamatos korszerűsítése során a következő fontos lépést a biotechnológiai ipar meghonosítása jelentette.

A szingapúri posztindusztriális stratégia a biotechnológiai ipar ösztönzéséből valamint a gyors változások miatt munkanélkülivé válók átképzéséből épül fel. A biotechnológiai iparág kiépítése 2001-ben kezdődött, előtte tulajdonképpen nem létezett ez az ágazat Szingapúrban (Pereira, 2008: 1192-1200). A 2000-es évek elején a biotechnológiai ágazatot a gazdaság alappillérvé kívánták emelni az elektronika, a mérnöki szolgáltatások és a vegyipar mellett. A cél elérése érdekében jelentős forrásokat irányítottak át a humántőke képzésére, könnyítették a külföldi szakértők foglalkoztatását, továbbá kiemelt infrastrukturális

beruházásokat eszközöltek. Mindez emlékeztet az állam korai iparfejlesztési lépéseire. Az iparosítás ebben az esetben is a nagy multinacionális vállalatok FDI ösztönző lépések által történő vonzásával valósul meg, a kis hazai piac miatt pedig a termelés exportálásra kerül. A biotechnológiai ipar kialakítása érdekében megvalósult lépések sikereit jelzi, hogy 2005-ben az ágazat a feldolgozóipari termelés 10 százalékát hozta létre és a munkaerő 2,6 százalékát foglalkoztatta (Pereira, 2006). A tudásalapú gazdaság kifejllesztése azonban egy lassú folyamat, továbbá a már meglévő ágazatokban is van még fejlődési potenciál. Ahogyan az 5.5. ábra is bemutatja, a hagyományosnak tekinthető szingapúri ágazatok -- úgy mint az elektronika vagy a szállítmányozás -- továbbra is kulcsfontosságú pozíciót foglalnak el a gazdaságban. Ugyanakkor az adatok azt is bizonyítják, hogy az állami beavatkozás eredményeként napjainkban is lehetőség van kiépíteni új ágazatokat, amelyek a jövőbeni gazdasági növekedés alapjait jelenthetik.

5.5. ábra: A szingapúri feldolgozóipar fontosabb jellemzői 2013-ban (%)

Adatok forrása: The census of manufacturing activities 2013: 2.

Elérhető: www.edb.gov.sg/content/dam/edb/en/resources/pdfs/others/

Report_on_the_Census_of_Manufacturing_Activities_2013.pdf Letöltve: 2015. 05. 10.

A globalizáció kihívásaihoz történő folyamatos alkalmazkodás egy igen sikeres stratégiának bizonyult Szingapúr számára, amit a fejlesztő rezsim fennmaradásán túl az is bizonyít, hogy a

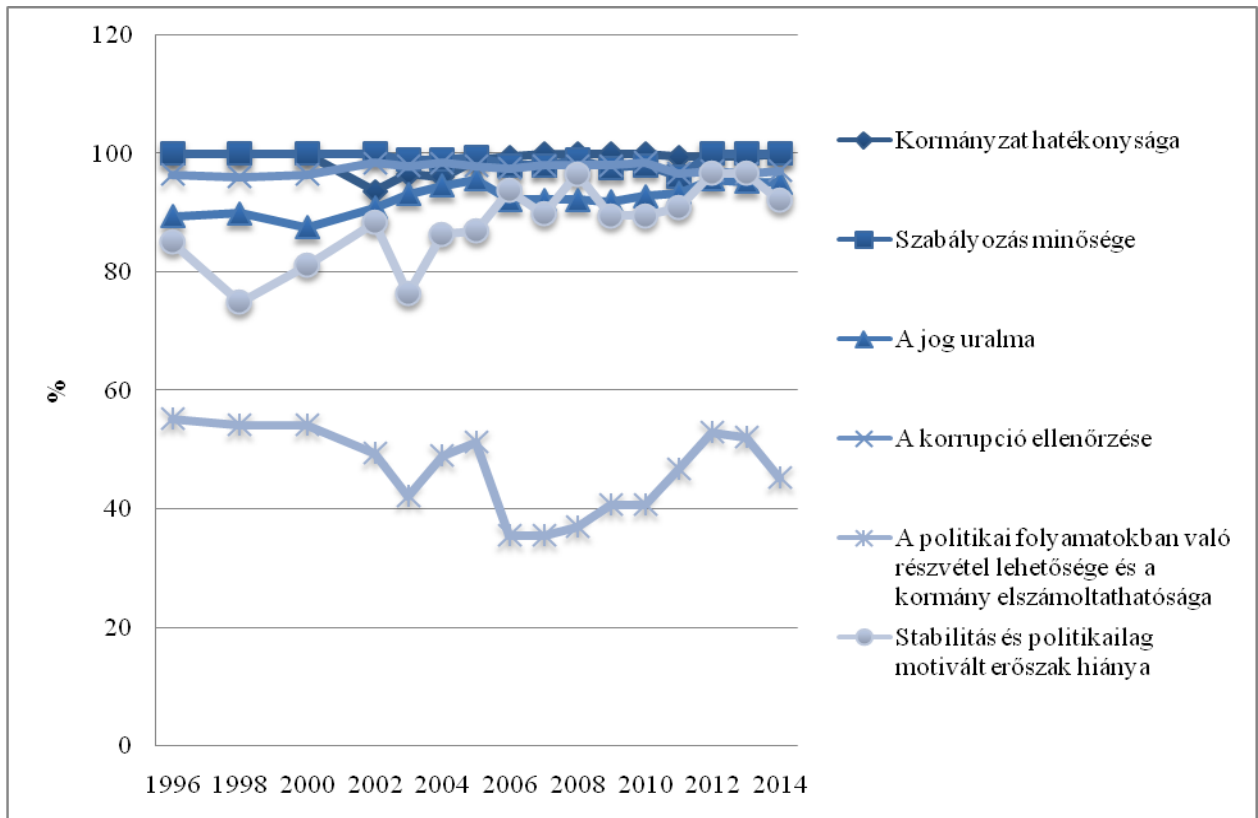
gazdaság a 2007-2009-es világgazdasági válságot az ázsiai pénzügyi válsághoz hasonlóan könnyedén átvészelte.

2004 és 2008 között a gazdaság 8 százalékos növekedést tudott felmutatni. A növekedés motorját a feldolgozóipar és a szolgáltatások jelentették. Mivel a nyugati piacok kereslete 33 százalékat tette ki a gazdaság nem olaj jellegű exportjának, ezért az exportpiacokon kirobbanó válság közvetett módon Szingapúrba is begyűrűzött (Thangavelu, 2008: 3-6). Szingapúrt a gazdasági világválság hatásai a 2008-as esztendő utolsó negyedében érték el, ezt követően a 2009-es év első fele a válság elmélyülésének időszakát volt a városállamban. A világgazdasági kereslet megélénkülése, valamint a kormány határozott beavatkozásának köszönhetően 2009 második felében ismét növekedési pályára talált a gazdaság, ezért az "évszázad recessziója" éves szinten mindössze 2 százalékos gazdasági visszaesést eredményezett. A válság éveit követően 2010-ben a szingapúri gazdaság teljesítménye rekordmagasságba emelkedett, elérve a 14,5 százalékos gazdasági növekedést. A válság közvetett jellegét bizonyítják a szingapúri export tapasztalatai. 2009-ben, a válság elmélyülésének évében a kivitel 18 százalékos visszaesést szenvedett el, ugyanakkor a 2010-es gyors fellendülés alatt 22,4 százalékkal bővült, majd 2011-ben a megszokottnak nevezhető 7,5 százalékra mérséklődött a növekedés (Fikó, 2013: 310). A gazdasági növekedés gyors visszatérése a világgazdasági válságot követően kedvezően hat a fejlesztő állam legitimációja szempontjából.

Szingapúr iparpolitikáját az 1980-as évek óta a világgazdaság követelményeihez történő alkalmazkodás, az iparstruktúra rendszeres korszerűsítése jellemzi. Ennek során továbbra is az FDI beáramlásra helyeződik a hangsúly, az alacsony termelékenységű ágazatok pedig kiszervezésre kerülnek. Az iparstruktúra alkalmazkodása miatt az FDI-ra épülő iparpolitika napjainkig igen sikeres tudott maradni, vagyis továbbra sem ment végbe a helyi érdekcsoportok alkupozíciójának növekedése. Ellentétben Koreával, Szingapúrban a helyi gazdasági szereplők számára még a korlátozott belépés sem volt elérhető az exportképes ágazatokban, ezért alkupozíciójuk gyenge maradt, ennél fogva nem indult el a piac és a demokrácia közötti anyagi körforgás. Ennek következtében pedig az elméleti keretben felvázolt átalakulási mechanizmus sem indulhatott el. A fejlesztő állam Szingapúrban mindvégig megtartotta autonómiáját.

A globalizáció követelményeihez történő igazodást és ezzel párhuzamosan a fejlesztő állam fennmaradását támasztják alá a Világbank korábban már megismert WGI (World Governance Indicators) mutatói is²⁵.

5.6. ábra: A szingapúri WGI mutatók

Adatok forrása: Világbank adatbázis

Elérhető: <http://info.worldbank.org/governance/wgi/index.aspx#countryReports> Letöltve: 2016. 03. 18.

A vizsgált hat mutató közül öt kimagasló teljesítményt tükröz. A kormányzat hatékonysága, a szabályozás minősége, a jog uralma, a korrupció ellenőrzése valamint a stabilitás és politikailag motivált erőszak esetében Szingapúr irigylésre méltó pontszámokat ért el a mérések kezdete óta. Hangsúlyozandó, hogy már az 1990-es évek értékei is kiemelkedőnek tekinthetők. Látható, hogy a beruházások vonzására épülő iparpolitika megköveteli az állami

²⁵ Az indexek azt számszerűsítik, hogy a világ országainak hány százaléka rendelkezik rosszabb mutatókkal a vizsgált országnál. Minél magasabb az érték, annál előkelőbb helyet foglal el az érintett ország a nemzetközi rangsorban.

képességek folyamatos javítását. Csupán egyetlen mutató, a politikai folyamatokban való részvétel lehetősége és a kormány elszámoltathatósága esetében tapasztalhatunk igencsak gyenge eredményeket. Arra következtethetünk, hogy a gazdasági sikerek ellenére a demokratikus folyamatok terén nem tapasztalható előrelépés. A társadalom elfogadja a demokrácia korlátozását cserébe a kiemelkedő gazdasági teljesítményért (lásd az 5.6. ábrát).

Összefoglalás: A fejlesztő állam kezdeti sikerei Koreával ellentétben nem hozták el a fejlesztő rezsim háttérbe szorulását. Szingapúr esetében a változások a munkaigényes termelés kiszervezését valamint az állami vállalatok privatizálása irányába tett lépéseket jelentettek. A fejlesztő állam nem kényszerült visszavonulásra, hiszen az iparstruktúra FDI vonzás segítségével történő rendszeres modernizálása révén továbbra is képes volt befolyásolni a társadalmi és a gazdasági folyamatokat. A sikeres struktúraváltások rámutatnak a szingapúri fejlesztő állam autonómiájára, hiszen az állami célok elérése érdekében valamennyi gazdasági szereplővel szemben érvényesíteni tudta akaratát. Ebből kifolyólag a szingapúri fejlesztő állam a 21. században is folytatja azt az iparpolitikát, amelyet az 1960-as években sikeresen meghonosított.

Az elméleti megfontolások alapján arra következtethetünk, hogy a szingapúri fejlesztő állam fennmaradása mögött a helyi érdekcsoportok gyenge alkupozíciója rejlik. A jelenség magyarázatát a társadalmi és gazdasági fejlődés sajátosságaiban kell keresni. Az FDI-ra épülő iparosítás miatt a helyi ipari csoportok számára nem volt lehetőség belépni az exportra termelő szektorokba, ezáltal alkupozíciójuk gyenge maradt. Ennek nyomán nem zajlott le az elméleti keretben felvázolt folyamat, amely pluralizmushoz, majd a civil társadalom aktivitásának növekedése révén a demokratikus folyamatok elmélyüléséhez vezetett volna.

A bemutatott elméleti fejtegetéseket megerősítve Pereira (2008) a szingapúri fejlesztő állam fennmaradását a kormány iparpolitikájának tulajdonítja. Az FDI beáramlásra épülő fejlődés következtében nem jött létre a koreaihoz hasonló erős hazai iparos réteg. Mivel nincsenek erős belföldi ipari csoportok, amelyek a koreai csebolokhoz hasonlóan a fejlődés egy adott fokán képesek lennének saját üzleti céljaikat megvalósítani, ezért a munkások kiszolgáltatottak az állami iparpolitikának. Ameddig az sikeres, addig a fejlesztő állam fennmaradhat.

Az FDI beáramlásra épülő iparpolitika következtében az állami autonómia erős maradhatott, így a fejlesztő rezsim megtarthatta hatalmát. A WGI mutatókat szemléltető 5.6. ábra azonban

a demokratikus folyamatokkal kapcsolatban erős aggályokra ad okot. Korea esetében a politikai részvétel és a kormány elszámoltathatósága esetében nem láthatunk ennyire rossz eredményeket. Koreában megtörtént a fejlesztő elit leváltása és a demokratikus fordulat óta számos kormány váltotta egymást. A demokratikus folyamatok terén tapasztalható hiányosságok ellenére a koreai szavazók képesek érvényesíteni akarataikat. Vajon Szingapúr esetében a gazdasági sikerek valóban elegendőek a fejlesztő állam fennmaradásához, vagy a politikai elit más eszközöket is igénybe vesz a hatalom megtartása érdekében?

5.4. A szingapúri belpolitika sajátosságai

A hatalom megtartását célzó kormányzati eszközök alapján Szingapúr nem diktatúra, hanem inkább egy hegemon állam, amely legitimitása a konszenzuson alapszik (Sim, 2001: 47). A szingapúri alkotmány a demokratikus elvekre épül. Alapvetőnek tekinthető a szólásszabadság, a gyülekezés szabadsága és a civilszervezetek megalakításának szabadsága, továbbá a szabad élethez és a tulajdonhoz való jogok. Az állampolgárok beleszólása a politikai élet menetébe azonban sokkal bonyolultabb folyamat²⁶. A politikai elit véleménye szerint a közvélemény nem alkalmas a politika formálására²⁷ (Leong, 2000: 439-440). A szingapúri választási rendszer alapjai egyébiránt demokratikusak. Amely képviselőjelölt egy adott választókerületben a legtöbb szavazatot kapja, az kerülhet be a parlamentbe. Az ellenzéki jelöltek győzelme mégis nehézségekbe ütközik. A PAP képviselői 1968 óta uralják

²⁶ A vallási és etnikai kérdések tabunak számítanak és nyilvánosan nem tárgyalhatók, mivel destabilizáló hatásúak lehetnek. Ugyanakkor ezen kényes kérdéskörök nincsenek pontosan rögzítve, ezért a kormány számára kínos kérdéseket könnyedén ide lehet sorolni, ezáltal beszüntetve a vitát (Leong, 2000: 441). Az ellenzék háttérbe szorítását, elbizonytalanítását segíti a gyarmati idők óta hatályban lévő Belső Biztonsági Törvény (ISA), amely értelmében bárkit határozatlan időre őrizetbe lehet venni, amennyiben feltételezhető, hogy nemzetbiztonsági kockázatot jelent (Hwee, 2002: 217). Az ellenzéki vezetőknek különféle vádak kapcsán több esetben is szembe kellett nézniük a törvénnyel (Fetzer, 2008: 140).

²⁷ A kormány a sajtó ellenőrzés alatt tartja. A Hírlap és Nyomtatott Sajtótermékek Törvény (NPPA) értelmében a sajtótermékek hazai tulajdonosok birtokában vannak. A kormány továbbá a szerkesztőségi alkalmazottak kinevezésére is befolyást tud gyakorolni. A törvény ezen felül előírja a sajtólicencké évenkénti megújítását. Ezen körülmények nem meglepő módon erősen befolyásolják a sajtótermékek hangvételét, öncenzúrához vezetnek. A sajtó legfontosabb szerepe a társadalmi kohézió erősítése, a politikai elit és a lakosság közötti konszenzus megtalálásának elősegítése, valamint a lakosság ideológiai nevelése (Bokhorst-Heng, 2002). A szingapúri kormány a hagyományosnak nevezhető médiumok tekintetében kiválóan megoldotta a sajtó állami céloknak történő alárendelését. Az internetes közösségi média kibontakozása azonban a lehetőségek széles tárházát kínálja az ellenzéki nézetek terjesztésének. A hagyományosnak tekinthető médiumok korlátozása miatt az ellenzék az internetet használja véleménye közzétételére (Skoric és társai, 2012).

a parlamentet annak ellenére, hogy az ellenzék 1984 óta a szavazatok átlagosan 30 százalékát szerzi meg (Hwee, 2002: 208-209). Ebben szerepet játszott az etnikai alapon történő szavazás. A kínai etnikumhoz tartozók és az indiai származásúak hagyományosan a kormánypártra adták szavazatukat. A malájok hagyományosan ellenzéki jelöltre voksoltak a választásokon (Fetzer, 2008: 150). Ilyen körülmények között az állami lakásépítési program által létrehozott etnikai arányok -- amelyek az összlakosságon belüli etnikai arányokat alakították ki a lakóközösségek szintjén is -- kedveztek a kormánypárt sikereinek a függetlenség elnyerését követő évtizedekben, hiszen minden választókerület kínai többségű (Vaso és Lee, 2001: 280). Az etnikai alapon történő szavazás a lakásépítési program által létrehozott etnikai arányok közepette megnehezítette az ellenzék parlamentbe kerülését.

A választási rendszer egy másik fontos sajátosságát az 1988-ban létrehozott Csoportos Választókerület (GRC) jelenti, amely a hivatalos magyarázat szerint azt szolgálja, hogy a parlament multi-etnikumú maradjon. A 2001-óta a választókerületekben olyan öt vagy hat tagúvá duzzadt jelölt-csoportok indulhatnak, amelyek egyik tagja valamelyik kisebbségi csoporthoz kell tartozzon. A kritikusok szerint a GRC modell nem kedvez az ellenzéknek, hiszen nehezen tudnak multi-etnikumú csoportokat felállítani, finanszírozási gondok is jelentkeznek, valamint versenyképtelenek a veterán PAP politikusokat felvonultató kormánypárti GRC-el szemben. A GRC rendszer tulajdonképpen egy etnikai kvótát jelent a parlamentben, amely segítségével gátat is szab az etnikai alapon történő politizálásnak, mivel a kisebbségi GRC jelölt is a pártja érdekeit kell szem előtt tartsa (Mutalib, 2002: 664-667; Tey, 2008: 617-620). Statisztikai adatok szerint úgy tűnik, hogy a GRC séma megalkotása jelentette a PAP számára az ellenzék kiküszöbölésére alkalmas választási rendszert. Az ellenzék képtelen a GRC rendszer szabályai szerinti multi-etnikumú csoportok felállítására. Ugyanakkor a séma a veszélyben forgó PAP jelölteknek bizonyos védelmet szavatol (Fetzer, 2008: 146-147). A GRC séma lehetőséget kínál az etnikai alapon szerveződő ellenzéki csoportok kizárására, ezáltal előnyhöz juttatva a kormánypártot. A választási rendszer sajátosságai megnehezítették az ellenzék dolgát a parlamentbe jutás tekintetében, azonban a fejlesztő elit hatalmának megtartását nem ez tette lehetővé.

Az önálló Szingapúri Köztársaság megalakulását követően a gazdasági növekedés nyújtotta a társadalmi és politikai stabilitást, amely szükséges volt az ország túléléséhez. A legitimitás elnyerésének egyik legfontosabb eszköze a HDB lakások programja képezte, amely

népszerűsége tulajdonképpen a gazdasági növekedésnek rendelte alá az állampolgárokat. Az 1980-as évekre azonban választók 60 százalékának már nem volt személyes tapasztalata a függetlenség elnyerését kísérő nehéz időkből, amelyek a PAP pragmatizmusának történelmi megalapozását jelentették. Az 1984-es parlamenti választások tapasztalatait követően a PAP lépéseket tett egy új ideológiai koncepció kialakítására (Chua, 1995). A konszenzuson alapuló hatalommegtartás érdekében a vezető elit megalkotta az "ázsiai értékek" (AV) elnevezésű társadalom-filozófiai rendszert. Az AV nemet mond a jóléti államra és a pluralizmus eszméjére. A meritokrácia és a konszenzuskeresés áll a középpontban (Sim, 2001: 48-49). A meritokrácia meghatározza a politikai élet kiválasztási folyamatát. Csak kevesen képesek megfelelni az elvárásoknak (Hwee, 2002: 213). A szekuláris, etnikumok fölötti értékek kerülnek előtérbe. Ezen értékeknek az állampolgárok nem tudnak megfelelni, így a politikai szerepvállalás nehezen megoldható. A "hangos kisebbség" kéréseit idealistának, megvalósíthatatlannak állítják be (Sim, 2001: 55-58). A demokratikus folyamatok visszafogása ellenére a lakosság körében konszenzus van annak tekintetében, hogy a PAP jól végzi a munkáját, amit az ázsiai pénzügyi válság sem tudott kikezdeni. A PAP egy végtelen gazdasági víziót, a "szingapúri álmod" kínálja az állampolgároknak, ezért a demokrácia bevezetésére a kedvező alkalom nem jön el (uo.: 60-64). Ebben szerepet játszik az, hogy még a jelentős ellenzéki pártok sem képesek alternatívát kínálni a választóknak a PAP-val szemben, hiszen a kormánypárt alapvető céljait és ideológiáját nem kérdőjelezi meg. Legfontosabb feladatuknak az ellenzéki jelenlétet tekintik (Hwee, 2002: 215). Az AV koncepciót csupán az elit hatalmon maradásának közvélemény előtti igazolásának tekinthetjük. A legitimitációt az szolgáltatja, hogy csupán a PAP gazdaságpolitikája képes jólétet teremteni az állampolgárok számára.

Erős legitimitációja mellett az ellenzéki hangok 1980-as években bekövetkezett felerősödése arra készítette a kormányt, hogy a társadalom szélesebb rétegeit vonja be a döntéshozatali mechanizmusba (Chua, 1995: 178). Az 1980-as években alkotmánymódosítások történtek a választási rendszer átalakításának érdekében. A Nem-megválasztott Parlamenti Tagok (NCMP) kategóriája értelmében meghatározott számú ellenzéki képviselő mindenképpen bekerülhet a parlamentbe, korlátozott jogkörrel (Mutalib, 2002: 661). Ellenzéki vezetők szerint a korlátozott jogkörrel rendelkező képviselők csupán a szavazók elbizonytalanítását szolgálják, hiszen a PAP jóvoltából vannak jelen (Tey, 2008: 616). 1999-ben a kormány programot indított a civil társadalom kialakítása érdekében, Szingapúr 21. elnevezéssel. A

civil szerepvállalás erősítése elsősorban konzultációs jellegű, növelendő a társadalmi részvételt a politika formálásában (Lee, 2002: 106). A civil csoportok megnyilvánulásainak azonban törvényi, társadalmi és kulturális korlátai vannak, a már említett politikai határvonalakon túl is. A végső szó mindig a hatóságoké, emiatt a civil részvétel nem lehet teljes Szingapúrban. A kormány kíváncsi a társadalom véleményére, de ezt a véleményt nem tartja kényszerítő erejűnek a politikák megformálása során (uo.: 108-110). A szingapúri ellenzéknek csupán kiegészítő, tanácsadó szerepköre van. Segítik a kormánypárt döntéseinek előkészítését.

A szingapúri politikai élet kapcsán elmondhatjuk, hogy a PAP választási sikereit alapvetően a párt erős társadalmi legitimitációja teremti meg. A ellenzék nem képes alternatívát nyújtani a választók számára. A PAP demokratikus választásokon nyeri el a kormányzás jogát, ugyanakkor számos eszközt felhasznál az ellenzék legitimitációjának csökkentése és elbátortalanítása érdekében. A demokratikus folyamatok szempontjából továbbá lényeges, hogy a sokáig nem létező civil társadalmat az állam igyekszik integrálni a fejlesztési célok teljesítése érdekében. A PAP kormány legitimitációval kapcsolatos stratégiája rugalmasan alkalmazkodik a változó körülményekhez. A legitimitáció alapvetően azon múlik, hogy fenn tudja-e tartani a folyamatosan növekvő jólét iránti vágyat. Az állampolgárok tisztában vannak azzal, hogy a PAP kormány képes a kívánt gazdasági fejlődést és életszínvonalat biztosítani. Ameddig ez a legfontosabb kritérium, addig a PAP legitimitációja stabilnak tekinthető. A lakosság a demokratikus folyamatok és a politikai aktivitás helyett inkább a majd mindenki számára elérhető, PAP által megteremtett jólétet hajszolja. A fejlesztő elit hatalmon maradását tehát a gazdasági sikerek teszik lehetővé.

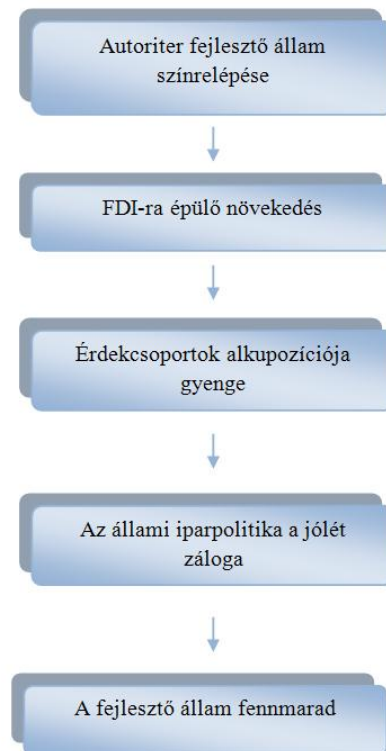
5.5. Következtetések

A szingapúri iparpolitika az FDI vonzásra épült, a kiemelkedő gazdasági sikerek ezért nem idézték elő a belső érdekcsoportok megerősödését, mivel azok kiszolgáltatottak voltak a kormány politikájának, így az 1980-es évek társadalmi változásai nem eredményezték a fejlesztő elit leváltását. A gazdaságpolitika kiváló érzékkal alkalmazkodik a változó világ kihívásaihoz és lehetőségeihez, aminek köszönhetően a gyors gazdasági növekedés fenntarthatóvá vált. A kormány legitimitációját tulajdonképpen a hosszú távú gazdasági növekedés emléke és az ebből a tapasztalatból eredő jövőbeni elvárások adják. Nem meglepő

tehát, hogy a szingapúri intézményrendszer gyakorlatilag egy célt, a gazdasági növekedést szolgálja. Az ellenzék nem képes alternatívát kínálni a választóknak, akik a jólét további növekedésére szavaznak. Ezt a fejlődést szemlélteti az 5.7. ábra.

Szingapúr tapasztalatai azt illusztrálják, hogy az FDI vonzás és a globalizáció kihívásaihoz történő rendszeres alkalmazkodás fenntartja az állami autonómiát, ezáltal pedig fennmaradhat a fejlesztő állam. Az állami autonómia fontossága kiemelkedő a társadalmi fejlődés során. Amennyiben az érdekcsoportok kiszolgáltatottak az állami szerepvállalásnak, abban az esetben nem indul el a piacgazdaság és a demokrácia közötti egymást erősítő körfolyamat. Az iparpolitika sajátosságai miatt a gazdasági területen történő belépés korlátozott maradt, ami politikai téren is korlátozza a belépést, ezért nem megy végbe a demokratikus átmenet.

5.7. ábra: A szingapúri fejlődés folyamata

Forrás: saját szerkesztés

6. fejezet

A dolgozat következtetései

A dolgozat hatodik fejezetének célja, hogy röviden összegezze az előző fejezetek eredményeit és azok alapján megválaszolja a dolgozat kérdését: milyen körülmények között maradhat fenn a fejlesztő állam a globalizációban?

A fejezet során először röviden áttekintem az előző fejezetek eredményeit. Ezt követően a második és a harmadik fejezet következtetéseit Szingapúr és Korea tapasztalatain keresztül értelmezem. A fejezet végén megállapításra kerülnek a dolgozat tézisei.

6.1. A dolgozat előző fejezeteinek áttekintése

A dolgozatban arra keresek választ, hogy a fejlesztő állam milyen körülmények mellett maradhat fenn a globalizációban. A kutatás során a kérdésre olyan magyarázatot kívánok találni, amely egy adott gazdaság belső viszonyrendszere alapján jut el a megállapításokhoz, hiszen az egyes államok szintjén csak a belső tényezők alakítására nyílik lehetőség. Ezt a belső tényezőkön alapuló magyarázatot a társadalmi csoportok elméletei alapján kikristályosodott átalakulási mechanizmus szolgáltatja, amit a következőképpen foglalhatunk össze. Az autoriter állam által biztosított stabilitás gazdasági növekedéshez és az érdekcsoportok megerősödéséhez vezet. Az érdekcsoportok növekvő alkupozíciójuk révén harcba szállnak a hatalom megszerzése érdekében, ami demokratikus folyamatok elindulását eredményezi. A demokratikus folyamatok visszahatnak a piacgazdaság fejlődésére, ezáltal egy önerősítő angyali kört hozva létre. A gazdasági és politikai téren megindult liberalizációs folyamatok hatására befogadó intézmények jelennek meg, amelyek a rendszerszintű bizalom szintjét növelik. A bizalom szintjének emelkedése kedvező a gazdasági növekedés szempontjából. A gazdasági sikerek ugyanakkor erősítik az intézményrendszerbe vetett bizalmat, létrehozva az intézményrendszer és a gazdasági növekedés közötti angyali kört. A befogadó intézmények és a gazdasági növekedés kedvező a civil szervezetek megalakulása szempontjából. A civil szervezetek megjelenése a demokratikus folyamatok elmélyüléséhez vezet, ami lehetetlenné teszi a fejlesztő állam további működését, hiszen egyre nehezebbé válik a fejlesztési célok kiválasztása és megvalósítása. A demokratikus átalakulás belső

tényezők alapján felvázolt mechanizmusát külső tényezők -- például egy erőteljes pénzügyi válság -- befolyásolni képesek.

A második fejezetben felépített mechanizmus tulajdonképpen egy autoriter állam demokratikus átalakulási folyamatát írja le a társadalmi csoportok tevékenységét figyelembe véve. A dolgozat harmadik fejezetében ennek fényében tekintem át a fejlesztő állam irodalmát. A fejlesztő állam irodalma megerősíti a dolgozat elméleti keretét szolgáló mechanizmust, hiszen arról tanúskodik, hogy az érdekcsoportok tevékenysége miatt átalakulási folyamatok vették kezdetüket, amelyek során elindult a politikai és gazdasági liberalizáció, ezzel párhuzamosan pedig az állami képességek lecsökkentek a gazdaság vezérlése terén. Ez az átalakulás azonban megtorpant az ázsiai pénzügyi válság során. Az érdekcsoportok meggyengülése és a lakosság elvárásai együtt az állami autonómia növekedéséhez vezettek. Az autonómiáját visszanyert fejlesztő állam alkalmazkodott a globalizáció kihívásaihoz, ezért fennmaradhatott. Ezen a ponton felmerül egy kontextusfüggő kérdés, jelesül, hogy melyek a fejlesztő állam autonómiájának meghatározói a globalizáció viszonyai közepette. A hipotézis szemléltetésére és a felmerült kérdés megválaszolására a negyedik és ötödik fejezetben Korea és Szingapúr tapasztalatai révén kerül sor.

A tárgyalt két gazdaságot módszertani szempontból leghasonlóbb eseteknek tekinthetjük, hiszen a kezdetekben csupán az iparpolitika eszközét szolgáló gazdasági szereplők esetében tértek el egymástól, ezért arra következtethetünk, hogy a fejlesztő állam belső társadalmi tényezőktől hajtott evolúciója terén megfigyelt eltérések is kapcsolatban vannak az iparpolitika irányultságával. A koreai iparosítás a hazai nagyvállalatokra épült, ami a vállalatok és a szakszervezetek alkupozíciójának emelkedése révén demokratikus folyamatokat indított el. Szingapúr esetében az FDI vonzásra épülő iparosítás miatt a belföldi érdekcsoportok kiszolgáltatottak a fejlesztő állam sikereinek, ezért nem történt meg a demokratikus fordulat. Az ázsiai pénzügyi válság azonban új fejezetet nyitott a koreai fejlesztő állam történetében. A válság negatív hatásai az állami autonómia emelkedését váltották ki az érdekcsoportokkal szemben, ezért a fejlesztéspolitika alkalmazkodni tudott a globalizáció követelményeihez. Előtérbe került a technológiai FDI vonzása, ami a szingapúri iparpolitikával mutat fel hasonlóságokat. Mindez arra utal, hogy a globalizációban a fejlesztő állam sikere szempontjából az FDI vonzás felértékelődik.

6.2. Az állami autonómia szerepe a fejlődésben

A fejlesztő állam sikereit meghatározó módon kísérte az érdekcsoportok nemzeti céloknak történő alárendelése. A fejlesztő államok alapvetően az erős állam -- gyenge társadalom összefüggésrendszerben működtek. Mivel a végbement földreformok következtében a hagyományos elit érdekérvényesítő képessége megszűnt, ezért az állam csupán két érdekcsoporttal, az ipari elittel és a szakszervezetekkel szemben kellett érvényre juttassa fejlesztési terveit. Mindez természetesen feltételezi a fejlesztő eliten belüli egység meglétét. Ameddig az eliten belüli egység létezik, továbbá a társadalmi csoportok ereje korlátozott, addig a fejlesztő rezsím fennmaradása biztosítottnak tekinthető.

Az ipari érdekcsoportok alapvetően elnyomott helyzetben voltak az iparosodás korai szakaszában. Az alárendelt helyzet okai az erősebb állami alkupozícióra vezethetők vissza. Korea esetében a Pak-rendszer kezdeti éveiben az állam erőszak-monopóliumát is felhasználták az ipari elittel szemben, az állami autonómia kialakítása érdekében. A rezsím azon képessége, hogy egy erős államot tudott létrehozni, amely a pénzügyi rendszer felett ellenőrzést gyakorolt lehetővé tette, hogy a hosszú távú fejlesztési célok a járadékvadászat alacsony szintje mellett meg tudjanak valósulni. Szingapúr esetében az iparpolitika a nemzetközi és az állami vállalatokra épült. A helyi vállalkozók így alapvetően mellőzve voltak az iparosítás során. Nem volt kiemelt szerepük, ezért alkupozíciójuk alacsony volt.

Az állami fejlesztési célok megvalósítása érdekében a vállalati szektor igényelte a fegyelmezett dolgozókat. A szakszervezeti békét az állam törvényi szabályozás, valamint a rendfenntartó erők segítségével igyekezett kialakítani illetve fenntartani. Korea esetében az ipari munkások alacsony alkupozíciója egészen a gyarmati időszakig nyúlt vissza, így a Pak-rendszer a legitimitációja erősítése érdekében azt is megengedhette, hogy jogokat adjon a munkásoknak, lehetővé téve szakszervezetek alakítását. Ezzel ellentétben Szingapúrt az 1950-es években harcosszakszervezeti mozgalmak jellemezték, ezért a PAP kormány szigorú intézkedéseket hozott a szakszervezeti béke megteremtése érdekében. A szakszervezetek az 1960-as évek végén állami irányítás alá kerültek. A szakszervezeti béke Szingapúr egyik alapvető erősségét jelentette az FDI-ért folytatott nemzetközi versenyfutásban.

A két fontos érdekcsoporttal szembeni állami autonómiának tehát kiemelt szerepe volt abban, hogy a fejlesztő elit kivitelezhette gazdasági és társadalmi átalakító terveit. A gyors fejlődés azonban az érdekcsoportok megerősödéséhez vezet.

6.3. Az érdekcsoportok szerepe a fejlesztő állam lebontásában

A fejlesztő állam átalakulási folyamatait a szakirodalom többféleképpen igyekszik magyarázni, ahogyan azt a harmadik fejezetben láttuk. A dolgozat kifejtése során hangsúlyozom a belső tényezők fontosságát, mindazonáltal elfogadom, hogy az átalakulási folyamat a különféle tényezők eredője. Meghatározónak azonban a belső, érdekcsoportok által befolyásolt átalakulási folyamatot tartom.

A koreai nagyvállalatok az 1980-as évek közepére függetleníteni tudták magukat az állami hitelektől. Az állam ezzel elveszítette szabályozó képességét az ipari csoportokkal szemben. A csebolok nem szálltak síkra a demokratikus változások érdekében, de kevesebb állami beavatkozást követeltek, ezzel hozzájárultak a fejlesztő rezsim leváltásához. Az 1990-es évek demokratikus átmenete során a politikai elit igénye megnövekedett a pénzügyi támogatások iránt, ezzel tovább erősítve a nagyvállalatok alkupozióját.

A szakszervezetek a nagyvállalatokkal ellentétben kulcsfontosságú szerepet játszottak a katonai kötődésű elit leváltása és a demokratikus átmenet során. A kezdeti liberalizáció, valamint az iparstruktúra sajátosságai a munkásmozgalmak megerősödéséhez vezettek az 1970-es években. A munkások alkupoziójának látványos emelkedését jelzik az évtized végére rendszeressé váló tömegtüntetések, amelyek a demokratikus folyamatok kiindulópontjai voltak. A szakszervezeti megmozdulások erjesztő hatással voltak a társadalomra nézve, hiszen a tüntetésekhez csatlakozott a diákság, a középosztály, valamint az ellenzéki vezetők is. Az így létrejövő úgynevezett parlamenten kívüli ellenzék az 1970-es évek során országos mozgalommá vált, komoly szerepet játszva a Pak-rendszer legitimitásának csökkenésében és a rendszer összeomlásában. Az 1980-as évek katonai diktatúrája alatt szintén a munkásmozgalmak jelentették a rendszerellenes megmozdulások alapját. A társadalom egyéb csoportjai hozzájuk csatlakozva követelték a Cson diktatúra végét, és a demokratikus választásokat.

A koreai rendszerváltás a második fejezetben kidolgozott átalakulási mechanizmusnak megfelelően zajlott le. Az autoriter államnak szüksége volt a gazdasági növekedésre, ezért lehetővé tette a belépést a gazdaság területén kiválasztott csoportoknak. A gazdasági növekedés ugyanakkor ezen csoportok alkupozíciójának emelkedésével járt, ami a demokratikus folyamatok elindulását eredményezte. A demokratikus folyamatok ugyanakkor visszahatottak a gazdasági folyamatokra, további területeken téve lehetővé a belépést. Az 1980-as évekre az érdekcsoportok ereje annyira megnövekedett tehát, hogy képesek voltak demokratikus változásokat elindítani.

Koreával ellentétben a Szingapúr nem ment keresztül olyan mértékű társadalmi és politikai változásokon, amelyek következtében a fejlesztő elit át kellett volna adja a hatalmat. Az iparpolitika alapvetően az FDI vonzásra épül, a szakszervezetek szerepe pedig az, hogy támogassák a nemzeti célok megvalósítását. Ennek következtében a gazdasági sikerei nyomán sem tudott felemelkedni egy olyan érdekcsoport, amely alternatívát jelenthetne az uralkodó elittel szemben.

Az átalakulás jelei az 1980-as években Szingapúrban is megnyilvánultak, hiszen a lezajlott gazdasági és társadalmi fejlődés nyomán megjelent az ellenzék a parlamentben. A társadalmi átalakulás azonban nem tudott olyan méreteket ölteni, amely veszélyeztethette volna a kormányzó PAP vezető szerepét. Egységes szakszervezeti megmozdulások és erős ellenzék nélkül nem volt lehetséges a Koreaihoz hasonló átmenet. A PAP kormány hatalmon maradását az is segítette és segíti napjainkban is, hogy a hajdani koreai fejlesztő elittel ellentétben hatalmát legitim választásokon szerzi. Ehhez társul a korrupció mentes és hatékony kormányzás, valamint az ország kiemelkedő gazdasági sikerei. Mindez legitimálja a rendszert a választópolgárok szemében.

Ki kell emelni a PAP kormány rugalmasságát, amellyel politikáját mindig az aktuális folyamatokhoz igazítja. A gazdaság területén mindez a rendszeres, a világgazdaság kínálta lehetőségekkel összhangban lezajló struktúraváltásokban nyilvánul meg. Politikai szempontból a kormány figyelemmel kíséri a társadalmi igényeket és intézményi változtatások útján igyekszik biztosítani a minimális szabadságjogokat úgy, hogy közben az állam vezető szerepe megmaradjon. Ez a politikai rugalmasság nagymértékben segíti a több demokráciát követelő hangok lecsillapítását. A kormány retorikája szerint a demokratikus átmenet egy hosszú folyamat, amelynek még nem érkezett el a vége.

A szingapúri fejlesztő elit hatalmon maradása szintén összhangban van a kialakított átalakulási mechanizmussal. A kormány sikeres FDI vonzó politikájának következtében a belföldi érdekcsoportok alkupozíciója gyenge, ezért nem tudnak hatást gyakorolni a demokratikus folyamatok elindítása érdekében. Nem jön létre az angyali körforgás a demokrácia és a piacgazdaság között. A demokrácia terén tapasztalható hiányosságok a civil szervezeteket hátrányosan érintik, ezért nem fejtik ki hatásukat a demokratikus folyamatok elmélyítése terén.

6.4. A fejlesztő állam fennmaradásának lehetősége a globalizációban

A koreai fejlesztő államról elmondhatjuk, hogy a belső érdekcsoportok alkupozíciójának megerősödését követően az 1990-es évek során alapvetően végbement a demokratikus átmenet, amellyel párhuzamosan a fejlesztő állam intézményrendszere fokozatosan lebontásra került. A gyors liberalizáció a fejlesztő állam gyenge szabályzórendszere miatt azonban súlyos pénzügyi válsághoz vezetett. Az ázsiai pénzügyi válság során ugyanakkor az állam visszaszerezte autonómiáját az érdekcsoportokkal szemben. Ezen a ponton a demokratikus átmenet megtorpanni látszik. A dolgozat elméleti keretében leírt folyamat megakad, mivel a társadalom a gazdasági nehézségek miatt a fejlesztő állam fennmaradását indokoltnak látja, ennek során pedig a demokratikus folyamatok háttérbe szorítását elfogadja. A válságkezelés során az állam a megroppant csebolokat a megnövekedett alkupozíciója segítségével átszervezte, a munkásmozgalmakat pedig ismét alárendelte a gazdasági növekedés céljainak, továbbá megtörtént a pénzügyi intézményrendszer felkészítése a globalizációban rejlő veszélyek kivédésére. A gazdasági szabadság korlátozása a politikai szabadság korlátozásához vezetett, vagyis a válság során lezajlott a fejlesztő állam alkalmazkodása a globalizáció követelményeihez. Az iparpolitika az innovatív ágazatok kiépítését segíti elő, ezért kiemelt figyelemben részesülnek a kis- és középvállalkozások, hiszen napjainkban ezen ágazatok főként a KKV-k útján fejlődnek. Az állami beavatkozások során az FDI ösztönzés is fontos szerepet kap, elsősorban az új technológiák megszerzését elősegítendő. A fejlesztő állam sikereinek emléke miatt a társadalom elvárja az állami beavatkozást a gyors gazdasági növekedés megvalósítása érdekében. A régi sikerek új legitimitációt adnak az állami beavatkozásoknak a globalizáció viszontagságai közepette. Az állami beavatkozások azonban már nem a piac terelésén keresztül történnek, hiszen az érintett

vállalatok a nemzetközi pénzpiacokon is forrásokhoz juthatnak, ezért nem szükséges végrehajtsák az állami utasításokat. A globalizációhoz alkalmazkodott fejlesztő állam sokkal közvetettebb úton avatkozik be a gazdaság fejlődésébe. Fejleszti az intézményrendszert és az infrastruktúrát, beruház a humántőkébe és támogatja az innovatív ágazatok kiépülését. A KKV-k és az FDI beáramlás növekvő szerepe kedvező az állami autonómia szempontjából, hiszen a gazdasági növekedés már nem csupán néhány belföldi vállalat-óriástól függ.

Koreával ellentétben Szingapúr nem ment keresztül drasztikus átalakulási fázisokon. Az iparpolitika a fejlesztő állam megjelenése óta az FDI vonzásra épül, amit a versenyképes bérek, jó minőségű infrastruktúra és humántőke, a korrupció alacsony szintje és a beruházások erőteljes támogatása ösztönöz. A gazdasági növekedést a világgazdaság aktuális húzóágazatainak vonzása és az elavult iparágak kiszervezése révén tartják fenn. Az évtizedek során az állam és az érdekcsoportok között fennálló kapcsolat alapjait tekintve nem változott, mivel az FDI-ra építő iparfejlesztés miatt az állam alkupozíciója mindvégig erősebb volt, mint a belföldi érdekcsoportoké. Az állami beavatkozás által biztosított jólétnövekedés meghatározó tényező a fejlesztő állam legitimációját illetően.

A fejlesztő állam fennmaradása és a globalizáció követelményeihez történő alkalmazkodása szempontjából az állami autonómia alapvető fontosságú tényező, mivel csak az érdekcsoportoktól független állam képes kivitelezni saját politikáját. Az autonómia fenntartását vagy visszaszerzését az teszi lehetővé, hogy a globalizációban részben megváltoznak a gazdasági fejlődés körülményei és belföldi szereplői. A gazdasági növekedés fenntartása érdekében hangsúlyossá válik az FDI vonzás, a globalizációban rejlő gazdasági és pénzügyi veszélyek elhárítása érdekében pedig elengedhetetlen az intézményrendszer fejlesztése. Amennyiben a lakosság támogatja a gyors gazdasági növekedést, mint politikai célt, abban az esetben fennmaradhat a fejlesztő állam. Az elmondottak egyszerűbb összehasonlíthatósága végett a két vizsgált gazdaság fontos jellemzőit a 6.1. táblázat foglalja össze.

6.1. táblázat: Korea és Szingapúr összehasonlítása a fejlesztő állam átalakulása kapcsán

Mérföldkövek	Korea	Szingapúr
I. A fejlesztő állam előtti időszak	<p>1) Japán gyarmati megszállás: ipari munkások rétegének megteremtése, iparpolitika</p> <p>2) Li Szin Man rezsim: vidéki elit felszámolása, "politikai kapitalisták" felemelkedése</p>	Növekvő munkanélküliség, kereskedelemre és szolgáltatásokra épülő gazdaság, erős szakszervezetek, korrupció
II. A fejlesztő állam színrelépése	<p>A Pak-rendszer (1961-1979)</p> <p>1) 1961-1969: Állami autonómia megteremtése, intézményrendszer kialakítása, exportsikerek</p> <p>2) 1969 - 1979: érdekcsoportok megerősödése, külső fenyegetés, Yushin reformok, nehézipar kifejlesztése, ellenzéki megmozdulások (szakszervezetek +középosztály, diákság, egyházak...)</p>	<p>Munkaigényes iparosítás időszaka (1965-1978)</p> <p>Szakszervezeti béke megteremtése, FDI ösztönzés, infrastruktúra fejlesztés, oktatás fejlesztése, korrupció csökkentése</p>
II. Átalakulási folyamatok az 1980-as években	Az 1980-as években az ellenzéki megmozdulások folytatódtak. 1987-ben demokratikus folyamatok indultak. Csebolok látványos megerősödése.	Az állami autonómia erős maradt. Iparstruktúra átalakítása, bérek növekedése. Intézményi innovációk az ellenzék kordában tartására. A PAP vezető szerepe nem kérdőjeleződött meg.
III. A globalizáció felerősödése a 90-es években	Liberalizációs folyamatok. Ellenőrizetlen portfólió befektetések beáramlása. Csebolok eladósodása. Súlyos pénzügyi válság.	Az iparstruktúra átalakítása során előtérbe került a meghaladott ágazatok kiszervezése a régió országaiba. Mérsékelt siker. Az erős pénzügyi intézmények ellenállnak az ázsiai válságnak. A PAP kormány pozíciója stabil.
IV. A 2000-es évek	A súlyos pénzügyi válság során az állam visszanyerte autonómiája egy részét. A globális gazdaság kihívásai igénylik az állami beavatkozást. Intézményrendszer kiépítése, FDI ösztönzés. A fejlesztő állam alkalmazkodik a globalizációhoz. A gazdasági növekedés legitimálja az új fejlesztő államot. Konszenzus lényeges kérdéssé emelkedik.	A gazdaság sikeresen átvészelte a válságot. Állami vállalatok és pénzintézetek átszervezése, felkészítése a nemzetközi versenyre. Globális stratégia megfogalmazása. Tudásigényes ágazatok meghonosítása, az állami beavatkozás folytatódása. A gazdasági növekedés legitimálja a politikai elitet.

Forrás: saját szerkesztés.

6.5. Tézisek megfogalmazása

A dolgozatban arra kerestem választ, hogy a fejlesztő állam milyen körülmények között maradhat fenn a globalizációban. Ezen kérdéssel kapcsolatban a harmadik fejezet során azt a hipotézist állítottam fel, miszerint a fejlesztő állam fennmaradása vagy esetleges átalakulása az állam társadalmi csoportokkal szembeni autonómiájával van összefüggésben. Ezt a hipotézist az esettanulmányok képesek voltak szemléltetni, továbbá rámutattak az állami autonómia megtartásának vagy visszaszerzésének legfontosabb tényezőire is a globalizáció folyamatai közepette. Az elméleti kerettel összhangban a koreai fejlesztő állam esetében az érdekcsoportok alkupozíciójának növekedése következtében demokratikus folyamatok indultak el. Az ázsiai pénzügyi válság során azonban az érdekcsoportok kiszolgáltatottá váltak, hiszen szükségük volt az állami beavatkozásra, ami az állami autonómia megnövekedését, ezzel együtt a fejlesztő állam globalizációhoz történő alkalmazkodását eredményezte. Az elméleti keretben felvázolt átalakulási mechanizmus a 2000-es években megtorpant. Ellentétben Korea esetével Szingapúrban az FDI beáramlásra épülő iparpolitika miatt a helyi érdekcsoportok alkupozíciója gyenge maradt, ezért a fejlesztő elit megőrizte hatalmát. Mindez összhangban van a második fejezetben lefektetett elméleti megfontolásokkal. Az erős állami autonómia gátolja a demokratikus folyamatokat. Fontos kérdés azonban, hogy melyek azok a kiemelt állami feladatok a globalizációban, amelyek lehetővé teszik az állami autonómia megerősödését, ezáltal pedig a fejlesztő állam fennmaradását. Korea esetében a pénzügyi válság hatásainak csökkentése, a nagyvállalati szektor átalakítása, a rugalmas munkapiac megteremtése, a pénzügyi intézményrendszer megerősítése, továbbá az innovatív ágazatok támogatása voltak azok a területek, amelyek igényelték az állami beavatkozást. A lakosság igényli a gazdasági növekedéssel járó előnyöket, ami legitimálja a fejlesztő államot. Növekvő hangsúly helyeződik az FDI vonzásra és a KKV szektorra. Szingapúr esetében a hatalom legitimációját szintén a gazdasági növekedés jelenti. A belső érdekcsoportok gyengék, ezért a fejlesztő államnak nincs alternatívája. A növekedés fenntartása érdekében az iparstruktúra folyamatosan alkalmazkodik a világgazdaság kihívásaihoz. Ennek során a hangsúly továbbra is az FDI beáramlásra van. A fenti összefoglalást követően már megfogalmazhatók a dolgozat tézisei.

1. tézis: Az esettanulmányok tanulsága szerint a fejlesztő állam alkalmazkodik a globalizáció követelményeihez, ezért tovább működhet. Szingapúr esetében az alkalmazkodás a világgazdaság változó igényeihez igazodva rendszeresen végbement, ezért a fejlesztő állam

nem ment keresztül válságos időszakokon. Korea esetében az alkalmazkodás csupán az ázsiai pénzügyi válságot követően történt meg. Az érdekcsoportok meggyengülését követően lehetőség volt megvalósítani a régóta esedékes reformokat.

A fejlesztő állam alkalmazkodik a globalizáció követelményeihez ezért tovább tud működni.

2. tézis: A globalizációhoz alkalmazkodott fejlesztő állam esetében az FDI vonzásnak kiemelt szerepe van. Szingapúr esetében az FDI vonzás a kezdetektől fogva az iparpolitika alappillére volt. Az iparstruktúra korszerűsítése a fejlett technológiák vonzása és az elavult technológiát alkalmazó ágazatok kiszervezése révén ment végbe. Koreában az ázsiai pénzügyi válság során tettek jelentős lépéseket az FDI vonzás elősegítése érdekében. A válság során a cégek jelentős FDI beáramlást fogadtak, a szerkezeti reformokat követően azonban már a nemzetközi pénzpiacokon keresztül finanszírozzák a beruházási igényeiket, ezért az állami iparpolitika fókusza eltolódott a KKV-k irányába. Az FDI vonzás tehát az új, innovatív ágazatokat érinti elsősorban. Vagyis az FDI-ra épülő iparosítás esetében a helyi érdekcsoportok alkupozíciója nem tud megemelkedni ezért lehetőség van az iparstruktúra gyors átalakítására, a világgazdaság kihívásaihoz történő gyors és rendszeres alkalmazkodásra.

A fejlesztő állam globalizációhoz történő alkalmazkodásának feltétele az FDI vonzás.

3. tézis

Az FDI vonzás érdekében a speciális, mikro szintű ösztönző módszereken túl a fejlesztő állam hangsúlyt helyez az üzleti környezet javítására. Ezt szemlélteti a WGI mutatók javuló színvonala. Szingapúr esetében a WGI mutatók a kormány kitűnő teljesítményéről számolnak be. Átlagon aluli teljesítmény csak a politikai folyamatokban való részvétel és a kormány elszámoltathatósága terén tapasztalható. Korea esetében az adatok kevésbé impozánsak, de egyértelműen jelzik a kormány azon elkötelezettségét, hogy az állami fejlesztéspolitika a globalizációban is életképes maradjon. A WGI mutatók javuló tendenciát mutatnak. Elsősorban a szabályozás minősége, a jog uralma és a kormányzati hatékonyság terén figyelhető meg előrelépés az ázsiai pénzügyi válság óta.

Az FDI vonzás fontossága miatt a globalizációban az állami képességek javítása kiemelt feladat.

4. tézis: A fejlesztő állam a globalizációban is képes a gyors gazdasági növekedés biztosítására. A lakosság ragaszkodik a fejlesztő állam kezdeti évtizedeiben megszokott gyors fejlődéshez, ezért elvárja a gazdasági növekedést. A WGI mutatókból azonban kiolvasható, hogy az FDI vonzásra épülő gazdasági növekedést elősegítő mutatók mellett a demokratikus folyamatok mutatói igencsak lemaradnak.

A fejlesztő állam legitimációját a globalizációban is a gazdasági növekedés teremti meg, ennek során pedig a demokrácia korlátozása társadalmilag elfogadott.

Összegzés: A fejlesztő állam nem vész el a globalizációban csak alkalmazkodik hozzá. Feladata továbbra is a gazdasági növekedés biztosítása, amiért cserébe a társadalom eltűri az állami beavatkozást és a demokratikus folyamatok korlátozását. A piac közvetlen terelése helyett az iparpolitika legfontosabb eszközévé az FDI vonzás lépett elő.

6.6. A kutatás tanulságai és továbbviteli lehetőségei

Az ázsiai fejlődés tapasztalatait természetesen nem lehet fenntartások nélkül alkalmazni Közép-Európában, vagy a nyugati világ más részein. A fejlesztő állam sikereinek a hidegháborús geopolitikai összefüggések ágyazták meg. A külső fenyegetés katalizátorként működött, arra készítette az egységes elitet, hogy az állam társadalmi csoportokkal szembeni autonómiáját kihasználva az erőforrásokat a gyors, exportvezérelt iparosítás megvalósítása érdekében használja fel. Az Egyesült Államok eközben biztos piacot jelentett az ázsiai termékek számára. A közép-európai geopolitikai összefüggések és a társadalmi erőviszonyok ettől eltérnek. A dolgozat ezért nem is az ázsiai sikerreceptek teljes átvételét hangsúlyozza. Ugyanakkor az ázsiai fejlődés tapasztalatai rávilágítanak néhány tágabb összefüggésre. A fejlesztő állam fokozatos lebontása az 1980-as évektől kezdődően szemlélteti, hogy az érdekcsoportok megerősödése lehetetlenné teszi a fejlesztéspolitika zavartalan folytatódását. Azonban az 1990-es évek fejleményei alapján a globális versenyben egy kis, nyitott gazdaság sikere összefügg az állami képességekkel. Az erős érdekérvényesítő képességgel rendelkező állam, valamint a szigorú szabályozás szükséges a globalizáció lehetőségeinek kiaknázása és a veszélyek távoltartása végett. A globalizáció tehát nem a nemzetállam felszámolását igényli, hanem épp ellenkezőleg. Állami szerepvállalás nélkül nem lehetséges sikeres alkalmazkodás a globális verseny kihívásaihoz.

A kutatás továbbvitelének egyik kézenfekvő lehetőségét a dolgozatban felvázolt átalakulási mechanizmus szolgáltatja. Ennek értelmében a fejlesztő állam sikerei miatt lezajlott demokratikus átmenet a civil szervezetek megerősödése által a demokratikus folyamatok elmélyüléséhez és a fejlesztő állam teljes átalakulásához vezet. Az esettanulmányok során azonban láthattuk, hogy ez eleddig nem ment végbe, mivel egyrészt az állam az ázsiai pénzügyi válság során visszanyerte autonómiáját, másrészt a lakosság a gazdasági sikerek folytatódására szavaz. Az intézmények összekapcsolódásai, vagyis az intézményi merevség miatt az intézményrendszer csak nagyon nehezen változtatható meg, ezért azokban a gazdaságokban, ahol a fejlesztő állam sikeresen működött évtizedekig ott gazdasági nehézségek hatására a demokratikus folyamatok ellenére is visszatérhet az állami fejlesztéspolitika. Ugyanakkor azt is láthattuk, hogy a civil társadalom létrejött és egyre erősödik az ázsiai országokban is. A további gazdasági sikerek kedveznek a civil öntudatnak és érdekérvényesítő képességnek. Úgy tűnik tehát, hogy az erős állam mellé a jövőben felemelkedik egy erős társadalom, ezért a konzisztens iparpolitika megtervezése és kivitelezése idővel egyre nehezebbé válik.

Mindez mennyire fogja majd megváltoztatni a politikai folyamatokat? Végeredményben Ázsiában is létrejöhet a liberális piacgazdaság? Ezek a kérdések jelentik a kutatás továbbvitelének egyik irányát. A kutatások során Írország és Finnország tapasztalatai hasznosak lehetnek a demokratikus keretek között megvalósult fejlesztéspolitika vizsgálatához.

Irodalomjegyzék

Acemoglu, D. és Robinson J. A. (2013): *Miért bukna el nemzetek?* HVG könyvek, Budapest.

Ahmadjian, C. L. és Robbins, G. E. (2005): A clash of capitalisms: foreign shareholders and corporate restructuring in 1990s Japan. *American Sociological Review*. Vol. 70. No. 3. pp. 451-471.

Amsden, A. H. (1989): *Asia's Next Giant*. Oxford University Press.

Amsden, A. H. (1994): Why Isn't the Whole World Experimenting with the East Asian Model to Develop? *World Development*. Vol. 22. No. 4. pp. 627-633.

Asher, M. G. (1994): Retirement financing dilemmas: experience of Singapore. *Economic and Political Weekly*. Vol. 39. No. 21. pp. 2114-2120.

Balassa Béla (1977): Export and Economic Growth. *Journal of Development Economics*. No. 5. pp. 181-189.

Balassa Béla (1981): The Newly Industrializing Developing Countries after the Oil Crisis. *World Bank Reprint Series*. No. 190.

Baumol, W. J., Litan, R. E. és Schramm C. J. (2007): *Good capitalism, bad capitalism, and the economics of growth and prosperity*. Yale University Press. New Haven and London.

Benczes István (2009): Erős állam, gyenge társadalom. A fejlesztő állam intézményi perspektívában. In: Csáki Gy. (ed.): *A látható kéz. A fejlesztő állam a globalizációban*. Napvilág Kiadó, Budapest. pp. 35-65.

Benczes István és Szent-Iványi Balázs (2010): State–society relations in a dynamic framework: The case of the Far East and Sub-Saharan Africa. *MPRA Paper*. No. 23384. Elérhető: http://mpra.ub.uni-muenchen.de/23384/1/MPRA_paper_23384.pdf. Letöltve: 2015. 04. 16.

Bernard, M. és Ravenhill, J. (1995): Beyond Product Cycle and Flying Geese: Regionalization, Hierarchy and the Industrialization of East Asia. *World Politics*. Vol. 47. No. 2. pp. 171-209.

Berman, S. (1997): Civil society and the Collapse of the Weimar Republic. *World Politics*. Vol. 49. No. 3. pp. 401–429.

Bischoff, I. (2003): Determinants of the increase in the number of interest groups in western democracies: Theoretical considerations and evidence from 21 OECD countries. *Public Choice*. No. 114. pp.197–218.

Bockhorst-Heng, W. (2002): Newspapers in Singapore: a mass ceremony in the imagining of the nation. *Media, Culture and Society*. SAGE Publications. Vol. 24. pp. 559-569.

Brouthers, L. E., Gao, Y. és McNicol J. P. (2008): Corruption and market attractiveness influences on different types of FDI. *Strategic Management Journal*. No. 29. pp. 673-680.

Chan, S. (1987): Growth with equity: A test of Olson's theory for the Asian Pacific Rim countries. *Journal of Peace Research*. No. 24. pp.135–49.

Cherry, J. (2003): The 'Big Deals' and Hynix Semiconductor: state–business relations in post-crisis Korea. *Asia Pacific Business Review*. Vol.10. No. 2. pp. 178–198.

Cherry, J. (2005): "Big Deal" or big disappointment? The continuing evolution of the South Korean developmental state. *The Pacific Review*. Vol. 18. No. 3. pp. 327-354.

Cheung, P. (1994): Education development and manpower planing in Singapore. *CUHK Educational Journal*. Vol. 21. No. 2 and Vol. 22. No. 1. pp. 185-195.

Cho, D. (2010): Responses of the Korean economy to the global crisis: another currency crisis? *Conference on global economic crisis: impacts, transmission, and recovery*. Working paper No. 2. Elérhető: <http://www.ssc.wisc.edu/~mchinn/02Cho-Aug2010.pdf>. Letöltve: 2014. 10. 05.

Cho, H. (2000): The structure of the South Korean developmental regime and its transformation. *Inter-Asia Cultural Studies*. Vol. 1. No. 3. pp. 408-426.

Choe, S. és Pattnaik, C. (2007): The transformation of korean business groups after the asian crisis. *Journal of Contemporary Asia*. Vol. 27. No. 2. pp. 232-255.

Choi, K. és Hang, A. (1994): Beyond Market and State: A Study of Hong Kong's Industrial Transformation. *Studies in Political Economy*. Vol. 45. No. 3. pp. 28-64.

Chu, Y. W. (1998): Labor and democratization in South Korea and Taiwan. *Journal of contemporary Asia*. Vol. 28. No. 2. pp. 185-202.

Chua, B. H. (1995): *Communitarian ideology and democracy in Singapore*. Routledge. London.

Coates, D. és Heckelman, J. C. (2003): Interest groups and investment: A further test of the Olson hypothesis. *Public Choice*. No. 117. pp. 333–340.

Corsetti, G., Pesenti, P. és Roubini, N. (1999): What caused the asian currency and financial crisis? *Japan and world economy*. No. 11. pp. 305-373.

Csaba László (2010): Gazdaságmélet és gazdaságpolitika a válság után. *Köz-gazdaság*, Vol. 5, No. 2, pp. 39-58.

Csáki György (2009): A fejlesztő állam -- új felfogásban. In: Csáki Gy. (ed): *A látható kéz. A fejlesztő állam a globalizációban*. Budapest. Napvilág.

Cumings, B. (1984): The Origins and Development of the Northeast Asian Political Economy: Industrial Sectors, Product Cycles, and Political Consequences. *International Organization*. Vol. 38. No.1. pp. 1-40.

Doner, R. F. (1991): Approaches to the Politics of Economic Growth in Southeast Asia. *Journal of Asian Studies*. Vol. 50. No. 4. pp. 818-849.

Doner, R. F. és Schneider B. R. (2000): Business Associations and Economic Development: Why Some Associations Contribute More Than Others? *Business and Politics*. Vol. 2. No. 3. pp. 261-288.

Evans, P. (1995): *Embedded Autonomy*. Princeton University Press.

Fetzer, J. S. (2008): Election strategy and ethnic politics in Singapore. *Taiwan Journal of Democracy*. Vol. 4. No. 1. pp. 135-153.

Fikó László (2013): Válságkezelés: Mit tanulhat az európai periféria Ázsiától? *Társadalomkutatás*. Vol. 31. No. 3. pp. 305-316.

Fikó László (2014): Recenzió Acemoglu, D. - Robinson J. A. "Miért buknak el nemzetek" c. könyvéről. *Társadalomkutatás*. Vol. 32. No. 2.

Fishlow, A. (1990): The Latin American State. *Journal of Economic Perspectives*. Vol. 4. No. 3. pp. 61–74.

Gedeon Péter (2014): Piac és demokrácia: barátok vagy ellenségek? *Politikatudományi Szemle*. Vol. 23, No. 1. pp. 53-76.

Gerschenkron, A. (1962): *Economic backwardness in historical perspective. A book of essays*. Frederick A. Praeger. New York. Washington. London. pp: 5-30.

Gice, K. és Drakakis-Smith, D. (1985): The role of the state in shaping development: Two decades of growth in Singapore. *Transactions of the Institute of British Geographers*. New Series. Vol. 10. No. 3. pp. 347-359.

Gladdis, J. L. (1974): Was the Truman Doctrine a Real Turning Point? *Foreign Affairs*. Vol. 52. No. 2. pp. 386-402.

Goette L., Huffman, D. és Meier, S. (2006): The impact of group membership on cooperation and norm enforcement: Evidence using random assignment to real social groups. *Federal Reserve Bank of Boston. Working paper series*. No. 06-7. Elérhető: <http://hdl.handle.net/10419/55626> Letöltve: 2016. 04. 07.

Goldsmith, A. A. (1987): Does political stability hinder economic development? *Comparative Politics*. Vol. 19. No. 4. pp. 471–480.

Goldstein M. és Hawkins J. (1998): The origin of the Asian financial turmoil. *Reserve Bank of Australia. Research Discussion Paper*. No. 9805. May. Elérhető: <http://www.cs.odu.edu/~dlibug/ups/rdf/remo/rba/rbardp/rdp9805.pdf>. Letöltve: 2015. 04. 15.

Grabowski, R. (1994): The successful Developmental State: Where Does It Come From? *World Development*. Vol. 22. No. 3. pp. 413-422.

Györffy Dóra (2013): *Institutional trust and economic policy. Lessons from the history of the euro*. Central European University Press. Budapest - New York.

Haggard, S. (1986): The Newly Industrializing Countries in the International System. *World Politics*. Vol. 38. No. 2. pp. 343–370.

Haggard, S., Kim, B. és Moon, C. (1991): The transition to export-led growth in South Korea: 1954-1966. *The Journal of Asian Studies*. Vol. 50. No. 4. pp. 850-873.

Haggard, S. (2000): *The political economy of the asian financial crisis*. Institute for International Economics. Washington.

Hall, P. A. és Thelen, K. (2009): Institutional change in varieties of capitalism. *Socio-Economic Review*, Vol. 1, No. 7. pp. 7-34.

Hall, P. A. és Gingerich, D. W. (2009): Varieties of capitalism and institutional complementarities in the political economy: an empirical analysis. *British Journal of Political Science*. Vol. 39. No. 3, pp. 449-482.

Haque, M. S. (2004): Governance and bureaucracy in Singapore: contemporary reforms and implications. *International Political Science Review*. Vol. 25. No. 2. pp. 227-240.

Heracleous, L. (1999): Privatisation: Global trends and implications of the Singapore experience. *The International Journal of Public Sector Management*. Vol. 12. No. 5. pp. 432-444.

Hsiao, W. C. (1995): Medical savings accounts: lessons from Singapore. *Health Affairs*. Summer. pp. 260-266.

Huff, W. G. (1987): Patterns in the economic development of Singapore. *The Journal of the Developing Areas*. Vol. 21. No. 3. pp. 305-326.

Huff, W. G. (1994): *The economic growth of Singapore*. Cambridge University Press.

Huff, W. G. (1995): The developmental state, government, and Singapore's economic development since 1960. *World Development*. Vol. 23. No. 8. pp. 1421-1438.

Huff, W. G. (1999): Singapore's economic development: four lessons and some doubts. *Oxford Development Studies*. Vol. 27. No. 1. pp. 33-55.

Hundt, D. (2005): A legitimate paradox: neo-liberal reform and the return of the state in Korea. *The journal of development studies*. Vol. 41. No. 2. pp. 242 – 260.

- Hirschman, A. O. (1968): The political economy of import-substituting industrialization in Latin America. *The Quarterly Journal of Economics*. Vol. 82. No. 1. pp. 1-32.
- Hwee, Y. L. (2002): Electoral politics in Singapore. In Croissant, A. (ed.): *Electoral Politics in Southeast and East Asia*. pp. 203-232.
- Jackson, G. és Moerke, A. (2001): Continuity and changes in corporate governance: comparing Germany and Japan. *Corporate Governance*. Vol. 13, No. 3, pp: 350-361.
- Jackson, G. és Deeg, R. (2006): How many varieties of capitalism? Comparing the comparative institutional analyses of capitalist diversity. *MPIfG Discussion Paper*, No. 06/2. Elérhető: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=896384 Letöltve: 2016. 02. 10.
- Johnson, C. A. (1982): *MITI and the Japanese Miracle : The Growth of Industrial Policy, 1925-1975*. Stanford University Press.
- Kalinowski, T. (2008): Korea's recovery since the 1997/98 financial crisis: The last stage of the developmental state. *New Political Economy*. Vol. 13. No. 4. pp. 447-462.
- Kang, D. (2002): Bad loans to good friends: Money politics and the developmental state in South Korea. *International Organization*. Vol. 56. No. 1. pp. 177-207.
- Kang, D. (2003): Transaction Costs and Crony Capitalism in East Asia. *Comparative Politics*. Vol. 35. No. 4. pp. 439-458.
- Kapás Judit és Czeglédi Pál (2011): Gazdasági szabadság, politikai szabadság és a társadalmi rendek. *Közgazdasági Szemle*. Vol. 58. No. 6. pp. 458-510.
- Kasahara, S. (2004): The Flying Geese Paradigm: A critical study of its application to East Asian regional development. *Mpra Paper*. No. 21881. Elérhető: <http://mpra.ub.uni-muenchen.de/21881/> Letöltve: 2013 09 20.
- Kawai, M. (2005): East Asian economic regionalism: progress and challenges. *Journal of Asian Economics*. Vol. 16. No. 1. pp. 29–55.
- Khan, H. (2001): Social policy in Singapore: a confucian model? *The International Bank for Reconstruction and Development/ The World Bank*. Research Paper. No. 37165. Elérhető: <http://siteresources.worldbank.org/WBI/Resources/wbi37165.pdf>. Letöltve: 2015. 04. 15.

- Kim, G. (2002): Education policies and reform in South Korea. *In: Secondary education in Africa: Strategies for renewal*. World Bank working paper series. pp. 29-41.
- Kim, H. (2000): The state and the civil society in transition: the role of non-governmental organizations in South-Korea. *The Pacific Review*. Vol. 13. No. 4. pp. 595-613.
- Kim, H. (2004): *Korea's development under Park Chung Hee*. Routledge Courzon.
- Kim, J. (2005): "Bowling Together" isn't a cure-all: The relationship between social capital and political trust in South Korea. *International Political Science Review*. Vol. 26. No. 2. pp. 193-213.
- Kim, K. (1976): Political factors in the formation of the entrepreneurial elite in South Korea. *Asian Survey*. Vol. 16. No. 5. pp. 465-477.
- Kim, K. C. és Kim, S. (1989): Kinship group and patrimonial executives in a developing nation: A case study of Korea. *The Journal of Developing Areas*. Vol. 24. No. 1. pp. 27-46.
- Knack, S. és Keefer, P. (1997): Does social capital have an economic payoff? A cross-country investigation. *The Quarterly Journal of Economics*. November. pp. 1251-1288.
- Knack, S. (2003): Groups, growth and trust: Cross-country evidence on the Olson and Putnam hypotheses. *Public Choice*. No. 117. pp. 341-55.
- Koh, B. S. K., Mitchell, O. S., Tanuwidjaja, T. és Fong, J. (2007): *Investment patterns in Singapores Central Provident Fund system*. Cambridge University Press. pp. 37-65.
- Kohli, A. (1994): Where do high growth political economies come from? The japanese lineage of Korea's "developmental state". *World Development*. Vol. 22. No. 9. pp. 1269-1293.
- Kohli, A. (1997): Japanese colonialism and Korean development: A reply. *World Development*. Vol. 25. No. 6. pp. 883-888.
- Kojima, K. (2000): The "flying geese" model of Asian economic development: origin, theoretical extensions, and regional policy implications. *Journal of Asian Economics*. No. 11, pp. 375-401.

Koo, H. (1984): The political economy of income distribution in South Korea: The impact of the state's industrialization policies. *World Development*. Vol. 12. No. 10. pp. 1029-1037.

Koo, Y. (2013): Evolution of industrial policies and economic growth in Korea: challenges, crises and responses. *European Review of Industrial Economics and Policy*. No. 7. Elérhető: <http://revel.unice.fr/eriep/index.html?id=3598>. Letöltve: 2016. 05. 27.

Kornai János (2011): *Gondolatok a kapitalizmusról*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Kwon, J. (1994): The East Asian Challenge to Neoclassical Orthodoxy. *World Development*. Vol. 22. No. 4. 635-644.

Kwon, S. és Holliday, I. (2006): The Korean welfare state: a paradox of expansion in an era of globalisation and economic crisis. *International Journal of Social Welfare*. Vol. 16. pp. 242–248.

Lam, N. (2000): Government Intervention in the Economy: A Comparative Analysis of Singapore and Hong Kong. *Public administration and development*. Vol. 20. No. 5. pp. 397 – 421.

Lee, C. H. (1992): The government, financial system, and large private enterprises in the economic development of South Korea. *World Development*. Vol. 20. No. 2. pp. 187-197.

Lee, S. (1993): Transitional politics of Korea, 1987-1992: Activation of civil society. *Pacific Affairs*. Vol. 66. No. 3. pp. 351-367.

Lee, T. (2002): The politics of civil society in Singapore. *Asian Studies Review*. Vol. 26. No. 1. pp. 97-117.

Lee, S. és Han, T. (2006): The demise of “Korea, Inc.”: Paradigm shift in Korea's developmental state. *Journal of Contemporary Asia*. Vol. 36. No. 3. pp. 305-324.

Leftwich, A. (1993): Governance, democracy and development in the Third World. *Third World Quarterly*. Vol. 14. No. 3. pp. 605-624.

Leftwich, A. (1995): Bringing politics back in: towards a model of the developmental state. *The Journal of Development Studies*. Vol. 31. No. 3, pp. 400-427.

- Leong, H. K. (2000): Citizen participation and policy making in Singapore: conditions and predicaments. *Asian Survey*. Vol. 40. No. 3. pp. 436-455.
- Li, K. J. (2000): *A Szingapúr sztori*. MTA világgazdasági kutatóintézet.
- Lim, H., Hwang, S. és Chung, I. (2000): IMF's restructuring, development strategy, and labor realignment in South Korea. *Development and Society*. Vol. 29 No. 1. pp. 35-56.
- Lim, H. és Jang, J. (2006): Between neoliberalism and democracy: the transformation of the developmental state in South Korea. *Development and Society*. Vol. 35. No. 1. pp. 1-28.
- Lim, L. Y. C. (1983): The myth of the free market economy. *Asian Survey*. Vol. 23. No. 6. pp. 752-764.
- Lim, M. K. (2004): Shifting the burden of health care finance: a case study of public-private partnership in Singapore. *Health Policy*. Vol. 69. pp: 83-92.
- Mauro, P. (1995): Corruption and growth. *The Quarterly Journal of Economics*. Vol. 110. No. 3. pp. 681-712.
- Moneta, F. és Ruffer, R. (2009): Business cycle synchronisation in East Asia. *Journal of Asian Economics*. Vol. 20. No. 1. pp.1-12.
- Moreno, R., Pasadilla, G. és Remolona, E. (1998): Asia's financial crisis: lessons and policy responses. *Pacific basin working paper series*. No. PB98-02. Federal Reserve Bank of San Francisco. <http://www.frbsf.org/economic-research/files/wppb98-02.pdf>. Letöltve: 2015. 04. 15.
- Muraközy László (2015): A fejlesztő állam megszületése, virágzása és hanyatlása Japánban. *Közgazdasági Szemle*, Vol. 37. No. 2. pp. 172-199.
- Mutalib, H. (2002): Constitutional-electoral reforms and politics in Singapore. *Legislative Studies Quarterly*. Vol. 27. No. 4. pp. 659-672.
- Minns, J. (2001): Of miracles and models: The rise and decline of the developmental state in South Korea. *Third World Quarterly*. Vol. 22. No. 6. pp. 1025-1043.

- Naughton, B. (1999): *Between China and the World: Hong Kong's Economy before and after 1997*. In: *Cosmopolitan Capitalists: Hong Kong and the Chinese Diaspora at the End of the 20th Century*. University of Washington Press Seattle and London.
- Nellis, J. (1994): *Is privatization necessary? Public Policy for the Private Sector*. May. World Bank.
- Nicolas, F., Thomsen, S. és Bang, M. (2013): *Lessons from investment policy reform in Korea*. *OECD working papers on international investment*. No. 02. Elérhető: <http://dx.doi.org/10.1787/5k4376zqcpf1-en>. Letöltve: 2016. 03. 20.
- Norris, P. (1996): *Does television erode social capital? A reply to Putnam*. *Political Science and Politics*, Vol. 29. No. 3. pp. 474-480.
- North, D. C. (1989): *Institutions and economic growth: an historical introduction*. *World Development*, Vol. 17. No. 9. pp. 1319-1332.
- North, D. C., Wallis, J. J. és Weingast, B. R. (2006): *A conceptual framework for interpreting recorded human history*. *NBER working paper series*. No. 12795. Elérhető: <http://www.nber.org/papers/w12795> Letöltve: 2016. 02.10.
- Olson, M. (1987): *Nemzetek felemelkedése és hanyatlása*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest.
- Olson, M. (1993): *Dictatorship, Democracy, and Development*. *The American Political Science Review*. Vol. 87. No. 3. pp. 567-576.
- Olson, M. (1997): *A kollektív cselekvés logikája*. Osiris Kiadó. Budapest.
- Ozawa, T. (2006): *Asia's labour-driven economic development, flyinggeese style: An unprecedented opportunity for the poor to rise?* *UNU-WIDER Research Paper*. No. 2006/59.
- Önis, Z. (1991): *The Logic of the Developmental State*. *Comparative Politics* Vol. 24. No. 1. pp. 109–126.
- Page, J. M. (1994): *The East Asian Miracle: An Introduction*. *World Development*. Vol. 22. No. 4. pp. 615-625.

- Pangarkar, N. és Lim, H. (2003): Performance of foreign direct investment from Singapore. *International Business Review*. No. 12, pp. 601-624.
- Park, S. (2010): Crafting and dismantling the egalitarian social contract: the changing state society relations in globalizing Korea. *The Pacific Review*. Vol. 23. No. 5. pp. 579–601.
- Pereira, A. A. (2006): Biotechnology foreign direct investment in Singapore. *Transnational Corporations*, Vol. 15. No. 2. pp: 99-124.
- Pereira, A. A. (2008): Whiter the developmental state? Explaining Singapore's continued developmentalism. *Third World Quarterly*. Vol. 29. No. 6. pp.1189-1203.
- Perkins, D. H. (1994): There Are At Least Three Models of East Asian Development. *World Development*. Vol. 22. No. 4. 655-661.
- Phang, S. Y. (2001): Housing policy, wealth formation and the Singapore economy. *Housing Studies*. Vol. 16. No. 4. pp. 443-459.
- Pirie, I. (2005): The new Korean state. *New Political Economy*. Vol. 10. No. 1. pp. 25-42.
- Polillo, S. és Guillén, M.F. (2005): Globalization pressures and the state: The worldwide spread of central bank independence. *AJC*. Vol. 110. No. 6, pp. 1764-1802.
- Putnam, R. D. (1993): *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. With Robert Leonardi and Raffaella Y. Nanetti. Princeton University Press. Princeton. NJ.
- Putnam, R. D. (1995a): Bowling alone: America's declining social capital. *Journal of Democracy*. January. pp. 65-78.
- Putnam, R. D. (1995b): Tuning in, tuning out: the strange disappearance of social capital in America. *Political Science & Politics*. December. pp. 664-683.
- Quah, J. S. T. (2001): Combating corruption in Singapore: What can be learned? *Journal of Contingencies and Crisis Management*. Vol. 9. No. 1. pp. 29-35.
- Quah, J. S. T. (2007): Combating corruption Singapore-style: lessons for others asian countries. *Maryland Series in Contemporary Asian Studies*. No. 2. pp. 1-82.

- Radelet, S. és Sach, J. D. (2000): The onset of the east asian financial crisis. In: Krugman, P. (ed.): *Currency Crises*. University of Chicago Press.
- Rock, M. T. és Bonnett, H. (2004): The comparative politics of corruption: Accounting for the East Asian paradox in empirical studies of corruption, growth and investment. *World Development*. Vol. 32. No. 6. pp. 999-1017.
- Shin, J. (2005): Globalization and challenges to the developmental state: A comparison between South Korea and Singapore. *Global Economic Review*. Vol. 34. No. 4. pp. 379-395.
- Seawright, J. és Gerring, J. (2008): Case selection techniques in case study research. *Political research quarterly*. Vol. 62. No. 2. pp. 294-308.
- Skoric, M., Poor, N., Achananuparp, P., Lim, E. és Jiang, J. (2012): Tweets and votes: A study of the 2011 Singapore general election. *IEEE Computer Society*. Elérhető: <http://www.computer.org/csdl/proceedings/hicss/2012/4525/00/4525c583.pdf>. Letöltve: 2015. 04. 16.
- Singh, A. (1994): Openness and the market friendly approach to development: learning the right lessons from development experience. *World Development*. Vol. 22. No.12. pp. 1811-1823.
- Sim, S. F. (2001): Asian values, authoritarianism and capitalism in Singapore. *The Public*. Vol. 8. No. 2. pp. 45-66.
- Soubbotina, T. P. és Sheram, K. A. (2000): Beyond economic growth. Meeting the challenges of global development. *WBI learning resources series*. Elérhető: http://www.worldbank.org/depweb/beyond/beyondco/beg_all.pdf Letöltve: 2016. 04. 18
- Sparke, M., Sidaway, J. D., Bunnell, T. és Grundy-Warr, C. (2004): Triangulating the borderless world: geographies of power in the Indonesia-Malaysia-Singapore Growth Triangle. *Transactions of the Institute of British Geographers*. New Series. Vol. 29. No. 4. pp: 485-498.
- Stubbs, R. (1999): War and economic development: Export-oriented industrialization in East and Southeast Asia. *Comparative Politics*. Vol. 31. No. 3. pp. 337-355.

Stubbs, R. (2009): What ever happened to the East Asian Developmental State? The unfolding debate. *The Pacific Review*. Vol. 22. No. 1. pp. 1-22.

Tan, C. (2005): The potential of Singapore's ability driven education to prepare students for a knowledge economy. *International Education Journal*. Vol. 6. No. 4. pp. 446-453.

Tang, E. W. Y. és Hedley, A. R. (1998): Distributional coalitions, state strength, and economic growth: Toward a comprehensive theory of economic development. *Public Choice*. No. 96. pp. 295–323.

Tey, T. H. (2008): Singapore's electoral system: government by the people? *Legal Studies*. Vol. 28. No. 4. pp. 610–628.

Thangavelu, S. M. (2008): Global financial crisis: impact on Singapore and ASEAN. *EABER working paper series*. No. 49. Elérhető: http://www.eaber.org/sites/default/files/documents/WPS_2008_49.pdf. Letöltve: 2015.04. 16.

Thurbon, E. és Weiss, L. (2006): Investing in openness: The evolution of FDI strategy in South Korea and Taiwan. *New Political Economy*. Vol. 11. No. 1. pp. 1-21.

Unger, B. és Waarden, F. (1999): Interest Associations and Economic Growth: A Critique of Mancur Olson's "Rise and Decline of Nations". *Review of International Political Economy*. Vol. 6. No. 4. pp. 425-467.

Vasoo, S. és Lee, J. (2001): Singapore: social development, housing and the Central Provident Fund. *International Journal of Social Welfare*. No. 10. pp: 276-283.

Vigvári Gábor (2009): Változó szerepek. In: Csáki Gy. (ed): *A látható kéz. A fejlesztő állam a globalizációban*. Budapest. Napvilág.

Wade, R. (1990): *Governing the Market*. Princeton University Press.

Wade, R. (1992): East Asias Economic Success. *World Politics*. Vol. 44. No. 2. pp. 270-320.

Weiss, L. (2000): Developmental states in tranzition. adapting, dismantling, innovating, not "normalizing". *The Pacific Review*. Vol. 13. No. 1. pp. 21-55.

Yeoh, C., Koh, C. S. és Cai, C. (2004): Singapores regionalization blueprint: a case of strategic management, state enterprise network and selective intervention. *Journal*

Transnational Management Development. Vol. 9, No. 4. Elérhető:
http://ink.library.smu.edu.sg/cgi/viewcontent.cgi?article=3364&context=lkcsb_research.
Letöltve: 2015. 04. 16.

Yeung, H. W. (1999): Regulating investment abroad: the political economy of the regionalization of Singaporean firms. *Antipode*. Vol. 31. No. 3. pp. 245-273.

Yeung, H. W. (2000): State intervention and neoliberalism in the globalizing world economy: lessons from Singapore's regionalization programme. *The Pacific Review*. Vol. 13. No. 1. pp. 133-162.

Yeung, H. W. (2005): Institutional capacity and Singapore's developmental state. In: Nesedurai, H. E. S. (ed): *Globalization and economic security in East Asia: governance and institutions*. London. Routledge. pp. 85-106.

Zhu, T. (2002): Developmental States and Threat Perceptions in North-East Asia. *Conflict, security and development*. Vol. 2. No. 1. pp. 5-30.